

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

17. YÜZYILA AİT OSMANLI TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ BİR
TECVİT METNİ (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK)

Malik TÜRKEŞ

EYLÜL – 2024

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**17. YÜZYILA AİT OSMANLI TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ BİR
TECVİT METNİ (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK)**

Malik TÜRKEŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Beytullah BEKAR

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp ÖZTÜRK

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Malik TÜRKEŞ

13.09.2024

ÖZ

17. YÜZYILA AİT OSMANLI TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ BİR

TECVİT METNİ (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK)

TÜRKEŞ, Malik

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Beytullah BEKAR, Dr. Öğr. Üyesi Eyüp

ÖZTÜRK

Eylül 2024

17. yüzyıla ait Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir tecvit metni üzerine hazırlanan bu çalışma, öncelikle giriş ve sonuç kısımları dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden başlanarak; İslami eserler hakkında kısaca bilgi verilmiş, Kur'ân'ı, öğrenme ve öğretme hususlarına değinilmiştir. Türklerde, Kur'ân'ın telaffuzu ve tecvit hakkında oluşturulan ilk eserler ele alınmıştır. Çalışmanın genel bir çerçevesi çizilerek inceleme kısmına geçilmiştir. Birinci bölümde metnin dil incelemesi yapılmıştır. İkinci bölümde metnin transkripsiyonu yapılmış, ayet ve hadislerin açıklamaları verilerek kaynakları belirtilmiştir. Metinde, özellikle ayetlerde yapılmış bazı yazım yanlışları fark edilip düzeltmeye gidilmiş asıl şekli ise dipnotlarda verilmiştir. Üçüncü bölümde metinde geçen tecvit ile ilgili kavramlara mahsus olarak sözlük oluşturulmuş ve kavramlar metne bağlı kalınarak açıklanmıştır. Metinde adları geçen sureler hakkında kısaca bilgi verilmiş ve tecvitte kavramlaşmış Türkçe sözcüklere değinilmiştir. Ayrıca metinde zikredilen belde ve şahsiyetler, farklı bir başlık altında tanıtılmıştır. Sonuç kısmında ise çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tecvit, Osmanlı Türkçesi, Kur'ân, Şa'bân b. Mustafa b. Abdullah

ABSTRACT

A 17TH CENTURY WRITTEN IN OTTOMAN TURKISH TECVIT TEXT
(INTRODUCTION-REVIEW-TEXT-DISPOSITIVE)

TÜRKES, Malik

Master's Degree, Turkish Language And Literature

Thesis Manager: Doç. Dr. Beytullah BEKAR, Dr. Öğr. Üyesi Eyüp
ÖZTÜRK

September 2024

This study, prepared on a tajweed text written in Ottoman Turkish from the 17th century, consists of three parts, apart from the introduction and conclusion. In the introduction section, starting from the Turks' acceptance of Islam; Brief information about Islamic works was given, and the issues of learning and teaching the Quran were touched upon. The first works created by Turks about the pronunciation of the Quran and tajweed were discussed. A general framework of the study was drawn and the review part was started. In the first part, the language analysis of the text was made. In the second part, the text was transcribed, explanations of the verses and hadiths were given and their sources were stated. Some spelling mistakes made in the text, especially in the verses, were noticed and corrected, and the original version is given in the footnotes. In the third chapter, a dictionary was created specifically for the concepts related to tajweed mentioned in the text and the concepts are explained in accordance with the text. Brief information about the suras mentioned in the text is given and Turkish words conceptualized in tajweed are mentioned. In addition, the towns and personalities mentioned in the text are introduced under a different title. In the conclusion part, an evaluation was made in line with the data obtained in the study.

**Key Words: Tajweed, Ottoman Turkish, Quran, Şa'bân b. Mustafa
b. Abdullah**

ÖN SÖZ

Bu incelemeyi yapmamızın sebebi, Berlin Eyalet Kütüphanesinde bir mecmua içerisinde yer alan 17. yy.da Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bir tecvit bölümünün fark edilmesi ve bu tecvit bölümü hakkında herhangi bir dil incelemesinin yapılmamış olduğunun anlaşılmasıdır. Bu husus, bizi söz konusu metni, yazım özellikleri ve ses bilgisi açısından incelemeye sevk etmiştir.

İslamiyet'in farklı coğrafyalara yayılmasından ve tecvit konusunun mühim olmasından dolayı bu coğrafyalarda tecvit ile ilgili birçok eser neşredilmiştir. Osmanlı coğrafyasında da tecvit çalışmalarına önem verilmiştir. Dolayısıyla geniş bir araştırma sahası önümüze açılmıştır. Bu sahalarda yazılan tecvit kitapları taranmıştır. Söz konusu metinde istinsah tarihi verilmiş fakat müstensih belirtilmemiştir. Hemen hemen bütün tecvit kitaplarının birbiriyle çok fazla benzerliklerinin olmasından dolayı müstensih'in bulunmasını daha da zorlaştırmıştır. İncelemeler neticesinde metnin, Şaban Efendi [1607-1608] olarak bilinen ve 17. yüzyılda yaşayan; Şaban b. Mustafa b. Abdullah'ın *Risâletün fî ilmi't-tecvîd* adlı eserinin bir nüshası olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada bulunan sözlük ve metin kısımları dil ve kıraat bilimleri çerçevesinde koordineli bir şekilde incelenmiştir. Özellikle de dil açısından dikkate değer hususlar ele alınmış, çalışmanın bilime katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Bu çalışma bir yüksek lisans tezi çerçevesinde hazırlandığından ve çok geniş bir saha çalışması gerektirdiğinden dolayı metnin her yönüyle ele alınması mümkün olmamıştır. Bu sebeple metin ile ilgili bazı inceleme konuları başka çalışmalara bırakılmıştır.

Özellikle bu konuya bizi teşvik edip her zaman destek veren Doç. Dr. Beytullah BEKAR hocama, tecvit ve kıraat ilimlerinde bize her zaman yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Eyüp ÖZTÜRK hocama, sözlük hazırlama

konusunda fikirlerinden çok istifade ettiğim Doç. Dr. Yasin YAYLA hocama ayrıca teşekkürlerimi sunuyor ve bu çalışmayı vefat eden rahmetli annem Rahile TÜRKEŞ'e ithaf ediyorum.

Malik TÜRKEŞ

Eylül 2024, Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN	iii
ÖZ	v
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xv

GİRİŞ	1
Türklerin İslamiyet’i Kabulü	1
İslamiyet’in Öğretilmesi	1
İslami Eserler	3
Kur’ân-ı Kerim	3
Kur’ân’ı Telaffuz Etme	5
Tecvit	5
Türkçe Tecvit Çalışmaları	6
Şaban Efendi	11
Eserleri:	11
Problem	12
Araştırmanın Hedefi	12
Araştırmanın Ehemmiyeti	12
Sınırlılıklar	13
Metnin İncelenmesinde İzlenen Yöntem	13

1. BÖLÜM

İNCELEME	15
1.1. Yazım Özellikleri.....	15
1.1.1. Ünlülerin Yazımı.....	15
1.1.1.1. /a/ ünlüsü.....	15
1.1.1.2. /e/ ünlüsü.....	16
1.1.1.3. /ı/ ünlüsü	17
1.1.1.4. /i/ ünlüsü	17
1.1.1.5. /o/ ünlüsü.....	18
1.1.1.6. /ö/ ünlüsü.....	18
1.1.1.7. /u/ ünlüsü.....	19
1.1.1.8. /ü/ ünlüsü.....	19
1.1.2. Ünsüzlerin Yazımı.....	20
1.1.2.1. /ç/ ünsüzü	20
1.1.2.2. /k/, /g/ ünsüzü	21
1.1.2.3. /ŋ/ ünsüzü	21
1.1.2.4. /p/ ünsüzü	21
1.1.2.5. /s/ ünsüzü	22
1.1.2.6. /t/ ünsüzü	22
1.1.2.7. Çift Ünsüzler	22
1.2. Ses Bilgisi	23
1.2.1. Ünlüler	23
1.2.1.1. Ünlü Değişimleri	23
1.2.1.2. Ünlü Uyumu.....	24
1.2.1.3. Ünlü Kaynaşması	27

1.2.1.4.	Ünlü Türemesi.....	27
1.2.1.5.	Ünlü Düşmesi.....	27
1.2.1.6.	Ünlü Kalınlaşması	27
1.2.1.7.	Ünlü Daralması	27
1.2.1.8.	Ünlü Genişlemesi	28
1.2.1.9.	Ünlü Düzleşmesi	28
1.2.1.10.	Ünlü İncelmesi.....	28
1.2.1.11.	Ünlü Yuvarlaklaşması	28
1.2.1.12.	Ünlülerde Ünsüzleşme	28
1.2.2.	Ünsüzler	29
1.2.2.1.	Ünsüz Değişmeleri	29
1.2.2.2.	Ünsüz Uyumu.....	30
1.2.2.3.	Ünsüz Türemesi.....	31
1.2.2.4.	Ünsüz Düşmesi.....	31
1.2.2.5.	Göçüşme	31
1.2.2.6.	Hece Düşmesi.....	31

2. BÖLÜM

METİN	32
--------------------	-----------

3. BÖLÜM

SÖZLÜK	65
A	65
B.....	66
C.....	67

Ç.....	68
D	68
E.....	68
F	70
G	70
H	71
I.....	74
İ.....	74
K	76
L.....	78
M.....	79
N	85
Ö	86
R.....	86
S.....	86
Ş	88
T.....	89
U	91
Ü	91
V	91
Y	92
Z.....	93
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	101

KISALTMALAR

Ar. : Arapça

bk. : Bakınız

Far. : Farsça

H : Hicri

M : Miladi

öl. : Ölüm Tarihi

s.a.v. : sallallahu aleyhi vesellem

T. : Türkçe

vb. : ve benzeri

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

ا(ā)	a, ā	ص	ş
ا(ī)	a, e, ı, i, o, ö, u, ü	ض	ž, đ
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	s	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	گ, ک, ک	k, g, ŋ
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	z, ḏ	ن	n
ر	r	و	v, o, ö, u, ü, ū
ز	z	ه	h, a, e, i
س	s	ی	y, ı, i, ī (uzun i)
ش	ş	ع	‘

GİRİŞ

Türklerin İslamiyet’i Kabulü

Türklerin İslamiyet’i kitleler halinde kabulünün en önemli dönüm noktalarından biri, 751 tarihinde Türkler ve Müslüman olan Arapların, Çinlilere karşı yaptıkları Talas Savaşı olarak kabul edilmektedir. Türklerin bu savaştan önce de Arap kabileleriyle çeşitli ilişkiler içinde oldukları, cahiliye Araplarının şiiirlerinden anlaşılmaktadır. Müslümanlığı, ilk olarak İran coğrafyası üzerinden öğrenen Türk boylarının, Talas Savaşıyla beraber, Müslüman Araplarla ilişkileri daha da artmıştır. Bu sebeple Talas Savaşı, Türklerin Müslüman olmalarında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Talas Savaşından sonra Türkler, Müslümanlarla daha sıkı ilişkilere girmiş ve İslamiyet’i daha yakından tanıma fırsatı elde etmişlerdir. Dolayısıyla İslamiyet, Türkler arasında nispeten hızlı bir şekilde artmış ve geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Ayrıca Türkler, genel olarak Gök-Tengri [Tek tanrı] inancına sahip olduklarından dolayı İslamiyet’e daha hızlı şekilde ısındıkları görülmüş ve bu hızlanma daha da artmıştır (Sarioğlu, 2023, ss. 96-100).

İslamiyet’in Öğretilmesi

İslamiyet’in öğretim mekanizmasının ana odağı Kur’ân ve hadislerdir. Diğer eğitim ve ilimler ise bu ana esaslar üzerine teşekkül etmiştir. İlk olarak Kur’ân’ın hadisler ışığında doğru ezberlenip öğretilmesi, ardından da bizzat hadislerin sahih olmasına dikkat edilerek yapılan çalışmalar ve bunlar üzerine kurulmuş bir eğitim mekanizması karşımıza çıkmaktadır. Bu mekanizmanın bizzat Hz. Peygamber tarafından başlatıldığı bilinmekte ve kıraat âlimlerince böyle kabul edilmektedir. Özellikle Kur’ân’ın doğru telaffuzu, doğru anlaşılması için ilk aşamada verilen eğitimi, İslamiyet’in getirdiği iman ve akait dersleri oluşturmaktadır.

İlk öğretim mekanizması ve öğretim yeri olarak kabul edilen yer ise *Dârü'l-Erkam* denilen sahabe Erkam bin. Ebu'l Erkam'ın evidir. Müslümanlar, müşriklerden gizlice bu eve toplanır, inen ayetleri ve Peygamber'in buyruklarını öğrenir ve ezberleyerek başkalarına anlatmak için ayrılırlardı. Bu nedenlerden dolayı İslami eğitimin ilk olarak buradan başladığı kabul edilmektedir (Tetik, 2016b, ss. 122-126).

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra hiç zaman kaybedilmeden Mescid-i Nebvî inşa edilmiş ve hemen bitişiğinde de ayrı bir bölüm olarak *Suffa* adıyla bizzat Hz. Peygamber tarafından bir eğitim merkezi kurulmuştur (Tetik, 2016b, ss. 122-126). Burada bulunan sahabelerin birinci ve en önemli görevi İslamiyet'i güzel öğrenip başkalarına da öğretmektir. Peygamber'e gelen vahiy ve sözleri ezberlemekle meşgul oldukları, ayrıca katiplik yaptıkları bilinmektedir. Bundan dolayı İslam tarihi boyunca mescitler ve camiler aynı zamanda eğitim merkezleri olmuş ve İslami eğitimde çok büyük bir yer edinmişlerdir. Bu durum Emevîler ve Abbasîler devirlerine kadar büyük ölçüde böyle devam etmiştir. Büyük Selçuklular devrine gelindiğinde ise İslam tarihinde ilk medrese sistemlerinden sayılan, Nizâmü'l-Mülk tarafından kurulan *Nizamiye Medreseleri* adı altında daha kurumsal bir mekanizma kurulmuş, bu eğitimler daha kaliteli ve sistematik bir hâle girdiği görülmüştür.

İslam tarihinde medrese eğitiminin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Medrese eğitiminin ilk sistemi, bizzat Hz. Peygamber tarafından kurulan *Suffa* ve çeşitli mekanlarda başlatılan derslere dayandığı bilinmektedir. Ayrıca Eyyubiler, Harzemşahlar, Gazneliler, Karahanlılar vb. gibi birçok İslam devletinin farklı coğrafyalarındaki kişilerin adı altında medreseler kurulduğu da bilinmektedir. Fakat Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar tarafından bu eğitimler daha geniş ve sistematik bir şekle bürünmüştür. Fennî ilimlerin de bulunduğu; Arapça, tefsir, fıkıh, kelam vb. dinî eğitim ile asırlarca devam eden bir sistem ortaya konulmuştur. Bunlar akli ve nakli, dinî ve din dışı ilimler, doğrudan ve dolaylı olarak programda okutulan dersler olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılabilir (Bozkurt, 2003, ss. 338-340). Genel itibariyle bu medreselerde eğitim dili Arapça

olmuştur. Fakat Türk devletlerinde Özellikle Osmanlı Devleti'nde, medreselerde Arapçanın yanında Türkçenin de eğitim dili olduğu bilinmektedir.

İslami Eserler

İslamiyet'te özellikle İslami ilimlerde her alanda ilk sırada Kur'ân, ana kaynak olarak kabul edilmektedir. Kur'ân'dan sonra sırasıyla hadis kitapları [Kütüb-i Sitte] daha sonra da bu kaynaklar çerçevesinde oluşan tefsir ve ilmiyal kitapları gelmektedir. Ayrıca bu kaynaklar çerçevesinde, insanın özel ve sosyal hayatına bakan ve yön vermek için yazılan birçok türden mühim kitaplar bulunmaktadır.

Özellikle Kur'ân'ın dilinin Arapça olması ve çok derin bir kelama sahip olması İslam'a giren her milletin, Kur'ân'ı daha iyi anlamak için tefsir ve tercümelere yöneltmiştir. Bu nedenlerden dolayı günümüzde çok sayıda tefsir kitabı mevcuttur. Aynı şekilde bu hususlar, hadislerde de mevcut olduğundan dolayı hadisler hakkında da birçok eser teşekkül etmiştir.

Türk dünyasında da bu durum benzer bir şekilde ilerlemiştir. İlk Türk İslam devletlerinden itibaren İslam'ı öğrenmek ve öğretmek amacıyla eserler ortaya konmuştur. Satır altı Kur'ân tercümeleri, hadis kitapları, ilmiyaller, kıraat ve tecvit kitapları bu eserlerdendir. Özellikle de tecvit ile ilgili eserlerin daha çok, küçük hacimli risaleler şeklinde çoğaltıldığı görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerim

Kur'ân kelimesinin, Arapçada hangi kökten geldiğine dair çeşitli tartışmalar meydana gelmiştir. Bu tartışmalar *Kur'ân* kelimesinin, hemzeli ve hemzesiz olduğuyla ilgili iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. Bu iki görüş kısaca şu şekildedir:

“Kur'ân kelimesinin türediği kök konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşleri, kelimenin hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta ele almak mümkündür. Kur'an isminin hemzesiz olduğunu söyleyenler içinde yer alan İmam Şâfiî'den rivayet edilen, başka ilim adamlarının da desteklediği birinci görüşe göre kelime harf-i ta 'rifli olarak “el-kurân” (القرآن)

şeklindedir ve ne “kara’e” (قرأ) fiilinden ne de başka bir kökten türemiştir; Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilmiş özel isimdir ‘Beyhakî, I, 277’. On kıraat imamından İbn Kesîr kelimeyi hemzesiz, diğerleri hemzeli olarak okurlar. Ebü ’l-Hasan el-Eş’arî ile birlikte bir grup âlime göre kelime karn kökünden türemiştir ve “bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak” anlamındadır. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ve Kurtubî ise kurân kelimesine kök olarak karâ’ini gösterirler. Çünkü Kur’an âyetlerinden bir kısmı diğerini tasdik etmekte ve âyetler birbirine benzemektedir ‘Zerkeşî, I, 374’

Abdullah b. Abbas, Katâde b. Diâme, Ebû Ubeyde Ma’mer b. Müsennâ, İbn Cerîr et-Taberî, Zeccâc, Bâkîllânî gibi âlimlerle çağdaş ilim adamlarından Elmalılı Muhammed Hamdi ve Muhammed Tâhir b. Âşûr “el-kur’ân” isminin “kara’e” fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Ancak bunlar arasında da “kara’e” fiilinin masdarlarına göre “okumak”, “toplamak” ve “açıklamak” anlamlarından hangisini ifade ettiği hususunda ihtilâf vardır. İbn Abbas kelimenin masdarı olan “kur’ân”ın “açıklamak, beyan etmek” mânasına geldiğini söylerken Katâde b. Diâme ve Zeccâc, “toplamak ve bir araya getirmek” anlamında “kara’tü’s-şey’e kar’en” veya “kara’tü’l-mâe fi’l-havzi” kullanışındaki fiilden masdar olduğunu ifade ederler. Taberî, her iki görüşün de Arap dilinde yerinin olduğunu belirtmekle birlikte bu görüşlerden İbn Abbas’a ait olanı tercih eder. Cevherî, Râgıb el-İşfahânî, İbn Atıyye el-Endelüsî gibi birçok âlim ise kelimenin “okumak” (kıraat, tilâvet) mânasına gelen “kara’e” fiilinden isim olduğunu söyler. İslâm vahyinin “ikra” (oku) buyruğu ile başlaması, Kur’an’da “kara’e” kökünün “okuma” anlamında on yedi yerde kullanılması ve Kur’an’ın çok okunması tavsiye edilen bir kitap olması gibi sebepler dikkate alındığında Kur’ân isminin “okumak” anlamına gelen “kara’e” fiilinden türediğini kabul etmek daha doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve A. T. Welch, pek çok Batılı ilim adamının Kur’an kelimesinin Süryânîce’deki “yazı-metin okumak; kilisede yapılan ders” mânalarındaki karyânâ kökünden türediğini kabul ettiğini ifade ederler. “Kara’e”nin asıl kök anlamı itibarıyla doğrudan “kıraat” ve “tilâvet” anlamına gelmediğini Arap dilcileri de belirtmektedir. Ancak kelime Kur’an’ın indiği yıllar öncesinden itibaren “okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek” mânasında da kullanılmıştır” (Birişık, 2002, ss. 383-388).

Tarih boyunca Kur’ân’nın; Kitap, Kelam, Nur, Hüda, Rahmet, Furkan, Şifa vb. gibi 55 farklı şekilde isimlendirildiği bilinmektedir. Ayrıca Allah’ın

Kur'ân'da kendi kitabına el-Kur'ân, el-Furkân, el-Kitâb, ez-Zikir gibi farklı isimlendirmelerde de bulunduğu gör÷lmektedir (Birışık, 2002, ss. 383-388).

Kur'ân, Allah tarafından Cebrail meleği vasıtasıyla Hz. Muhammed'e gönderilen semavî kitabın adıdır. Hz. Peygamber'e, kırk yaşından altmış üç yaşına kadar peyderpey indirilmiştir. “Kur'ân genel itibariyle; ibadetler ile tevhit, Risalet, haşır ve adalet olmak üzere dört ana esas üzerinde durmaktadır. Diğer bahsettiği bütün mevzular bu esaslara ulaştırmak için vesilelerdir” (Bediüzzaman, 2021, s. 324).

Kur'ân, 30 cüz, 114 sure ve 6236 ayetten oluşmaktadır. Her 20 sayfasına bir cüz denilmektedir. Her cüzde, 5 sayfadan oluşan 4 parça bulunmakta, bu parçaların her birine ise hizip denilmektedir. Toplamda ise 606 sayfadan oluşmaktadır.

Kur'ân'ı Telaffuz Etme

İlk olarak Mekke'de, Müslümanların toplanma yeri olan *Dârü'l-Erkam* çatısı altında, daha sonra ise Medine'de *Suffa* olarak bilinen bizzat Peygamber'in kurduğu eğitim mekanizmasında İslami esasların yanında Kur'ân'ın telaffuzu açısından Peygamber'in okuyuş tarzı esas alınmıştır. Bu okuyuş tarzı ise arz-sema [okuyup-dinleme] metodu ile diğer Müslümanlara öğretilmiş ve ilk hafızlar yetiştirilmiştir. Asırlar boyunca bu metot ile silsile halinde günümüze kadar farklı yollardan gelmiştir (Karaçam, 2003, s. 62).

Tecvit

Arapçada *tecvîd*, kavramının birinci anlamı ‘Bir metni kelimelerin çıkıklarını, vurgularını, uzunluk ve kısalıklarını usulünce okuma’; ikinci anlamı ise ‘Kur'ân okumadaki kuralları gösteren ilim’ [c-v-d ‘bir şeyi güzelleştirmek’ < Ar. *cevdet* ‘bir nesneyi güzel eylemek, iyi yapmak, iyi söylemek, hoşça yapmak’ (Mütercim Asım Efendi, 2013, s. 1393)] olmuştur. Tecvit kavramının ilk defa Hz. Ali tarafından kullanıldığı kabul edilmektedir. Daha önce tecvit kavramı yerine en çok kullanılan *tertil* [hüsn-i edâ] ‘Kur'ân'ı yavaş yavaş, tane tane, düşünerek okumak’ terimi olduğu

bilinmektedir. Bu, Hz. Peygamber'in okuyuş tarzıdır. Ayrıca hadislerde; *tahsîn, tezyîn, kıraat, tilâvet* gibi tabirler de geçmektedir (Çetin, 2011, ss. 253-254).

Tecvit, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e ilk indirilişinde mevcut olan ve süregelen geniş çaplı bir ilimdir. Her ne kadar bu kıraat kurallarının cahiliye Arapları arasında da bulunduğu savunulsa da âlimlerce en kuvvetli görüş; Allah'tan Hz. Cebrail'e ondan da Hz. Peygamber'e aynı okuyuşla vahiy edildiği ve bu okuyuş tarzının aynen lafzında olduğu gibi hiç değişmediği görüşüdür. Bundan dolayı âlimlerde ekseriyet itibariyle *Tecvit vahiydir* görüşü benimsenmiştir (Çetin, 2011, ss. 253-254). Dolayısıyla bu görüşten yola çıkılarak tecvit ve kıraate çok önem verilmiş ve asırlar boyunca kıraat âlimleri; silsile halinde, gelecek nesillere öğretip kitaplar yazmışlardır. İslamiyet'in ilk asırlardan günümüze kadar özellikle de 15. yüzyıldan itibaren çoğu İslam coğrafyalarında ciltler dolusu tecvit eserleri mevcuttur. Bu hususta İbnü'l-Cezerî'nin çok büyük etkisi olmuştur. İbnü'l-Cezerî'den önce de tecvit çalışmaları çok geniş çapta bulunmaktadır. Fakat alimler İbnü'l-Cezerî'yi, tecvidi bir düzen ve tertip içinde daha da geliştiren en önemli kişi olarak kabul etmektedirler.

Türkçe Tecvit Çalışmaları

İslamiyet'i benimseyen Türklerin, Müslümanlığın ana kaynağı olan Kur'ân'a yönelişleri zamanla artmış, bunun tezahürü olarak da Kur'ân'ı anlayıp aktarmak için Arapçaya yönelmeye başlanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise Türklerde, yavaş yavaş İslami eserler görülmeye başlanmış ve Türkçe-Arapça/Arapça-Türkçe sözlükler oluşturulmuştur. Kur'ân'ı anlama ile ilgili, Türk dünyasının farklı coğrafyalarında satır altı Kur'ân tercümeleri oluşturulmaya başlanmıştır.

Harzemşahlar, Gazneliler, Karahanlılar vb. gibi birçok Türk-İslam devletinin farklı coğrafyalarında bu ilmin yaygın olduğu ve Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar tarafından bu eğitimlerin daha geniş ve sistematik bir şekil aldığı görülmüştür.

Selçuklularda olduğu gibi daha sonra gelen diğer Türk devletleri ve beyliklerinde de tecvit ilmi alimler arasında yaygındır. Bu, Osmanlı döneminde de devam etmiş hatta daha düzenli bir şekle girdiği görülmüştür. Osmanlı döneminde bu hususta yazılan pek çok eser mevcuttur.

Genel itibariyle geçmişten günümüze bilinen bu tecvit eserleri kısaca şu şekildedir:

Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî'nin (ö. 325/937) el-Şaşıdetü'r-râ'iyye (el-Şaşıdetü'l-Hâkâniyye) adlı elli bir beyitlik kasidesi tecvid ilmine dair ilk eser olarak bilinir (İbnü'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 321; Keşfü'z-zunûn, I, 354). Tecvid konularının tamamını kapsamamakla birlikte sonraki müellifler tarafından delil gösterilen bu kasideyi Ebû Amr ed-Dânî Şerhu Şaşıdeti'l-Hâkânî fi't-tecvîd (et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd) adıyla şerhetmiştir (eserin ve şerhinin yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 14). Kasideyi Ali Hasan el-Bevvâb Dâni'nin şerhinden özetler vererek yayımlamıştır (bk. bibl.). Bu alanın ilk çalışmalarından olduğu anlaşılan Ebü'l-Hasan Ali b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâidi'nin et-Tenbîh 'ale'l-laḥni'l-celî ve'l-laḥni'l-ḥafî adlı eseri on varaklık bir risâledir (Sezgin, I, 17). Tecvid ilminin yine ilklerinden sayılan iki önemli eserden biri Mekkî b. Ebû Tâlib'in er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve taḥkîki lafzi't-tilâve'si, diğeri Ebû Amr ed-Dânî'nin et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd'idir (bk. bibl.). Bunlardan başka İbn Sînâ'nın Meḥâricü'l-hurûf'u (nşr. Pervîz Nâtil Hânlerî, Tahran 1333 hş.), Ebü'l-Fazl er-Râzî'nin Kitâb fi't-tecvîd'i (İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, I, 212), Ebü'l-Kâsım Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî'nin el-Mûdîḥ fi't-tecvîd'i (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed, Küveyt 1990), İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî'nin Kitâbü Beyânî'l-'uyûb elletî yecibü en yectenibehe'l-kurrâ' ve izâḥu'l-edevât elletî büniye 'aleyhe'l-ikrâ'sı (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed, MMAR. [Küveyt] XXXI/1, 1407/1987, s. 7-58), İbn Atıyye el-Endelüsî'nin Urcûze fi meḥârici'l-hurûf'u (Brockelmann, I, 732; İzâḥu'l-meknûn, I, 57), Alemüddin es-Seḥâvî'nin Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'sı (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Kahire 1987), Ca'berî'nin 'Uḳûdü'l-cümân fi tecvîdi'l-Ḳur'ân'ı (Brockelmann, II, 135), İbnü'l-Cezerî'nin et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd'i (Kahire 1326; nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Riyad 1405/1985; nşr. Gânim Kaddûrî Hamed, Beyrut 1407/1986) ve Muḳaddime'si (Muḳaddimetü'l-Cezerî, el-Muḳaddime fimâ yecibü 'ale'l-kârî'i en ya'lemehû) (İstanbul 1280; İzmir 1301; Tahran 1316; Delhi 1888; Cidde 1995), Abdurrahman Karabaşî'nin Karabaş Tecvîdi adlı çalışması, Birgivi'nin ed-Dürrü'l-yetîm'i (İzmir 1301, mecmua içinde), Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Cühdü'l-muḳıll'i (nşr. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, Amman

2001), Muhammed Mekkî Nasr el-Cüreysî'nin Nihâyetü'l-kavlî'l-müfid fi 'ilmi't-tecvîd'i (Kahire 1308), Mehmed Zihni Efendi'nin el-Kavlü's-sedîd fi ilmi't-tecvîd'i (İstanbul 1328), Ali Rıza Sağman'ın Sağman Tecvidi-Kur'ân Nasıl Okunur (İstanbul 1375/1955) ve İlâveli Yeni Sağman Tecvidi (İstanbul 1958) adlı eserleri, Abdurrahman Çetin'in Kur'ân Okuma Esasları/Tecvîd'i (İstanbul 1987), Rubab Master'ın Qur'an Learning the Easy Way (baskı yeri yok, 1998), Muhammad İbrahim H. I. Surty'nin A Course in Ilm al-Tajweed: The Science of Reciting the Qur'an (London 1988) ve Kareema Carol Czerepinski'nin Tajweed Rules of the Qur'an (Cidde 2000) adlı çalışmaları bu alanda yazılan pek çok eser arasında zikredilebilir (Çetin, 2011, ss. 253-254).

Türkçe tecvit çalışmaları genel itibariyle nesir şeklinde yazılmakla beraber, nazım şeklinde de yazıldığı görülmektedir. Nazım şeklinde yazılan eserlerden bazıları şunlardır: H 1210 veya 1220 yılında, Şeyhü'l-Kurra Hafız Mehmed Efendi El-Amidî tarafından kaleme alındığı düşünülen ve 224 beyitten oluşan *Nazmu'l-Ehemm fi İlmi Tecvîd-i'l-Elzem*; Vardarlı Hilmi tarafından kaleme alındığı bilinen, ne zaman yazıldığı belli olmayan ve 71 beyitten oluşan *Tecvîd-i Manzûm*; Anonim, ne zaman yazıldığı belli olmayan ve 80 kûsür beyitten oluşan *Manzûm Tecvîd*; yine anonim, kaleme alındığı tarih belli olmayan 70 beyitten oluşan *Nazmu't-Tecvîd* ve yine anonim, kaleme alındığı tarih belli olmayan, 71 beyitten oluşan *Risâle-yi Mersûmât minet-Tecvîd* vb. (Özmen, 2019, s. 3).

Yukarıda da görüldüğü üzere tecvit konusunda kaleme alınmış çok sayıda eser bulunmaktadır. Bu eserler ise Türklerin bulunduğu coğrafyalarda genellikle kabul görmüş kıraat imamı Hafs'tır. Bu ekol takip edilerek eser yazılmaya gidilmiştir. Ayrıca bu ekolde tecvit kurallarını düzenleyip bir tertibe sokan el-Cezerî takip edilmiş, bu ilimde çok etkili olmuştur. Bu hususlar, metnimizde de açıkça görülmektedir.

Bu çalışmamıza konu olan eser, Berlin Eyalet Kütüphanesi'nde *Ms. Or. Quar. 77* koduyla kayıtlı bir mecmua içindedir. Mecmua 91 sayfa ve iki bölümden oluşmaktadır. Mecmuanın başında 6 sayfa, iki bölüm arasında 4 sayfa ve ikinci bölümün sonunda 8 sayfa toplamda ise 18 boş sayfa bulunmaktadır. Bütün bölümler tecvit ile ilgili olduğundan, tamamıyla bir tecvit metnidir.

Bu tecvit metni, 17. yüzyılda yazıldığı bilinen, fakat müstensihî belli olmayan bir eserdir. Eserin kataloğunda 1686 tarihi verilmesine rağmen ilk bölümün sonunda H 1095 (M 1683 veya 1684), ikinci bölümün sonunda ise H 1096 (M 1684 veya 1685) tarihi verilmiştir. Tarihler arasındaki bu farklılıklar sebebiyle tarafımızdan çalışmanın tarihi 17. yüzyıl olarak belirtilmiştir.

İlk bölümü Arapça olarak nazım şeklinde yazılmış, ayrıca derkenarlara yer yer Türkçe şerhler düşürülmüştür. Bu bölüm, 7. sayfadan başlayıp 44. sayfaya kadar; toplam 39 sayfadan oluşmakta ve her sayfada altışar satırlı üçer mısra bulunmaktadır. Bu Bölümün müellifi belli olup, müstensihî belli değildir.

Müellifi, İbnü'l-Cezerî [Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Alî bin Yûsuf el-Cezerî(Altıkulaç, 1999, ss. 551-557)]'nin *Mukaddime*¹ adlı eserinin H 1097 tarihli bir nüshası olduğu görülmektedir. Çünkü birinci bölümün başında müellifi ve müstensihî belli olmayan *hazâ kitâb-ı muḳaddime-yi cezeriyye* 'bu kitap, Cezerî'nin mukaddime isimli eseridir' şeklinde bir ibare düşürülmüştür. Bununla beraber metnin başında ise nazım şeklinde yine İbnü'l-Cezerî'ye ait Arapça olarak *Muḥammedü'l-Cezeriyyi'l-Şafi'î* şeklinde bir giriş bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümün derkenarlarında, yine müellifi ve müstensihî belli olmayan Türkçe şerhler düşürülmüş ve bu şerhin başında İbnü'l-Cezerî'nin daha ayrıntılı künyesi verilmiştir.² Bu bölümün sonunda ise ana metinde, 7 tane olan, Kıraat-ı Seba imamları ve bu imamların ravilerinin isimleri rumuzlarıyla birlikte verilerek bitirilmiştir. Bu hususlardan dolayı *Mukaddime* eseri metin olarak tamdır.

¹ Tecvit taliminde ve özellikle de Osmanlı tecvit taliminde, ana kaynak olarak sayılan ve bu alanda çok mühim bir yer edinerek farklı dönemlerde birçok defa şerh edilip çoğaltılan bir eserdir. Eser nazım şeklinde tamamen Arapça olup Türkçe şerhleri de çokça mevcuttur.

² Bu Türkçe şerh kısmı tam değildir. Yer yer şerhler yapılmış olmakla beraber metnin sonuna kadar böyle gidilmemiştir.

İkinci bölümü ise, Türkçe olarak nesir şeklinde yazılmıştır. Metnin sonunda, H 1096 (M 1686) yıllarında tamamlandığına dair Arapça bir not düşürülmüştür. Aynı şekilde birinci bölümde olduğu gibi bu bölümün de tamamı bir tecvit metnidir. Bu tecvit metni, 49. sayfadan başlayıp 83. sayfaya kadar toplam 35 sayfadan oluşmakta, her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Yazım metodu olarak, nesir şeklinde harekelendirilmiş Arap harfli bir metindir. Girişte, klasik İslam metinlerinde olduğu gibi Arapça olarak besmele ile başlayıp tecvidi emretmesinden dolayı Allah'a hamt ve sena kısmından sonra Kur'ân'ı tecvit özüre öğrenip okuyan Peygamber'e ve Peygamber'den tecvit ile öğrenip aktaran âline ve ashabına salat ve selam getirilmektedir. Bu Arapça kısımdan sonra Türkçe olarak devam ederek Kur'ân'ı tecvit ile öğrenmenin ve aktarmanın öneminden bahsedilmekle beraber, hakkındaki ayet, hadis ve rivayetlerle kısaca bunlara değinilmektedir. Özellikle tecvit ilminin etrafında şekillendiği ve tecvit ilminin ortaya çıkmasının nedeni olarak görülen *lahn* [Kur'ân'ı hatalı okuma] kavramına değinmektedir. Daha sonra tecvit ile ilgili olarak bu metinde hangi kıraat âlimleri takip edildiği kısaca açıklanmaktadır. Metinde genel olarak tecvit kuralları, 26 baptan oluşan başlıklandırma tarzıyla ele alınmakta ve bu başlıklar, ayetler üzerinden örneklendirilmektedir. Bu bölümde kime ait olduğuna dair bir kayıt düşürülmemiştir. Ayrıca birinci bölümdeki gibi müellif ile ilgili hususlar mevcut olmadığından metnin kime ait olduğu uzun bir süre araştırılmış ve uzun incelemeler sonucunda eş danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Eyüp Öztürk'ün katkısıyla metnin, Şaban Efendi [1607-1608] olarak bilinen ve 17. yüzyılda yaşayan; Şaban b. Mustafa b. Abdullah'ın *Risâletün fî ilmi't-tecvîd* adlı eserinin bir nüshası olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Şaban Efendi'nin Türkçe olarak kaleme aldığı bu eseri, tecvit ilminde özellikle de Osmanlı sahasında etki göstermiş eserlerin başında geldiği açıkça görülmektedir.

Bu bölüm, H 1096 olarak tarihlendiğinden dolayı, birinci bölümden bir yıl sonra tamamlandığını söyleyebiliriz. Yazının şekil ve düzenine dikkat edildiğinde iki bölümün de aynı kişi tarafından yazıya aktarıldığı kanaati vermekle beraber bunu destekleyen bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca ikinci

bölümde de kimin nasıl yazdığı hakkında yani müstensih hakkında bir bilgi mevcut değildir.

Şaban Efendi

Asıl adı Şa'bân b. Mustafa b. Abdullah'tır. Şaban Efendi, H 1016 [M 1607] yılının Şaban ayında Kumkapı yakınındaki Saraç İshak mahallesinde doğmuştur. Babası Saraybosna'dan İstanbul'a göç etmiştir. Ahmed Meyserî'nin talebesi olan Muhammed Bebâî'nin yanında hafızlığını tamamlayarak kıraat dersleri aldı. Ayrıca Ahmed Meyserî'nin talebelerinden olan Evliya Mehmed Efendi ve Dersiam Mehmed Efendi'den de kıraat dersleri aldığı bilinmektedir. Tahsilden sonra İstanbul'da Kadırga Limanı'nın yakınında bulunan Muhammed Paşa Camii'nde daha sonra da Fatih Camii'nde imamlık yapmıştır. Sırasıyla; Haseki Sultan, Üsküdar Valide Sultan, Süleymaniye Camii ve Ayasofya Camii'nde hatiplik yapmıştır. Bu sıralarda *Şeyhu'l-Ümme* ve *Reîsü'l-Hutebâ* olduğu bilinmektedir. Galatasaray'da, Piriç Sinan Mescidi'nde ve Ayasofya yakınında bulunan İsmail Ağa Dârü'l-Kurrâsı'nda Kurra görevinde bulunduğu bilinen Şaban Efendi daha sonra ise H 1086 [M 1675-76] senesinde Sultan Ahmet Türbesi'ne Şeyhü'l-Kurra tayin edilmiştir. Şaban Efendi, H 1097 [M 1686] senesi Cemâziyelevvel ayında İstanbul'da vefat ederek İbrahim Halebî'nin yakınına defnedilmiştir. Vera ve takvasıyla meşhur olan Şaban Efendi, farklı ilimlerin yanında en çok kıraat, tefsir ve hadis konularında meşhur olmuştur (Akyüz, 2016, s. 68).

Eserleri:

Şaban Efendi'nin bilinen tek eseri, tecvit alanında yazdığı *Risâletün fî ilmi't-tecvîd*'dir. Eserin hangi yılda kaleme alındığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır, fakat Şaban Efendi'nin daha hayattayken tamamladığı ve çokça etkili bir çalışma olduğu bilinmektedir. Yazıldığı dönemde de sonraki dönemlerde de çokça etki oluşturmuş ve eserin birçok yazma nüshası çoğaltılmıştır (Akyüz, 2016, s. 68). Günümüzde de eserin birçok nüshası muhtelif kütüphanelerde bulunmaktadır.

Osmanlıca kaleme alınan bu eser, tamamen tecvit ile ilgili konuları ele almaktadır. Bazı nüshalarda *Güzide* ismiyle zikredilen bu eser, birçok nüshada ise *Tecvîd-i Şaban Efendi* olarak geçmektedir (Tekin, 2021, s. 57). Günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi, Diyanet Kütüphanesi ve Ankara Milli Kütüphanesi gibi kütüphaneler başta olmak üzere muhtelif yerlerde 40'tan fazla nüshasının olduğu bilinmektedir.

Problem

17. yüzyılda Osmanlı Türkçesiyle harekeli olarak yazılmış, kuvvetli ihtimalle Şaban Efendi'ye ait olan tecvit metninin gramer ve söz varlığı açısından incelenmesidir.

Araştırmanın Hedefi

Çalışmanın hedefi, metinden hareketle Osmanlı Türkçesinin 17. yüzyıldaki gramer özelliklerini tespit etmektir. Bununla birlikte, metnin söz varlığını ortaya koyup Arapça tecvit terimlerine karşılık kullanılan Türkçe kavramları tespit etmektir.

Araştırmanın Ehemmiyeti

Türkçe tecvit kitapları dil ve özellikle de sözlükler bakımından önem teşkil etmektedir. Çünkü tecvit ilmi Arapçaya dayandığından ve Kur'ân'ı doğru okumak için yazıldığından, asırlarca çok ehemmiyet verilmiş ve üzerinde durulan hususların başında gelmektedir. Özellikle de Kur'ân'ın doğru okunması hususu, ayet ve hadislerde de emredilmesiyle beraber Müslüman Türklerde bir kutsallık atfedilerek daha çok ehemmiyet kesp etmiştir. Bu sebeplerden dolayı bu Arapça terimlerin açıklamasına daha çok özen gösterilmiş ve çok açık bir şekilde kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sayede tecvit kavramları neredeyse hiç eksiksiz açıklanmıştır. Bu kavramları açıklama, tanımlama ve sunma becerileri tam oturmuştur. Sözlükçülük bakımından çok önemli zenginlikleri içinde barındırmaktadır.

Yazıldığı döneme ait dil özelliklerini çokça barındıran metin, o döneme ait ses ve yazım özellikleri hakkında zengin örnekler teşkil etmektedir. Bu

dönem, Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı dönemine denk gelmesinden dolayı ayrıca bir geçiş aşamasında olması, metni daha da önemli hale getirmektedir. Bu husus, metnin içinde çokça görülmektedir. Metnin harekeli olmasından dolayı ayrıca bu döneme ait seslerin daha net ortaya konulmasını sağlamış ve daha isabetli bir araştırmaya olanak vermiştir. Bundan dolayı metindeki sesler tam olarak çıkarılmış ve incelenmiştir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın çerçevesi, Berlin Eyalet Kütüphanesi'nde *Ms. Or. Quar. 77*'de kayıtlı mecmuanın ikinci bölümünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan tecvit bilgisidir. Metnin ilk bölümü Arapça olduğundan, çalışmamızda yalnızca ikinci bölümün gramer ve söz varlığı açısından incelenmiştir.

Metnin İncelenmesinde İzlenen Yöntem

İlk olarak metnin müellifi tespit edilmiştir. Dil incelemesi yapılan metin, çeviri yazıya aktarılmıştır. Metinde, sadece Türkçe kelimeler üzerinden dil incelemesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu kelimelerin yazıldığı dönemden önceki dönemlere göre yazım özellikleri ve farklılıkları araştırılmış ve yazıldığı döneme göre yazım ve şekil özellikleri verilmeye çalışılmıştır.

Konumuz, bir tecvit metni olmasından dolayı tecvit ile ilgili Arapça ibareler çok fazla bulunmaktadır. Bundan dolayı bulunan tecvit ile ilgili Arapça kısımları; ayet, hadis ve İslam tarihinde ve eğitiminde önemli yer tutmuş kişilerin beyanları olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür.

Ayetlerde Kur'an'daki yerleri tespit edilerek mealleriyle birlikte verilmiştir. Ayrıca anlamlarının kaymaması için ayetteki bütüncül manaya bağlı kalınarak meal kitaplarına göre köşeli parantez içinde eklemeler yapılmıştır. Ayetlerde bazı yazım hataları tespit edilmiş, bu yanlışlar Türkiye Diyanet Vakfı'nın Kur'an Mushaflarına göre düzeltilmiş dipnotlarda ise metindeki şekilleri verilmiştir. Hadislerde ise yine aynı uygulama yapılmasıyla beraber hadislerin kaynakları bulunmaya çalışılmış ve dipnotta

anlamları verilmiş ve bulunan kaynakları gösterilmiştir. Fakat ibare farklılıklarından dolayı bazı hadislerin kaynakları tam tespit edilememiş bu husus dipnotlarda belirtilmiştir. Farklı kişilerin beyanları ise anlamları açıklanmış ve kime ait olduğu bulunmaya çalışılmıştır.

Metinde geçen Türkçe kelimelerin tamamı ayırt edilip, bunlar üzerinde inceleme yapılmıştır. Hareke veya yazıların tam çıkmamasından kaynaklanan ve çok az bulunan hatalarda ise yine metne sadık kalınarak düzeltme yapılmıştır. Ayrıca bu düzeltilen sözcüklerin asıl şekilleri dipnotta verilmiştir. Bu kelimelerin, yazıldığı döneme ait özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sözlük kısmı ise, ilk olarak tecvit ile ilgili metinde geçen bütün kavramlar tespit edilerek tanımları verilmiştir. Bu kavramların tecvitte hangi anlamlar barındırdığı, etraflıca verilmeye çalışılmıştır. Metinde geçen sure isimleri belirlenmiş, Kur'ân'daki sıraları verilmiş ve kaç ayetten oluştukları hakkında kısaca açıklama yapılmıştır. Ayrıca metinde geçen ve günümüz Mushaflarında farklı geçen sure isimleri bulunmaktadır. Bu isimlerin hangi sure için kullanıldığı tespit edilip belirtilmiştir.

Metinde adı geçen kişiler tespit edilerek bir araya getirilmiş, ne zaman ve nerede yaşadıklarına dair kısaca bir bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca tecvit açısından ne gibi bağlantıları olduğu araştırılmış ve bu alanda hangi konumlarda olduklarına dair kısaca bir bilgilendirme yapılmıştır.

Metinde bulunan tecvit ile ilgili Türkçe ibareler üzerinde bir araştırma yapılmış, bulunan kelimeler farklı bir başlık altında toplanmıştır. Türkçe ibarelerin tecvit konusunda terim değeri kazanıp kazanmadığı üzerine kısaca bir değerlendirmede bulunulmuştur.

1. BÖLÜM

İNCELEME

1.1. Yazım Özellikleri

1.1.1. Ünlülerin Yazımı

Ünlülerin gösteriminde, harflerde; elif (ل), vav (و) ve y (ي/ى), harekelerde ise; üstün (َ), ötre (ُ), esre (ِ), dik üstün (َ) ve med işareti (◌◌) kullanılmaktadır. Yani a, e sesleri için: elif veya üstün (ل/َ); ı, i sesleri için: y veya esre (ي/ِ); o, ö, u, ü sesleri için: vav veya ötre (و/ُ) kullanılmaktadır. Ayrıca /a/ sesi için dik üstün (َ) ve med işareti (◌◌) de kullanılmaktadır./a/ ünlüsü

1.1.1.1./a/ ünlüsü

ön seste

medli elif (ل) ile yazılmıştır:

anun أَنْوَكْ (23b/6), aç أَجْ (21b/12), ara آرَهْ (22b/7).

üstünlü elif (ل) ile yazılmıştır:

altı أَلْتَى (26a/1), aña أَكَا (22b/7), anası أَنَاسَى (22b/8).

iç seste

üstün (َ) ile yazılmıştır:

vardur وَرْدُرْ (24a/12), barmağ بَرْمَقْ (26b/12),

üstün+elif (لَ) ile yazılmıştır:

durmaya دُرْمَايَا (27b/17), babasının بَابَاسِنُكْ (28a/7),³ anası أَنَاسَى (22b/8).

³ Aynı örnek dik üstün+elif [بابَاسَى (22b/8)] ile de yazıldığı görülmektedir.

dik üstün+elif (لِ) ile yazılmıştır:

babası بَابَاسِي (22b/8), olmaya-yıdı اُولَمَيَايِدِي (22b/8).

son seste

üstün+h (هَ) ile yazılmıştır:

olsa اُولْسَه (28a/12), uğrasa اُوْغْرَاسَه (30a/5), dünyada دُنْيَاَدَه (22b/11).

üstün+h (هَ) ile yazılmıştır:

varınca وَاْرِنْجَه (23a/1), vakfda وُقْفَدَه (27b/13).

üstün+elif (لِ) ile yazılmıştır:

durmaya دُرْمَايَا (27b/17), ya يَا (28a/10),

1.1.1.2./e/ ünlüsü

ön seste

üstünlü elif (لِ) ile yazılmıştır:

eylese اَيْلَسَه (23b/11), eger اَكْر (26b/4).

iç seste

üstün (هَ) ile yazılmıştır:

kimesne كِمَسْنَه (23a/2).

üstün+h (هَ) ile yazılmıştır:

eydeler اَيْدَهْلُر (22b/11).

son seste

üstün+h (هَ) ile yazılmıştır:

müsakkalde مُثَقَّلَدَه (27b/17), evvelinde اَوَّلِنْدَه (27b/11).

üstün+cezimli h (هَ) ile yazılmıştır:

mā-bākīde مَا بَاقِيَّة (27b/17), eyle اَيْلَهُ (21b/8), göre كُورَهُ (23a/2), ise اَيْسَهُ (23a/13).

1.1.1.3./ı/ ünlüsü

ön seste

Örneği bulunmamıştır.

iç seste

esre (ِ) ile yazılmıştır:

başına بَاشِنَهُ (23a/1), kılınur قَلْنُرُ (23a/13), okımak اَوْقِمَقُ (21b/12), babasının بَابَاسِنُكُ (28a/7).

son seste

esre+y (ِی) ile yazılmıştır:

olundu اُولُنْدَى (21b/9), dağı دَخَى (23a/4), sayılırdı صَايْلُورْدَى (21b/11), anası اَنَاسَى (22b/8).

1.1.1.4./i/ ünlüsü

ön seste

esreli elif+y (ِی) ile yazılmıştır:

ile اَيْلَهُ (21b/12), iken اَيْكُنْ (22a/16), ise اَيْسَهُ (23a/13).

iç seste

esre (ِ) ile yazılmıştır:

girüp كِرُبْ (22a/17), ikindü اَيْكِنْدُو (23b/14),

esre+y (ِی) ile yazılmıştır:

ön seste

ötreli elif+vav (أو) ile yazılmıştır:

oðurken اُوْفُوْرَكْن (21b/7), olur اُولُوْر (28b/12), olsa اُولْسَه (28a/12), on اُوْن (23a/2), ođmak اُوْفُوْمَقْ (22a/5).

ki كِه (22a/6).

ötreli elif+vav (اُ) ile yazılmıştır:

ötürü اوتورى (21b/12), üstün اوستون (29b/9), ölüm اولوم (23b/16).

iç seste

ötre+vav (وُ) ile yazılmıştır:

şöyle شويله (21b/10), göre كوره (23a/2), dört دورت (29a/14).

son seste

Örneği bulunmamıştır.

1.1.1.7./u/ ünlüsü

ön seste

ötreli elif+vav (وُ) ile yazılmıştır:

uğrasa اولغراسه (30a/5), uzun اوزن (36a/2), urduğında اوردوغنده (35b/16).

iç seste

ötre+vav (وُ) ile yazılmıştır:

sayılurdi صايلوردي (21b/11), bundan بوندن (21b/11), olur اولور (21b/13).

ötre (وُ) ile yazılmıştır:

babasının باباسينك (28a/7), oldur اولدور (22a/6),

son seste

ötre+vav (وُ) ile yazılmıştır:

bu بو (31a/7), deyu ديو (28b/10), deyu ديو (35a/8).

1.1.1.8./ü/ ünlüsü

ön seste

ötreli elif+vav (وُ) ile yazılmıştır:

üç أُوْجُ (29a/11), üstün أُوسْتُونُ (29a/11), üzre أُوزْرَهْ (32a/10).

iç seste

ötre (ؤُ) ile yazılmıştır:

evvelleridür اَوَّلَرِيدُر (30b/6), bënüm بُنُم (21b/8).

ötre+vav (وُ) ile yazılmıştır:

ötürü اَوْتُورِي (21b/12), gelüpdür كَلُوبْدُر (23b/15),

son seste

ötre+vav (وُ) ile yazılmıştır:

ikindü اِيَكْنَدُو (23b/14), ötrü اَوْتُرُو (34a/1), gizlü كَزْلُو (30a/10), üstü اُوْسْتُو (29b/8).

1.1.2. Ünsüzlerin Yazımı

1.1.2.1./ç/ ünsüzü

/ç/ ünsüzü kelime başında ç (چ), kelime içinde genel olarak ç (چ) olmakla birlikte seyrek olarak c (ج), kelime sonunda genel olarak ç (چ) olmakla birlikte seyrek olarak c (ج) ile de yazılmıştır:

ön seste

çıkmaya چَقْمِيَهْ (21b/7), çekmek چَكْمَكْ (22a/3), çok چُوْقْ (23a/10).

iç seste

içün اِيْچُونُ (23b/6), geçe كِيْجَهْ (23a/4).

son seste

aç اَچْ (22b/17), üç اُوْجْ (25a/7).

1.1.2.2./k/, /g/ ünsüzü

/k/ ve /g/ ünsüzleri için ayırt edici bir işaret olmamakla birlikte her iki ünsüz de kef (ك) ile yazılmıştır:

ön seste

gibi كِبَى (22a/10), gerek كَرَكَ (27b/5), gizlü كِزْلُو (30a/10), kez كَزْ (23b/11).

iç seste

bilgil بُكِّل (22b/13), iki اِكْبَى (22a/1), iken اِكْنُ (22a/16).

son seste

eylemek اَيْلَمْتُ (29b/12), pek پَكْ (22b/2).

1.1.2.3./ŋ/ ünsüzü

/ŋ/ ünsüzü kef (ك) ile yazılmıştır:

iç seste

şonra صُنْرَهْ (29a/5), aña اَنَا (29a/16).

son seste

anun اُنُوْكَ (23b/6), babasının بَابَاسِنُكَ (28a/7), dudakların دُوْدَاقْلَرُكَ (29b/4).

1.1.2.4./p/ ünsüzü

Farsça olan kelimeler p (پ) ile yazılmıştır. Metinde tek örneği bulunmakta, toplamda ise üç yerde geçmektedir: peygamber پَيَغْمَبَرْ (21b/10, 22a/14, 23a/7).

Türkçe kökenli kelimeler p (پ) ile yazılmıştır: depretmege دَپَرْتَمَكَهْ (33b/13), pek پَكْ (22b/2).

Fakat metinde zarf-fiil ekinin hem b (ب) hem p (پ) ile yazıldığı görülmektedir:

b (ب) ile yazılan örnekler: gelüpdür كَلُوبْدُر (23b/15), bilmeyüp بِلْمَيُوب (22a/2), girüp كِرْب (22a/17).

p (پ) ile yazılan örnekler: gelüpdür كَلُوبْدُر (22b/12), édüp اِدُوب (21b/13), vérüp وِرُوب (23a/7).

1.1.2.5./s/ ünsüzü

İnce sıradan Türkçe kelimelerin başında sin (س), kalın sıradan kelimelerin başında sad (ص) ile yazılmıştır:

sin (س) ile: sen سَن (22b/1), sekiz سَكْز (25b/10).

sat (ص) ile: sayılurdu صَايْلُورْدِي (21b/11), sonra سُوْرَا (29a/5), sayşaydı صَايْشَايْدِي (21b/11).

1.1.2.6./t/ ünsüzü

Kalın sıradan kelime başlarında bazen te (ت) bazen tı (ط) ile yazılmıştır:

te (ت) ile: tañrılık تَاْغْرِيْلُق (23a/16).

tı (ط) ile: toyrumışca طُيُورْمِشْجَه (22b/17), toqsandan طُقْسَانْدَنْ (28a/10).

1.1.2.7.Çift Ünsüzler

Çift ünsüzlerin gösteriminde metinde bir düzen bulunmamaktadır. Kimi yerde şeddeyle birlikte ikinci ünsüz tekrar yazılmış, kimi yerde ise sadece şedde ile yazılmıştır.⁴

medden مَدَّن (26b/15), elbette اَلْبَتَّة (30a/17).

⁴ Metinde hem ayetlerde hem de kelimelerde bazı farklılıklara sık sık rastlanmaktadır. Özellikle şeddeli kelimelerde bu husus ön plana çıkmaktadır. Bazı kelimelerde sadece şedde yazılmış, bazısında çift ünsüz, bazısında da şedde+çift ünsüz beraber yazılmıştır. Tek örnek üzerinde gösterecek olursak, metinde *medden* kelimesi toplamda üç yerde geçmesine ukabil hepsi farklı şekillerde yazılmaktadır: üstün+şeddeli d (د) ile *medden* مَدَّن (26b/15), cezimli+şeddeli d (د)+üstünlü d (د) ile *medden* مَدَّنْ (28a/11) ve cezimli d (د)+üstünlü d (د) ile *medden* مَدَّنْ (29a/5) yazılmıştır.

misalleri مَثَالَتِي (33a/10), evvelleridür أَوَلَّيْدُرْ (30b/6).⁵

1.2. Ses Bilgisi

1.2.1. Ünlüler

1.2.1.1. Ünlü Değişmeleri

1.2.1.1.1. i/e Meselesi

i/e meselesi Türkçenin tartışmalı konularından biridir. Bu konuda iki görüş mevcuttur. Birinci görüş, bu sesin kapalı /e/ (è) ile yazılması gerektiğini belirtirken ikinci görüş ise; Arap harfli metinlerde olduğu gibi, /i/ şekliyle yazılması gerektiği kanısındadır. Yapılan araştırmalar sonucu bu sesin Türkçenin eski dönemlerinden günümüze kadar var olduğunu ortaya koymaktadır. Eski Türkçede, başından beri /e/ sesi /i/ sesine dönüşme meyli daha çok olmuştur. Bu durum Batı Türkçesinde daha çok görülmektedir (Ergin, 2020, s. 79). Metnimizde de bu sesin gösteriminde belli bir düzen bulunmamakla birlikte metindeki durumu ile ilgili aşağıdaki örnekler tespit edilmiştir:

ön seste

esreli elif (!) ile yazılmıştır:

édüp إدوپ (21b/13), èy إي (24a/9), ètmek إْتَمَكْ (29a/8).

esreli elif+y (اي) ile yazılmıştır:

èder إيدر (22a/11), erişdüm إِيرِشْدُمْ (23b/6), èrer إِيرِرْ (23b/10).

iç seste

esre+ye (ِي) ile yazılmıştır:

⁵ Cezimli t (ت)+üstünlü d (د) ile yazılmıştır: *ètdükleri* إِيْتْدُوكْلَرِي (27b/8), *ètdüğün* إِيْتْدُوكِيْن (22a/12), *öğretmiş* أَوْرَئْتْمِشْ (22b/12). Tek örneği bulunan, üstün+şeddeli t (ت)+üstünlü d (د) ile yazılmıştır: *elbetde* أَلْبَيْتْدَه (31b/2) ile yazılmıştır.

vèrmeyesin وَيَرْمَيْسِينَ (22a/8), geçe كِيچَه (23a/4), dèmiş دِيمِشْ (23b/5).

Ayrıca metinde aynı kelimenin hem kapalı é ile hem normal e ile yazılmış ikili şekli de bulunmaktadır.

dèyü دِيُو (31a/5)/deyü دِيُو (26a/7, 28b/10).

tèz geçe كِيچَه (23a/4)/geçmek كُچْمَكْ (35a/8).

bènüm بِنُم (21b/8)/beni بَنِي (22a/12).

1.2.1.2. Ünlü Uyumu

1.2.1.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Metin, Türkçe kelimelerde kalınlık-incecik uyumu bakımından sağlamdır. Ancak aitlik ve sıfat yapan +ki eki bu uyuma girmemektedir.

Kalınlık-incecik uyumunu gösteren örnekler: dürlüdü (22a/1), kalınlığını (22a/7).

Aitlik +ki ekini gösteren örnekler: yanındaki harfe (29b/9), medd-i lâzımdaki (28a/14).

Ayrıca isimden isim yapma eki olan +lık eki, uyuma girmemiş tek örneği bulunmaktadır: inceliğda (32b/1).

1.2.1.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Eski Türkçede görülen düzlük-yuvarlaklık uyumun Eski Anadolu Türkçesinde bozulduğu ve daha çok yuvarlaklaşmanın olduğu görülmüştür. Bu görülen yuvarlaklaşmadan dolayı Osmanlı dönemi metinlerine de etkin şekilde yansımıştır. Bu nedenle metin, düzlük- yuvarlaklık bakımından tam değildir(Ergin, 2020, s. 73). Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi metinde düzlük-yuvarlaklık bakımından tek şekilli ekler bulunmakla beraber çok şekilli ekler de mevcuttur.

1.2.1.2.1.1. Sözcük Tabanlarında Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Eski Anadolu Türkçesinde kelime ve eklerde düzlük-yuvarlaklık uyumunda bozukluklar olduğundan bu metinde de etkisini göstermekte, ayrıca kelimelerin Eski Anadolu Türkçesindeki biçimlerine benzer şekilde kullanımlarından dolayı da bozulmalar çokça görülmektedir:

kendüsine (31b/15), ikindü (23b/14), içün (23b/6), okımağ (21b/12).

Ayrıca *okımağ* kelimesi, geçiş aşamasında olduğundan dolayı ikili örnekleri bulunmaktadır:

okımağ أَوْقِمَقْ (21b/12)/okımağ أَوْقَوْمَقْ (22a/5).

1.2.1.2.1.2. Eklerde Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

1.2.1.2.1.2.1. Düz Ünlülü Ekler

Eski Anadolu Türkçesinde sadece düz ünlülü şekilleri bulunan eklerin çoğu uyuma girmeye başladığı görülmekle beraber tek şekilli eklerde mevcuttur. Uyuma girmeyen ekler:

-mİş: bulunmış (31b/5, 34a/13), geyürmişce (22b/15).

-dİ: şayılurdı (21b/11), olundı (22a/13).

+İ: şāhibinün dostı (23a/10), süre-yi Mülki (23b/8), ħurūfını (21b/10).

+üncİ: üçünci (32a/15).

-sın: kalursın (22b/6), gireyorsın (22b/5).

-(i)n-: olunur (34a/5), alınur (35a/1).

Ayrıca bazı eklerin uyuma girme süreci tamamlanmadığı için hem uyuma girmiş örnekleri hem de uyuma girmemiş örneklerinin de yer yer kullanıldığı görülmektedir. Örneğin /-(i)n-/ eki: olunur (35a/3, 5)/olunur (29a/2, 3).

1.2.1.2.1.2.2. Yuvarlak Ünlülü Ekler

Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi yuvarlak ünlülü yapım ve çekim eklerinin çoğunda uyuma girmemiş kullanımlar görülmektedir. Aynı zamanda bu eklerden bazıları ise uyuma girmeye başladığı görülmektedir.

+aru: yukaruda (24a/3).

-yü: dëyü (31a/5).

-dU: bilmedüm (22b/1), erişdüm (23a/6).

-dUğ: ëtdükden (23b/3), başladığda (38b/8).

-Ur: dënilür (31a/16), olur (32a/4), şayılur (21b/11), geyürmişce (22b/15).

+Um habībüm (21b/7), bënüm (21b/8).

-Uş: ërüş- (23b/5). Bu ek, çoğu yerde uyuma girmekle beraber, uyuma girmeyen örnekleri de mevcuttur: erişmiş (23b/4, 6).

+sUz: hemzesüz (26b/8). Bu ekin uyuma girmiş örnekleri de bulunmaktadır: tenvînsiz (35a/3), tecvîdsiz (21b/14).

1.2.1.2.1.2.1. İkili Şekilleri Bulunan Ekler

Eski Anadolu Türkçesinde düz veya yuvarlak ünlülü ve tek şekilli eklerin bazılarının uyuma girmeye başladığı görülmektedir. Bundan dolayı bu eklerin bazılarında ikili şekilli örnekler çokça görülmektedir.

+dİr/+dUr: cā'izdir (27a/10), mezḳürdir (27b/2), cā'izdür (29a/10), degildür (21b/13).

-dUr/-dİr: geydüreler (22b/7), üleşdurmak (38b/15,17), kaldır- (26b/12).

+İn, +nİn/+Un, +nUn: tā'nın (25a/7), ḥurūfın (22a/2), anın (23b/6), babasının (28a/7), ḥarfın (25a/7).

-dığı/-duğu: olduğu (33a/6), olmadığı (33b/4).

1.2.1.3.Ünlü Kaynaşması

Daha çok iki kelimenin yan yana gelmesiyle birleşerek iki ünlünün tek ünlüye veya bir sesin düşmesiyle meydana gelen ses olayıdır. Kısaca iki veya daha fazla ses öğesinin tek öğeye dönüşmesidir(Özkan, 2023, ss. 159-160):

oş ile > Şöyle (21b/10), oş amtı > İmdi (22a/8).

1.2.1.4.Ünlü Türemesi

Kelimenin aslında bulunmayan bir ünlünün, farklı nedenlerden dolayı kelimeye ortaya çıkmasıdır. Özellikle Türkçe olmayan çift doruklu hecelerin Türkçenin hece yapısına uymasıyla iki ünsüz arasında bir ünlünün türemesi çokça görülmektedir:

ķabr > ķabir (23b/9), ķķm > ķķm (26b/10), aşı > aşıl (28a/1).

1.2.1.5.Ünlü Düşmesi

Çeşitli ses olaylarından dolayı daha çok kelime içinde bazı ünlülerin söylenmemesine ünlü düşmesi denir. Özellikle bu durum, Türkçede ünlüyle biten bir kelimeye yine ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde, kelime sonundaki ünlünün düşmesi şeklinde görülmektedir:

oğul+u > oğlu (22b/11, 12), isim+i > ismi (28a/7,8).

1.2.1.6.Ünlü Kalınlaşması

İnce sıradan bir ünlünün kalın sıradan bir ünlüye rast gelmesiyle kelimenin, kalın sıradan ünlüyle devam etmesidir. Buna tek örnek bulunabilmiştir:

incelikda (32b/1).

1.2.1.7.Ünlü Daralması

Türkçede bazı ünsüzlerin çıkış yerine göre ünlüleri etkileyerek, ünlülerin değişmesine sebep olmaktadır. Özellikle sedalı ön damak ünsüzleri, çevrelerindeki ünlüleri etkileyerek daralmalarına neden olur. Bu olay ünlü daralması olarak adlandırılır:

üzere > üzeri (23a/6), yaluğ öz > yalnız (26b/4).

1.2.1.8.Ünlü Genişlemesi

Türkçede Kelime içindeki dar sıradan ünlülerin bazı sebeplerle geniş sıradan ünlülere dönüşmesiyle meydana gelen olaya denir:

bini > beni (22a/10), geniz > geniz (31a/6).

1.2.1.9.Ünlü Düzleşmesi

Farklı sebeplerden dolayı yuvarlak bir ünlünün düz bir ünlüye geçmesine ünlü düzleşmesi denir:

uçun > içün (23b/6), ötürü > ötüri (21b/12).

1.2.1.10. Ünlü İncelmesi

Kalın ünlülerin bazı sebeplerden dolayı ince ünlülere geçme olayına denir:

uçun > içün (23b/6).

1.2.1.11. Ünlü Yuvarlaklaşması

Düz bir ünlünün bazı sebeplerden dolayı yuvarlak ünlüye geçme olayına denir. Özellikle Eski Anadolu Türkçesinde görülen yuvarlaklaşmadan dolayı metinde bu duruma sıkça rastlanmaktadır.

gizli > gizlü (29a/16), (getürmek 38b/14).

1.2.1.12. Ünlülerde Ünsüzleşme

/i/ ünlüsünün /y/ ünlüsüne dönüşme olayına ünsüzleşme denir. Bu durum üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra gelen *ile* edatında tespit edilmiştir:

bu ile > böyle (27a/12), şu ile > şöyle (21b/10).

1.2.2. Ünsüzler

1.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

Patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerden dolayı sızıcı ünsüzlere dönüşme olayına ünsüz değişmesi denir.

1.2.2.1.1. b- > p- Değişmesi

berk > pek (22b/2).

1.2.2.1.2. b- > v- Değişmesi

Eski Türkçede kelime başı ve ortasındaki bazı /b/ sesleri, Batı Türkçesinde /v/ sesine dönüştüğü görülmektedir:

bër- > vër- (23a/7), bar- > var- (23a/1), seb- > sev- (22b/2).

1.2.2.1.3. -c- > -ç- Değişmesi

Eski Türkçede kelime içinde bulunan /ç/ ünsüzleri, Anadolu Türkçesinde /c/ ünsüzüne dönüştüğü görülmektedir:

açı- > acı- (23b/17).

1.2.2.1.4. -d- > -đ- > -y Değişmesi

Eski Türkçede kelime içindeki bazı d'ler, Eski Anadolu Türkçesinde /y/ sesine dönüştüğü görülmektedir:

adrıl- > ayrıl- (23a/5).

1.2.2.1.5. k-/-k-/-ķ- > g-/-g-/-ğ- Değişmesi

kergek > gerek (27a/1), kel- > gel- (22a/17).

İki ünlü arasındaki tonsuz ünsüz, tonlulaşmıştır:

dudağ > dudağın (25a/17), olduk-u > olduğu (26b/10).

1.2.2.1.6. k-/k > h-/h- Değişmesi

Bu özelliğe bir tek örnek bulunmuştur. Fakat aynı örnek birçok yerde geçtiği görülmektedir:

tağı > dağı (22b/2, 9).

1.2.2.1.7. g/ğ Ünsüzlerinin Düşmesi

Eski Türkçede kelime içinde bulunan bazı /g/ ve /ğ/ler Eski Anadolu Türkçesinde düşmüş ve Batı Türkçesinde de aynı şekilde devam etmiştir:

kergek > gerek (27a/1), katıg > katı (23a/15).

1.2.2.1.8. t- > d- Değişmesi

Eski Türkçede kelime başında bulunan /t/ ünsüzü Batı Türkçesinde /d/ sesine dönüşmüştür:

til > dil (26A/16), tağı > dağı (22b/2, 9), toğ- > doğ- (33a/4).

Bazı kelime başlarında, Eski Türkçede olduğu gibi /t/ ünsüzü ile yazılmış örnekler de görülmektedir:

toy- (22b/17), toksan (28a/10),

1.2.2.2. Ünsüz Uyumu

Metinde ünsüz uyumuna giren örnekler bulunmaktadır. Fakat bulunma ve ayrılma hâli, görülen geçmiş zaman, sıfat-fiil -dük, ek-fiil -dır, -dUr, eklerinin sadece tonlu şekillerinin bulunmasından dolayı ünsüz uyumunu bozan örnekler de görülmektedir:

Uyuma girmeyen örnekler: ıfatdan (31b/14), ıfatda (32b/7), ıtdüğün (22a/12), dördür (24a/16), çokdur (23a/17).

Uyuma giren örnekler: durmak+a > durmağa (29b/10), kalınlık+i > kalınlığı (22a/7).

1.2.2.3.Ünsüz Türemesi

Genellikle ünlü ile biten bir ek veya kelimeye ünlü ile başlayan bir ek veya kelime geldiğinde bu iki ünlü arasına fazladan bir ünsüzün gelme durumuna denir:

çıkma-y-a > çıkmaya (21b/7), oğlu-(n)-a > oğluna (22b/12), kalınlığı-(n)-i > kalınlığını (22a/7).

1.2.2.4.Ünsüz Düşmesi

Bir kelimenin içinde bulunan asli harflerden herhangi birinin zamanla kullanımdan düşmesidir. Bu durum Türkçede bulunan kelimelerin ön, iç ve son seste görülmektedir:

kod- > komağa (31a/5), bol- > ol- (21b/8), türlüğ > dürlü (22a/1).

1.2.2.5.Göçüşme

Bir sözcükte iki sesin birbiriyle yer değiştirmesine denir:

kim ise ne > kimsene > kimesne (23a/2).

1.2.2.6.Hece Düşmesi

Metinde örnekleri /turur/ yardımcı fiilinin -dır/-dUr ek fiil olarak kullanılmasında görülmüştür:

turur > durur > -dUr: bozmağdur (22a/3), oldur (22a/2), dürlüdür (22a/1).

2. BÖLÜM

METİN

[21b] (1) *bi'smi 'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīmi*⁶ (2) *el-ḥamdu li 'llāhi ellezī emeranā ilā kıṛā'eti'l-kur'āni bi't-tecvīdi ve yessera ileynā kıṛā'atehu bi't-tecvīdi* (3) *ve's-ṣalvātu ve's-selāmu 'alā muḥammedin ellezī te'alleme'l-kur'āne bi't-tecvīdi ve ḳarā'e bihi* (4) *ve emera aṣḥābihi bi't-tecvīdi ve 'alā ālihi ve eṣḥābihi ellezī te'alleme minhu'l-kur'āne* (5) *bi't-tecvīdi* bundan ma'lūm ola-ki tecvīd ile Kur'an ta'allūm ere ve 'avrata (6) farzdur. Zīrā *ḥaḳḳ te'ālā*⁸ kelām-ı kādīmīnde buyurur ve *rattili'l-kur'āne tertīlen*.⁹ (7) Ya'nī ḥabībūm, Kur'anı okurken evme ki ḥattā ḥurūf maḥrecden çıkmaya (8) ve ara ma'nā bozula veyāḥūd ḥabībūm, Kur'an bēnūm kelāmumdur ta'zīm eyle. (9) Ḥattā rivāyet olundı. 'Āyişe-yi şiddīkadan *raḍiya 'llāhu te'ālā 'anhā*¹⁰ (10) peygāmbēr *'aleyhi's-ṣalvātu ve's-selām*¹¹ şöyle okurdu-ki: Bir ādem ḥurūfını (11) şaysaydı sayılırdı. Bundan ma'lūm oldı-ki mezāhib-i (12) erba'ada Kur'an-ı 'azīmi tecvīd ile okımaḳ farzdur. Andan öturi (13) "Kur'ānda tecvīd lāzım degildür" dēyene 'ulemā ittifāḳ ēdüp "kāfir olur" (14) dēdiler. Zīrā tecvīdsiz okuyan ādem laḥn ēder ve laḥn ile taḥfif (15) olur ve āyeti inkār olur ve Tefsīr-i Kevāşīye'de¹² eydür, 'Ömer ibni'l-Ḥattāb (16) *raḍiya 'llāhu te'ālā 'anhudan*¹³ rivāyet olundı-ki: Laḥn (17) ētmek namāzı ifsād ēder. Zīrā laḥn Kur'an'dan degildür. 'Amel-i kesīr [22a] (1) ḥūkmindedür ve dahı laḥn iki

⁶ 'Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla' Fatıha 1/1.

⁷ 'Hamd, Kur'an'ı tecvīt üzere okumayı bizlere emreden ve bunu bize kolaylaştıran Allah'adır. Salāt ve selām, Kur'an'ı tecvīt üzere öğrenen, bu şekilde okuyan, bunu ashabına emreden Muhammed'e (s.a.v.) ve Kur'an'ı kendisinden tecvitle öğrenen aline ve ashabına olsun'

⁸ Yazmada: *ḥaḳ te'ālā*. 'Yüce olan Allah'

⁹ Yazmada: *ve rattili'l-kur'āne tertīlen*. 'Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku' Müzzemmil 73/4.

¹⁰ 'Yüce Allah ondan razı olsun'

¹¹ 'Dua ve selamet üzerine olsun'

¹² 'Tebşiratü'l-mütezekkir ve tezkiretü'l-mütebaşşır [et-Tefsîrü'l-kebîr, et-Tebşıra fi't-tefsîr]/Telhîşu Tebşirati'l-mütezekkir ve tezkireti'l-mütebaşşır [et-Telhîş fi tefsîri'l-Kur'āni'l-'azîz, et-Telhîş fi tefsîri'l-Kur'āni'l-mecîd, Tefsîrü'l-Kevāşî]

¹³ 'Yüce Allah ondan razı olsun'

dürlüdür! Biri lahn-ı hafî'dür, (2) biri lahn-ı celî'dür. Lahn-ı celî oldur ki, hurûfî mahrecini bilmeyüp (3) hurûfî bozmağdur. Ve çekecek yeri çekmemek ve çekmeyecek yeri çekmek (4) ve teşdîdliyi¹⁴ teşdîdsiz okumak ve teşdîdsizi teşdîdli (5) okumak ve idgâmı izhâr, izhârı idgâm okumak cümle (6) lahn-ı celî'dür. Ammâ lahn-ı hafî oldur-ki hurûfî tamâmca şıfâtını (7) vermeyesin. Ya'nî hurûfî kalınlığını ve inceliğini (8) vermeyesin. İmdi lâzım oldu-ki Qur'an'ı okurken 'acele (9) eylemeye. Tâ-ki lahndan kurtıla ve Qur'an-ı 'azîm aña hayr du'â eyleye. (10) Dêye-ki: "Sen beni hıfz eyledüğün gibi *hak te'âlâ*¹⁵ seni hıfz (11) eyleye" ve eger tecvîdsiz okursa bed-du'â eder. Dêr-ki: (12) "Sen beni zâyî' êtdüğün gibi hak ta'âlâ seni zâyî' eyleye" (13) ve bir hadîs rivâyet olundu. Raziye ibn-i İmâm'dan¹⁶ *rağiya 'llāhu te'ālā* (14) 'anhudan¹⁷ peygamber *şalla 'llāhu te'ālā 'aleyhi ve 'alā ālihî ve şahbihî* (15) ve *sellem*¹⁸ "Baña Qur'anı öğrenmek-ile emr eyledi ve fazîletin beyân (16) eyledi. Buyurdi-ki: Kıyâmet gününde cümle halk muhtâc iken (17) Qur'an-ı 'azîm bir güzel şûrete girüp ehline gelüp dêye-ki: **[22b]** (1) Sen beni bildüğ-mi? Ehli: Bilmedüm, dêye. Qur'an-ı 'azîm eyde ki: Sen beni (2) dünyâda pek severdüğ ve öğrenürdüğ, dêye. Ol-dağı: Sen (3) Qur'an mısın? dêye. Qur'an-ı 'azîm: Belî! Qur'an'am, dêye. Hak ta'âlâdan (4) günâhı var-ısa şefâ'at eyleye şâğından melâyikeler (5) muştulayalar ki: Cennete gireyorsın ve şolından muştulayalar ki: (6) Cennete girdikten sonra ebedî anda kalırsın dêyeler ve başına (7) bir tâc geydüreler. Eger ol tâc dünyâya çıkarılardı aña kıymet (8) olmaya-yıdı ve andan sonra anası babası müsilman¹⁹ ise (9) anlarıñ dağı ba'zı günâhı 'afv olunup anlara dağı tâc geydüreler. (10) Eydeler ki: Biz bu mertebeye neden lâıyk olduk? Melekler (11) eydeler: Bu ol hayrdur ki dünyâda oğlunuza Qur'an-ı 'azîm (12)

¹⁴ Yazmada: *teşdîdliyi*.

¹⁵ Yazmada: *hak te'ālā*. 'Yüce olan Allah'

¹⁶ Kim olduğuna ulaşılammıştır.

¹⁷ 'Yüce Allah ondan razı olsun'

¹⁸ 'Yüce Allah'ın selamı ona, aline ve ashabına olsun'

¹⁹ Yazmada *müsilman* şeklinde olan bu kelime; kök itibariyle Arapça'da *müslim* şeklindedir. Farsça'ya geçerken -ân eki alarak *müselmân* şekline girmiştir. Farsça'dan Türkçeye geçerken *müslimân* olmuş, ardından günümüzde ise *müslüman* şeklini almıştır.

öğrettiğimiz idi dēyeler”²⁰ Hādīsde gelüpdür ki: “Bir kiři oğluna (13) Ƙur’ān-ı ‘azīmi öğretse veyāhūd öğretdürse (14) *haqq tebāreke ve ta’ālā*²¹ on bir kez *Ka’betu ’llāha*²² varmışca ve on (15) ğazā etmişce ve on biğ çıplak geyürmişce ve on (16) biğ esīr āzād etmişce ya’nī İsmā’īl ‘aleyhi’s-selām (17) evlādından ve on biğ aç toyurmuşca sevāb vère ve her **[23a]** (1) harfī başına aqalli mertebe on ve ondan ziyāde olur. Yedi-yüze varınca (2) kimesne hēsābsız ihlāşına göre ve on günāhī ‘afv ola ve ihlāşī (3) ziyāde olursa sevābı muqābili olur ve dağı Ƙur’ān-ı ‘azīm qabrinde (4) yoldaş olur ve dağı hasenātı ağır ola ve sırātı tēz gēce (5) ve cennete girince ayrılmaya” ve dağı Hāzret-i ‘Alī *rağiya ’llāhu te’ālā ‘anhu*²³ (6) hāzretlerinden ‘ilmün māl üzerine fazīletinden su’āl olundu. (7) On vecih-ile cevāb vèrüp buyurdi-ki: “İlim peygāamberler mīrāsıdur, (8) māl qārūn ve hāmān ve fir’avn mīrāsıdur ve ‘ilim şāhibini (9) hıfz eder ammā māl şāhibini hıfz edemez ve ‘ilim şāhibinün (10) dostı çok olur ammā māl şāhibinün düşmeni çok olur ve ‘ilim (11) uğrıdan şaklanmaz ammā māl şaklanur ve ‘ilim şāhibi²⁴ cömerd (12) olur māl şāhibi bahīl olur ve kıyāmetde helāl (13) ise hisāb olunur ammā ‘ilim şāhibi²⁵ seftı kıılınur māl (14) çok durursa helāk olur ammā ‘ilim çok durmağ-ıla artar (15) ve māl qalbi qatı eder haqqı anlamaz eder ammā ‘ilim qalbi münevver eder (16) ve māl şāhibi taqrılıq da’vāsın eder ammā ‘ilim şāhibi qulluq (17) da’vāsın eder” İmdi Ƙur’ān-ı ‘azīmü’s-şānuğ sevābı çokdur zīrā **[23b]** (1) İmām Zufer *rahmetu ’llāhi ‘aleyhi*²⁶ bu qadar ictihād ile mesā’ili tekmīl (2) etmiş iken iki yıl Ƙur’ān-ı şerīfī tilāvet edüp vefāt (3) etdükden-soğra şulehādān biri vāqı’āda görür ki a’lā maqāmıara (4) erişmiş, ol dağı su’āl eylemiş ki: Bu maqāmıara neden (5) erişdün? Cevāb vèrüp demiş-ki: “İki yıl Ƙur’ān-ı ‘azīme (6) mülāzemet-ile erişdüm” Anuğ içün şā’ir demiş-ki: İki (7)

²⁰ Kaynağına ulaşılammıştır.

²¹ Yazmada: *haqq tebāreke ve ta’ālā*. ‘Münezzeh ve yüce olan Allah’

²² ‘Allah’ın evi, Kābe’

²³ ‘Yüce Allah ondan razı olsun’

²⁴ Yazmada: *şāhibini*.

²⁵ Yazmada: *şācibi*.

²⁶ ‘Allahın rahmeti onun üzerine olsun’

yıl olmasa helāk olurdu Zufer,²⁷ Hāzret-i ‘Alī olmasa (8) helāk olurdu ‘Ömer.²⁸ Hādīse gelüpdür: “Bir kimesne sūre-yi Mülki (9) her gēce okusa kabir ‘azābından emīn ola²⁹ ve bir kiři-kim sūre-yi ihlāşı (10) üç kez tilāvet eylese hātīm sevābına ērer ve sūre-yi zilzālī (11) dört kez tilāvet eylese yine bir hātīm sevābına ērer ammā³⁰ bir ādem (12) sūre-yi yā-sīn bir kez tilāvet eylese on hātīm sevābına ērer”³¹ (13) ve dahı Hāzret-i ‘Alī³² *rađiya ‘llāhu te ‘ālā ‘anhu*³³ eydür: “Bir ādem sūre-yi (14) ihlāşı şabāh namāzından veyāhūd ikindü namāzından şonra on bir (15) kez tilāvet eylese īmān ile hātīm ola” ve dahı hādīse gelüpdür (16) ki: “Bir ādem Qur’ān-ı ‘azīmü’ş-şānı çok çok tilāvet eylese ölüm (17) acısın görmeye”³⁴ İmdi bu sa‘ādetler ve bu ni‘metler şol kiři [24a] (1) içündür ki Qur’ān-ı ‘azīmi tecvīd ile okuya. Ammā şol kiři-kim (2) tecvīd bilmeye ve öğrenmeden ‘ārlana ol günahkār olduğundan (3) ğayrı yukarıda zıkr olınan la‘nete uğrar ve dahı Qur’ān-ı kerīmün (4) ve furkān-ı kādīmün ta‘rīfi budur:³⁵ *el-Kur’ānu ‘l-münzelü ‘ale ‘r-resūli* (5) *el-mektūbi fi ‘l-meşāhifi ‘l-menķūli ‘anhū nakl^{en} mütevātir^{en} bilā şubhete*³⁶ (6) ve dahı tecvīdün ta‘rīfi budur *et-tecvīdu tahsīnū elfāzihi bi ihrāci ‘l-hurūfi* (7) *‘an mehāricihā ve i‘tā‘i hūķūkihā min şifātihā vemā* (8) *yeterekkabu ‘alā mufredātihā ve mürekkebātihā farz^{un} lāzim^{un} ve hātīm^{un} dā‘īm^{un}*³⁷ (9) İmdi ēy ‘ākıl-ı tālīb-i tecvīd, evvelā tecvīd her harfün mahrecini (10) bilmek ile olur ki neredendür ve şıfātı neredendür bilmek ile (11) olur. İmdi bilgil kim

²⁷ ‘Ebü’l-Hüzeyl Züfer bin el-Hüzeyl bin Kays el-Anberî el-Basrî (öl. 158/775)’

²⁸ Bu beyit kime ait olduğu bulunamamıştır. Fakat ikinci mısradaki tabir Hz. Ömer’e ait olduğu düşünülmektedir.

²⁹ Tirmizi 3051, Tergib ve Terhib 3/316.

³⁰ Yazmada: *immā*.

³¹ Kaynağına ulaşılamamıştır.

³² ‘Ebü’l-Hasen Alî bin Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (öl. 40/661)’

³³ ‘Yüce Allah ondan razı olsun’

³⁴ Kaynağına ulaşılamamıştır.

³⁵ Yazmada: *ta ‘rifidür* şeklinde yazılmıştır.

³⁶ ‘Resule inen Kur’an, sahifeler içindeki yazıdır. Şüphe olunmayan bir tevatür ile nakledilerek gelmiştir’

³⁷ ‘Tecvit, harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet ederek Kur’an’ının lafızlarını güzelleştirmek ve harflerin, yalın ve kelime içerisindeki telaffuzunda da buna riayet etmektir. Bu, farz-ı ayn ve daimî bir sorumluluktur.

meḥāric-i ḥurūfda üç mezheb (12) vardır. Mezheb-i ḥalīl ve etbā'ı kıtında meḥāric-i ḥurūf on (13) yedidür ve ekser 'ulemā-yi kurrā buḡa zāhiblerdür ve Mezheb-i (14) Sībeveyh³⁸ ve etbā'ı kıtında meḥāric-i ḥurūf on altıdır. Anlar (15) cevfi, İşkāt ederler. Cevf için maḥrec yokdur dērler ve (16) mezheb-i ferrā ve etbā'ı kıtında meḥāric-i ḥurūf on dördür. (17) Kezālik anlar daḡı cevfi, işkāt ederler ve nūn'unḡ ve rā'nunḡ ve lām'unḡ [24b] (1) maḥrecine maḥrec-i vāḥid 'add ederler. İmdi meḥāric-i ḥurūf on yedidür. (2) Maḥrec-i evvel cevfdur. Ḥurūf-ı meddiḡ maḥreci cevfdendür. Maḥrec-i (3) sānī aḡṣā-yı ḡalkdur. Aḡṣā-yı ḡalkda iki ḡarf vardır. (4) Hā ile hemze'dür. Maḥrec-i sālīs vaṣat-ı ḡalkdur. Vaṣat-i ḡalkda iki (5) ḡarf vardır. 'Ayn ile ḡā'dur. Maḥrec-i rābi' ednā-yı ḡalkdur. (6) Ednā-yı ḡalkda iki ḡarf vardır. Ġayn ile ḡā'dur. Maḥrec-i (7) ḡāmis kāf'unḡ maḥrecidür. Kāf'unḡ maḥreci aḡṣā-yı lisāndandur. (8) Lisān ḡanek-i a'lāya muṣ'id olduḡı ḡāilde ṣadri vely (9) eyleyen cānibinden kāf'unḡ maḥrecinden yuḡarıraḡ³⁹ ḡalka mā'ildür. (10) Maḥrec-i sādīs kāf'unḡ maḥrecidür. Kāf'unḡ maḥreci kezālik aḡṣā-yı (11) lisāndandur. Lisān ḡanek-i a'lāya müs'id olduḡı ḡāilde (12) ṣadri vely eyleyen cānibinden kāf'unḡ maḥrecinden aṣaḡıraḡ (13) feme mā'ildür. Bu iki ḡarfe ya'nī kāf'a, kāf'a; lehviyye dērler. (14) Lehāta mensūb olduḡı-ḡūn maḥrec-i sābi' Vaṣat-ı lisāndur. (15) Vaṣat-ı lisānda üç ḡarf vardır; cīm, ṣīn, yā. Bu üç ḡarfa (16) ṣeceriyye dērler. Maḥrec-i sāmin dād'unḡ maḥrecidür. Dād'unḡ maḥreci (17) ḡāfe-yi lisāndandur ḡāfe-yi lisān ızrāsı veliy edici [25a] (1) olduḡı ḡāilde yā ṣāḡından veyā ṣolından. Maḥrec-i tāsi' lām'unḡ (2) maḥrecidür. Lām'unḡ maḥreci ḡāfe-yi lisānuḡ ednāsından intihāsına (3) varınca ya'nī bu mā-beyn, lām'unḡ maḥrecidür. Maḥrec-i 'āṣir nūn'unḡ (4) maḥrecidür. Nūn'unḡ maḥreci ṡaraf-ı lisāndan lām'dan aṣaḡıdır. (5) Maḥrec-i ḡādī 'aṣere rā'nunḡ maḥrecidür. Rā'nunḡ maḥreci nūn'unḡ maḥrecine (6) ḡarībdür. Lākin rā'da zāḡr-ı lisāna duḡūl ziyādedür. Maḥrec-i (7) isnā 'aṣere

³⁸ Yazmada: *Sībeveyh*. '[Ebū Biṣr [Ebū Osmān, Ebū'l-Hasen, Ebū'l-Hüseyn] Sībeveyhi Amr bin Osmān bin Kanber el-Hārisī (öl. 180/796)] Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisi. Onun yolunda gidenlere denilen bir tabirdir'

³⁹ Yazmada: *yukaḡıraḡ*.

ṭā'nı⁴⁰ dāl'in ṭā'nı mahrecidür. Bu üç harfün (8) mahrecleri taraf-ı lisān beyni ile senāyā-yı 'ulyānuş uşūlindendür. (9) Maḥrec-i sālisu 'aşere şād'ın zā'nı sīn'ün mahrecidür. Bu üç (10) harfün mahrecleri taraf-ı lisān beyni ile senāyā-yı süflānuş (11) füveykındandur. Bu üç harfe esfeliyye dērler. Maḥrec-i erba' (12) 'aşere zā'nı zāl'in sā'nı mahrecleridür. Bu üç mahrecleri (13) senāyā-yı 'ulyādandur. Lisānuş tarafeyni ile bile. Bu üç harfe (14) leseviyye dērler. Maḥrec-i hāmis 'aşere fā'nı mahrecidür. Fā'nı (15) mahreci şefeniş batnındandur. Senāyā-yı 'ulyānuş etrāfı ile (16) bile. Maḥrec-i sādisu 'aşere şefeteyndir. Vāv'un bā'nı mīm'ün bu (17) üç harfün mahrecleri iki dudaguş arasındandur. Maḥrec-i [25b] (1) sābi'u 'aşere ğunnedür. Ğunnenün ya'nī nūn-ı sākīnün⁴¹ mahreci ḥayşūmdandur. (2) Bābu'ş-şıfātü'l-ḥurūfi: Şıfāt-ı ḥurūf dahı on (3) yedidür. İki kısmındur. Bir kısmı efrādı⁴² beyninde zıdd i'tibār (4) olunur ve bir kısım efrādı⁴³ beyninde zıdd i'tibār olunmaz. (5) Belki ba'zı ḥurūfa mahşuş olur ve ol efrādı⁴⁴ (6) beyninde zıdd i'tibār olunan şıfāt beşdür; meḥüre, (7) riḥve, müstefile, münfetiḥa, müşmate. İmdi meḥüreniş (8) zıddı mehmüsedür. Mehmüse on ḥarfdür; (9) *fehissehu şahs^{um} seket*⁴⁵ on ḥarf bunda mevcüddür. (10) On sekiz ḥarf meḥüredür. Riḥveniş zıddı şedidedür. (11) Şedide sekiz ḥarfdür. Lafzı, *ecdⁱⁿ kaṭⁱⁿ beket*⁴⁶ sekiz (12) ḥarf bunda mevcüddür. Yigirmi ḥarf riḥvedür. Müstefilenün (13) zıddı müsta'liyedür. Müsta'liye yedi ḥarfdur: (14) *huşşa zağⁱⁿ kiṭⁱⁿ*⁴⁷ yedi ḥarf bunda mevcüddür. (15) Müstefile yigirmi bir ḥarfdur. Münfetiḥanuş zıddı müṭbaḳadur. (16) Müṭbaḳa dört ḥarfdür; şād u ḡād u ṭā u zā.⁴⁸ Münfetiḥa (17) yigirmi dört ḥarfdur. Muşmeteniş zıddı müzleḳadur.

⁴⁰ İmlada çift harekeli: +nuş/+nı.

⁴¹ Yazmada: *nūnu sākīnün*.

⁴² Yazmada: *ifrād*.

⁴³ Yazmada: *ifrādı*.

⁴⁴ Yazmada: *ifrād*.

⁴⁵ 'Sessiz kalan biri tarafından teşvik edildi' *Mehmüse* [Hems] harflerinin şifrelemesi.

⁴⁶ Yazmada: *ecdⁱⁿ kaṭⁱⁿ beket*. 'Kad ismindeki kadını buldum' *Şedide* harflerinin şifrelemesi.

⁴⁷ 'Güçlü basınç' *Müsta'liye* [İsti'lā] harflerinin şifrelemesi.

⁴⁸ Yazmada: *zā u*.

[26a] (1) Müzleka altı harfdür; *ferra min lub*⁴⁹ harfleridür. Muşmete (2) yigirmi iki harfdur. Muşmete sükün ile çıkan hurūfa (3) dërler ve bir dahı riḥve ile şedide beyinde *lin ‘umar*⁵⁰ (4) harfidür ve dahı *şazs*ⁱⁿ⁵¹ harfinde şafire şifâtı (5) vardur ve dahı *kuṭbu ced*ⁱⁿ⁵² harfinde kalkale şifâtı vardur. (6) Kalkale deprenen harfe dërler ve dahı vāv yā sākin olup (7) mā-ḳabilleri meftūḥ olsa hurūf-ı lîn dërler. Lîn deyü (8) yumşaga dërler ve dahı *ler*⁵³ harfine münharife dërler. (9) Münharife yarılan harfe dërler ve rā’ya mütekerrire⁵⁴ dërler. (10) Tekrār şadāsı işidildügi-çün ve dād’a müsteṭile dërler. (11) Müsteṭile uzanan harfe dërler. Şîn’e mütefeşşiye dërler. (12) Mütefeşşiye yayılan harfe dërler. İmdi ma’lûm ola-ki mahrec (13) ile şifât arka ile ḳarın gibidür. Zîrâ bunlar mîzândur. (14) Bundan artuḡı te’assüfdür. Eksigi tefrîtdür. İmdi (15) lâzım oldu-ki her harfi üstâddan eşidüp ve ziyâde (16) meşḳ êdüp tā-ki dilün⁵⁵ suvâr ola. Azacık diḳḳat (17) ile çıḳa bâb-ı meddât bil-ki harf-i medd üçdür. Vāv, elif, yā [26b] (1) bu üç harfdur. Sebebi medd dahı ikidir hemze sükün (2) ya’nî cezemli harfe hurūf-ı medd dëdiler. Niçün ta’rîfi budur? (3) *ve innemâ summiyet hurûfi ‘l-meddi limtidâdi ‘ş-şâvti biḥâ ‘inde sākin*ⁱⁿ *ev hemz*ⁱⁿ⁵⁶. (4) Eger harf-i medd yalnız ise aḡa medd-i ṭabî’î dërler. Misâli *Allāhu*⁵⁷, *bi ‘llāhi*.⁵⁸ (5) Medd-i ta’zîmün ‘alâmeti lafzatu ‘llāhda olmaḳdur ve dahı medd-i ibdāl (6) dërler. Misâli *āmene*,⁵⁹ *ādeme*,⁶⁰ *îmān*^{en}.⁶¹ Medd-i ibdālîḡ ‘alâmeti hemze medd olmaḳdır (7) ve dahı medd-i

⁴⁹ ‘Cahil kişi akıl ve ilim sahibinden kaçtı’ *Müzleka* harflerinin şifrelemesi.

⁵⁰ ‘Yaşamayacağım’ *riḥve* ile *şedide* sıfatlarındaki ortak harflerin şifrelemesi.

⁵¹ *Safire* harflerinin şifrelemesi.

⁵² ‘Çok sert’ *Kalkale* harflerinin şifrelemesi.

⁵³ *Münharife* [İnhirāf] harflerinin şifrelemesi.

⁵⁴ Yazmada: *Mütekevvere*.

⁵⁵ Yazmada: *dilün*.

⁵⁶ ‘Hemze veya sakin bir harf ile bulundukları vakit ses kendileri sebebiyle uzatıldığı için huruf-ı med [uzatma harfleri] diye isimlendirilmiştir’

⁵⁷ ‘Allah [ki]’ Bakara 2/255.

⁵⁸ ‘Allah tarafından’

⁵⁹ ‘İman etti’ Bakara 2/285.

⁶⁰ ‘Adem’i’ Bakara 2/31.

⁶¹ ‘İmanlarını’ Fetih 48/4.

temkîn dërler. Misâli *fehayyû*⁶² medd-i temkîniñ ‘alâmeti (8) hemzesüz harf-i medd lîn üzre gelür. Bu meddlerün cümlesine (9) medd-i tabî‘î dêmek olur. Bunları medd eylemek vâcibdür. (10) Müttetafak^{un} ‘aleyh olduğı-çün bir elif medd olur. Hükümde bir olduğı-çün (11) bir elif miqdârı iki kerre e’ e’ dëyecek kadardır. Veyâhüd (12) bir barmağ kaldıracağ kadardır. Nihâyet medd-i ta‘zîmde (13) ta‘zîmen bir elif ziyâde medd olur ve medd-i tabî‘î’nün ta‘rîfi (14) budur ve *innemâ sümme’l-meddü’-t-tabî’iyyü tabî’iyy^{en} likevni’l-‘arabi* (15) *cübi let ‘aleyhi*.⁶³ Bâb-ı medd-i lâzım⁶⁴: Eger hârf-i medden sonra sebeb-i medd (16) sâkîn vâki’ olup sükûnı aşılsa medd-i lâzım (17) dërler. Ya’nî vakf olsa ve vaşl olsa ol sükûn [27a] (1) sâbit olsa gerek sükûn müşedded olsun ve gerek muhaffefe (2) olsun ve dahı medd-i lâzım iki dürlüdür: Biri kelimîdür (3) ve biri harfîdür ve kelimî dahı iki dürlüdür: müsakkal ve muhaffef (4) ve harfî dahı iki dürlüdür: müsakkal ve muhaffef. Kelimi-yi müsak kale (5) misâl: *vele’d-dâllîn*,⁶⁵ *dâbbe^{tin}*,⁶⁶ *e tühâccünenâ*⁶⁷ ve kelimî-yi muhaffefe misâl: (6) *âl âne*⁶⁸ ve dahı harf-i müsak kale misâl: *elif-lâm-mîm*’ün⁶⁹ lâm’ı ammâ mîm (7) muhaffefdür ve *elif-lâm-mîm-şâd*’dın⁷⁰ lâm’ı, *tâ-sîn-mîm*’ün⁷¹ sîn’i⁷² (8) harf-i müsakkaledür. Harf-i muhaffefe misâl: *elif-lâm-mîm*’ün⁷³ mîm’i ve *hâ-mîm*’ün⁷⁴ (9) mîm’i ve *kâf*-

⁶² ‘Sizde [hemen] selam verin’ Nisâ 4/86.

⁶³ ‘Medd-i tabîi’nin, tabîi diye isimlendirilmenin sebebi Arapların ona fitraten meyilli olmasındandır’

⁶⁴ Yazmada: *bâbu medd-i lâzım*.

⁶⁵ ‘Ve sapmışların [yoluna] değil’ Fâtiha 1/7.

⁶⁶ ‘Canlı’ Hûd 11/6, Ankebût 29/60.

⁶⁷ Yazmada: *e tühâccünî*. ‘Benimle mücadele mi ediyorsunuz?’ Bakara 2/139.

⁶⁸ ‘Şimdi mi?’ Yûnus 10/91.

⁶⁹ Mukatta harfleri: Bakara 2/1, Al-i İmrân 3/1, Ankebût 29/1, Rûm 30/1, Lokmân 31/1, Secde 32/1.

⁷⁰ Mukatta harfleri: Âraf 7/1.

⁷¹ Mukatta harfleri: Şuarâ 26/1, Kasas 28/1.

⁷² Yazmada: *sîn’i*.

⁷³ Mukatta harfleri: Bakara 2/1, Al-i İmrân 3/1, Ankebût 29/1, Rûm 30/1, Lokmân 31/1, Secde 32/1.

⁷⁴ Mukatta harfleri: Mumin 40/1, Fussilet 41/1, Şûrâ 42/1, Zuhurf 43/1, Duhân 44/1.

*hā-yā-‘ayn-şād-ıñ*⁷⁵ şād’ı, kâfı ammā ‘aynı medd-i (10) lîn’dir. Tûl ve kaçır cā’ızdır. Me’*haz* budur: *ve fî* (11) ‘aynı el-vechāni ve ‘t-*ṭavli fūdḍil*^{en},⁷⁶ *hā-mīm* ‘ayn-sîn-kāf’da⁷⁷ daḥı (12) böyledir ve *kāf*⁷⁸ ve *nūn*⁷⁹ ve *ṭā-sîn-mīm*’üñ⁸⁰ mīm’i (13) ve *elif-lām-mīm-şād*’ıñ⁸¹ mīm’i, şādı ve *yā-sîn*’ıñ⁸² sîn’i⁸³ (14) ve *elif-lām-rā*’nuñ⁸⁴ lām’ı ki bunlar sûreler evvelinde vāki‘ olmuştur. (15) Cümlesi medd-i lâzım ḥarfıdır ammā *kāf-hā-yā-‘ayn-şād*⁸⁵ hā’sı ve yā’sı (16) ve *ṭā-sîn-mīm*⁸⁶ ṭā’sı ve *elif-lām-rā*’nuñ⁸⁷ rā’sı ve *hā-mīm*’üñ⁸⁸ hā’sı bunlarıñ (17) cümlesi medd-i ṭabī’idir ve daḥı bunlara ḥurūf-ı mükatṭı’ât [27b] (1) dërler. Ammā medd-i lâzım olan ḥurūf-ı mükatṭı’ât sekizdir. Bu beytde (2) mezkûrdur. Bil, ḥurūf-ı mükatṭı’âtı kim sekizdir. Êy benîn! (3) lām u mīm u ‘ayn u şād u kâf u kâf u nūn u sîn bunlara medd-i (4) müşebbe‘ medd-i ‘adl medd-i lâzım medd-i ḥacez⁸⁹ dërler ve mā-bākī ki (5) kelimîdür. Gerek müsakkal ve gerek muḥaffef medd-i müşebbe‘deñ⁹⁰ ğayrısı (6) dênilür. Medd-i lâzım dênilür. Sebeb-i medd⁹¹ lâzım olduğı-çün medd-i (7) müşabba‘ dênilür. Şu‘belendüğü-çün⁹² medd-i ‘adl dênilür. Cemī’-i kurrā (8) ‘ale’s-

⁷⁵ Mukatta harfleri: Meryem 19/1.

⁷⁶ ‘Ayn harfinde iki vecih vardır. Tul daha efdaldır’

⁷⁷ Mukatta harfleri: Şûra 42/1,2.

⁷⁸ Mukatta harfleri: Kaf 50/1.

⁷⁹ Mukatta harfleri: Kalem 68/1.

⁸⁰ Mukatta harfleri: Şuarâ 26/1, Kasas 28/1.

⁸¹ Mukatta harfleri: Âraf 7/1.

⁸² Mukatta harfleri: Yâsîn 36/1.

⁸³ Yazmada: *sin*’i.

⁸⁴ Mukatta harfleri: Yûnus 10/1, Hûd 11/1, Yûsuf 12/1, İbrâhîm 14/1, Hicr 15/1.

⁸⁵ Mukatta harfleri: Meryem 19/1.

⁸⁶ Mukatta harfleri: Şuarâ 26/1, Kasas 28/1.

⁸⁷ Mukatta harfleri: Yûnus 10/1, Hûd 11/1, Yûsuf 12/1, İbrâhîm 14/1, Hicr 15/1.

⁸⁸ Mukatta harfleri: Mumin 40/1, Fussilet 41/1, Şûra 42/1, Zuhuf 43/1, Duhân 44/1.

⁸⁹ Yazmada: *med-i ḥacz*.

⁹⁰ Yazmada: *medd-i müşşba‘ dıñ*.

⁹¹ Yazmada: *med*.

⁹² Yazmada: *Şub‘ablandüğü-çün*.

*seviyye*⁹³ berāber medd êtdükleri-çün medd-i hacz dênilir. (9) Sakineyn cem‘ olup hâzıf olmaduğı-çün ya‘nī biri harf-i medd (10) biri sebeb-i medd ve dahı ma‘lūm ola-ki sūre-yi Āl-i ‘İmrān (11) evvelinde *elif-lām-mīm*⁹⁴ mīm’ini lafzatu ‘llāh’a vaşılda iki vech vardır: (12) Biri tūl ve biri kaşr. Aşlına nazaran tūldur hāline (13) nazaran kaşrdır. Zīrā aşlı vaqfdur. Vaqfda ise sūkūn (14) sābitedir ammā hāline nazaran vaşıldur. Vaşılda ise sūkūn (15) sākıtdur. İmdi lāzım olanuñ cemī‘sinüñ⁹⁵ sūkūn-i aşlıdır (16) kurrā katında⁹⁶. Zīrā vaqfen ve vaşlen sūkūnları sābitdür. (17) Ammā şarfiyyūn katında⁹⁷ kelimi-yi müsakkalde⁹⁸ ‘arızdur. Mā-bākīde [28a] (1) aşlıdur ve dahı medd-i lāzımuñ aşlı vācibdür ki iki elifdir. (2) Müttefek^{un} ‘aleyhdir. İki elifden ziyādesi dört elife dek (3) miqdārdır ki cā’izdir ammā cā’iz olmasında dahı müttefek^{un} (4) ‘aleyhdir. Zīrā cemī‘ kurrā medd-i lāzım dört elif medd ederler. (5) Ammā Hāfş, medd-i lāzımı, medd-i muṭṭaşılı, medd-i münfaşılı ancak dörder (6) elif medd eder ve dahı ma‘lūm ola-ki Hāfş rāvīdür. (7) Şeyh⁹⁹ ‘Āşımdır. Hāfş ismi Hāfş’dır. Babasının ismi (8) Süleymāñ’dur. Dedesinüñ ismi Muğīre’dır. Kūfe şehrinde. (9) sākīn. Benī ‘Umeyye kabilesinde bezzāz imiş. Müddet-i ‘ömri (10) toksandan yā bir ziyāde yā bir eksig ola. Bāb-ı medd-i müṭṭaşıl: (11) ve eger harf-i medden şonra sebeb-i medd hemze olup ve bir kelimedede (12) olsa medd-i muṭṭaşıl olur. Misāli *cā’e*,¹⁰⁰ *ulā’ike*,¹⁰¹ ve *s-semā’i*,¹⁰² (13) *min mā*ⁱⁿ,¹⁰³ *vehā ulā’i*¹⁰⁴ ve ğayrı gibi. Ammā *hā ulā’i*’deki¹⁰⁵ *hā* (14) münfaşıldır

⁹³ ‘Bir seviyede’

⁹⁴ Mukatta harfleri: Bakara 2/1, Al-i İmrān 3/1, Ankebût 29/1, Rûm 30/1, Lokmân 31/1, Secde 32/1.

⁹⁵ Yazmada: *cemī’isinüñ*.

⁹⁶ Yazmada: *kıtında*.

⁹⁷ Yazmada: *kıtında*.

⁹⁸ Yazmada: *kelīme-yi müsakkalde*.

⁹⁹ Yazmada: *Şeyh*.

¹⁰⁰ ‘Gelinçe’ Âraf 7/34.

¹⁰¹ ‘İşte’ Bakara 2/157.

¹⁰² ‘Gök yüzüne yemin ederim’ Burûc 85/1, Târık 86/1.

¹⁰³ ‘Bir sudan’ Mürselât 77/20.

¹⁰⁴ ‘Ve onlara da’ İsrâ 17/20.

¹⁰⁵ ‘Onlara da’ Nisâ 4/143, İsrâ 17/20.

ve dahı medd-i muṭṭaşılmı medd-i lāzımdaki gibi aslı (15) iki elif vācibdür müttfeḳ^{un} ‘aleyh olduğı-çün. Ammā iki elifden (16) ziyādesi miḳdārdur ki cā’izdir muḥtelef^{ün}-fih olduğı-çün. (17) ve medd olduğına me’ḥaz budur: *yemuddu biḳadri ‘l-ḥamsi verş^{un} [28b] (1) ve ḥemzet^{un} ve ‘l-erba ‘i necm^{un} ve ‘s-selāsi riḍ^{an} kil^{en} ve ‘l-isneyni berr^{un} dārim^{un} (2) ḥāmid^{un} vezā merātibe¹⁰⁶ meddⁱⁿ el-hemzu muscel^{en}*.¹⁰⁷ Bāb-ı medd-i munfaşıl¹⁰⁸ ve eger (3) ḥarf-i medd’den şonra sebeb-i medd hemze olup başka kelimedede (4) ola medd-i munfaşıl olur. Misāli: *yā eyyühā*,¹⁰⁹ *innā enzelnā*¹¹⁰ gibi medd (5) eylemek cā’izdir muḥtelef^{ün}-fih olduğı-çün ve bu medde (6) aşıl ve miḳdār berāberdir. Zīrā Qur’ān’ı ba‘zısı ḳaşr eder (7) ve ba‘zısı medd eder. Medd-i münfaşılı medd eden anuḡ-içün (8) medd eder ki ḥarf-i medd za‘īf sebeb-i medd ḳavīdür. ‘inde ‘l-mücāvereti ‘l-ḳaviyyi¹¹¹ (9) ḳavīden za‘īfe ḳuvvet ḥāşıl olsun (10) içün medd eder. Ammā ḳaşr eden iḳtişār maṭlūbdur deyü (11) ḳaşr eder. Ammā Ḥafş, ḳaşrı dört elif medd eder ve dahı (12) gāh olur ki ḥarf-i medd vāv-ı muḳaddere veyāḥūd yā-yı muḳaddere (13) olur. Vāv-ı muḳaddere misāl: *enne mālehu eḥlede*,¹¹² yā-yı muḳaddere (14) misāl: *vemā yükezzibu bihi illā kullu*.¹¹³ Müḳadder aḡa dērler ki lafzda (15) ola kitābetde olmaya. Zīrā lehu’da¹¹⁴ vāv ḥāşıl olur, (16) *bihi*’de¹¹⁵ yā ḥāşıl olur lafzlarında ammā kitābetlerinde yoktur. (17) Ve bu müḳaddere medd-i ṭabī‘ide dahı olur, ḡayrıda olmaz. Ammā [29a] (1) elif-i muḳadder ba‘zı kelimātda resme itbā‘en

¹⁰⁶ Yazmada: *merātibu*.

¹⁰⁷ ‘Verş ve Hamza 5 elif med eder, 4 elifi Asım med eder, 3 elifi Kisai ve İbn Âmir med eder, 2 elifi Kâlûn, İbn Kesir ve Ebû Amr med eder. Medler mertebelerinde hemze muhakkaka olarak gelir’ [Bu kelimelerin her biri Kıraat imamları için birer rumuzdur. İmam Şâtıbî’nin Hırzu’l-‘Emânî isimli Kıraat ilmine dair ele aldığı kasidesinde Kıraat imam ve râvileri bu şekilde rumuzlandırılmıştır]

¹⁰⁸ Yazmada: *Bābu meddu münfaşıl*.

¹⁰⁹ ‘Hey!’ Enfāl 8/20.

¹¹⁰ ‘Muhakkak biz indirdik ki’ Nisâ 4/105, Zümer 39/2.

¹¹¹ ‘Kuvvetli olanın yanında’

¹¹² ‘Muhakkak ki malının, onu ebedi yaşatacakmış gibi [sanıyor]’ Hümeze 104/3.

¹¹³ ‘Onu ancak [hükümleri çiğneyen ve günaha dalan] kimseler yalanlar’ Mutaaffifin 83/12.

¹¹⁴ ‘Onun için’

¹¹⁵ ‘Bununla’

olur: *ismā* ‘*tl*,¹¹⁶ *işhāk*¹¹⁷ (2) gibi ve ba‘zı elif vāv şüretinde kitābet olunur: *hay*^v*āt*, *şal*^v*āt*,¹¹⁸ (3) *zek*^v*āt* ve *rib*^v*ā*¹¹⁹ gibi ve ba‘zı yā şüretinde kitābet olunur: *ulā* ‘*ike*,¹²⁰ (4) *ilā*,¹²¹ ‘*alā*¹²² gibi. Ammā sūre-yi қаşaşda *inne fir* ‘*avne* ‘*alā*¹²³ elif ile (5) kitābet olunur. Bāb-ı medd-i ‘*ārız*¹²⁴ ve eger harf-i medden sonra sebab-i medd (6) sükūn vāki‘ olup vāvı’s¹²⁵-sükūn ‘*ārız* olsa medd-i ‘*ārız* (7) olur. ‘*Ārız* sonradan gelen şey’e dērler. Ya‘nī ol sükūn (8) vakf etmek ile hāşıl ola. Ammā vaşl olursa sākıṭ (9) olur. Misāli: *e* ‘*r-rahīmi*,¹²⁶ *yevmi* ‘*d-dīni*,¹²⁷ *ve* ‘*n-nās*,¹²⁸ *ye* ‘*lemūn*,¹²⁹ *mübīn*¹³⁰ (10) gibi. Bu meddin meddi cā’izdür mühtelef^{fīn}-fih olduğu-çün ve dahı (11) bu medd’de kā’ide budur ki; āhiri üstün olursa üç (12) vech cā’iz olur: ṭūl, tevassuṭ, қаşr. Ya‘nī çok çekmek, (13) orta çekmek, az çekmek ve dahı ṭūluṅ nihāyeti yokdur (14) tevassuṭuṅ miqdārı dört elifdür ve қаşrıṅ bir elifdür ve eger (15) esre¹³¹ olursa dört vech cā’izdir. Ṭūl, tevassuṭ,¹³² (16) қаşr, revm. Revm aṅa dērler ki, gizlū āvāz ile hareke gibi (17) taleb edesin. Ya‘nī meyl edesin ta‘rifi budur: **[29b]** (1) *e* ‘*r-ravmu talebu* ‘*l-hareketi bişavt*ⁱⁿ *ḥaqq*ⁱⁿ¹³³ ve eger āhiri ötrü olursa (2) yedi vech cā’izdir: ṭūl, tevassuṭ, қаşr. Ṭūl me‘a’l-işmām, (3) tevassuṭ me‘a’l-

¹¹⁶ Kur’an’da ismi geçen bir peygamber.

¹¹⁷ Kur’an’da ismi geçen bir peygamber.

¹¹⁸ ‘Namaz’

¹¹⁹ ‘Faiz’

¹²⁰ ‘İşte’ Bakara 2/157.

¹²¹ ‘Kadar’ Nûh 71/4.

¹²² ‘[İnsanlar]+a’ Bakara 2/143.

¹²³ ‘Firavun, [Mısır toprağında] gerçekten azmıştı’ Kasas 28/4.

¹²⁴ Yazmada: *Bābu medd-i ‘ārız*.

¹²⁵ Yazmada: *vāvü* ‘*l-sükūn*.

¹²⁶ ‘Bağışlayan ve merhamet edendir’ Fâtiha 1/3.

¹²⁷ ‘Din gününün’ Fâtiha 1/4.

¹²⁸ ‘Ve insanlardan’ Nâs 114/6.

¹²⁹ ‘Bilirler’ İnfitâr 82/12.

¹³⁰ ‘Apaçık’ Enâm 6/59, Hicr 15/1.

¹³¹ Yazmada: *esere*.

¹³² Yazmada: *tevussuṭ*.

¹³³ ‘Kısık bir sesle harekeyi talep etmektir’

ışmām, kaşr me‘a’l-ışmām revm ile yedi olur. (4) İshmām aña dërler ki: Sükundan şonra dudakların yumasın. (5) Ta‘rîfî budur: *el-ışmāmu inzimāmu’ş-şefeteyni be‘de’s-sukūn*.¹³⁴ (6) ve dahı ma‘lūm ola-ki, revmi tūlda, tevassuṭda, kaşrda almak (7) cā’izdir.¹³⁵ Bāb-ı medd-i lîn¹³⁶ ve eger vāv yāhūd yā sākīn olup mā-ķabli (8) meftūḥ ya’nī üstün olsa ve vaķf olursa medd-i lîn (9) olur. Mā-ķabli ḥarfın üstü yanındaki ḥarfe dërler. Vaķf, (10) durmağa dërler. Vaşl olursa medd olmaz. Vaşl, geçmeğe dërler. (11) Misāli: *ve’s-sayfî*,¹³⁷ *min ḥavfîn*,¹³⁸ *necdeynî*,¹³⁹ *‘aleyhî*,¹⁴⁰ *ileyhî*¹⁴¹ gibi. (12) Medd eylemek cā’izdir muḥtelef^{fîn}-fih olduğu-çün ve dahı tūl, (13) tevassuṭ, kaşr cā’izdir. Ta‘rîfî budur ve *ḥurūfî’l-lîni* (14) *vāv^{un}* ve *yā^{un}* *sekenā venḥeteḥā mā ḳablehumā* ve *innemā sümmiyā bi zālike liennehumā* (15) *yehrucāni fî lînⁱⁿ* ve *‘ademi kulfetⁱⁿ* *‘ale’l-lisāni*.¹⁴² Bāb-ı tenvîn¹⁴³ ve nūn-ı sākīn: (16) Tenvîn; iki üstün, iki esre,¹⁴⁴ iki ötre^{ye}¹⁴⁵ dërler. (17) Ta‘rîfî budur: *et-tenvînu nūn^{un}* *sākinet^{un}* *tesbutu lafẓ^{an}* ve *ḥaṭṭ^{an}* [30a] (1) ve *vaşl^{en}* ve *vaķfe^{en}* ve *yekūnu fîl emā’i lā fîl ef‘ālî*.¹⁴⁶ (2) ve dahı nūn-ı sākīn, cezımlü nūn’a dërler. Ta‘rîfî budur: *e’n-nūnu’s-sākinetu* (3) *tesbutu lafẓ^{an}* ve *ḥaṭṭ^{an}* ve *vaşl^{en}* ve *vaķf^{en}* ve *mütevesşıṭa^{ten}* ve *müteṭarriḥe^{ten}* (4) ve *yekūnu fî’l-esmā’i* ve *‘l- ef‘ālî*.¹⁴⁷ İmdi

¹³⁴ ‘Sükundan sonra dudakları yummaktadır’

¹³⁵ Yukarıda müellif tarafından ifade edildiği üzere ışmam yerine hataen revm yazılmıştır.

¹³⁶ Yazmada: *Bābu medd-i lîn*.

¹³⁷ ‘Ve yazın’ Kureyş 106/2.

¹³⁸ ‘Korkudan’ Kureyş 106/4.

¹³⁹ ‘İki [tepe] yol’ Beled 90/10.

¹⁴⁰ ‘Ona’ Ahzâb 33/56.

¹⁴¹ ‘O’na’ Bakara 2/28, 46.

¹⁴² ‘Vav veya harfleri sakin olup, bir önceki harfleri fethalı olduğunda bu iki harf harf-i lîn olurlar. Bu iki harf yumuşak bir şekilde çıkarıldıkları için ve dile ağır gelmedikleri için bu şekilde isimlendirilmişlerdir’

¹⁴³ Yazmada: *Bābu tevîn*.

¹⁴⁴ Yazmada: *esere*.

¹⁴⁵ Yazmada: *ötrüye*.

¹⁴⁶ ‘Tenvin sakin nundan ibaret olup hem lafız hem de hat olarak ayrıca hem vakıf hem de vasıl esnasında sabit olur. Ayrıca sadece isimlerde olur, fillere dahil olmaz’

¹⁴⁷ ‘Sakin nun, lafız ve hat olarak, geçiş ve duruş anında, kelime ortasında ve sonunda sabit olur, isimlerde ve fiillerde bulunur’

kaçan tenvîn veyâhûd nûn-ı (5) sâkîn ihfâ harfinden birine uğrasa ihfâ olur. İhfâ (6) harfini bu beyt câmi'dür: *şif zâ senâ cûde şahşⁱⁿ kad semâ* (7) *keremâ za* ¹⁴⁸ *zâlim^{en} zid tuğa dum tâlib^{en} feterâ* ¹⁴⁹ evvelki harfleridir. (8) Ve bu beyt dahı câmi'dür: *dahiket zeynebu febdet* (9) *senâ teraketnî sekrâne düne şerâbî* ¹⁵⁰ İhfâ gizlü okumağa (11) dërler. İhfâ eylemek vâcibdür ve gunne getürmek lâzımdur. Misâli: (12) *min şerri*, ¹⁵¹ ve *yenşurüne* ¹⁵² ve ğayrılar gibi ve eger ihfâ harfî ile nûn-ı sâkîn (13) başka kelimedede olursa hükmi hâş olur: *min şerri* ¹⁵³ (14) gibi. Ya'nî ihfâ olması vaşlına tâbî' olur. Ammâ vakf olunsa (15) ihfâ olmaz. Zîrâ *min şerri*'nuñ ¹⁵⁴ *min*'inde ¹⁵⁵ vakf eylese ihfâ harfî (16) muķârîn olmaz ki ihfâ ola ve eger ihfâ harfî ile nûn-ı sâkîn (17) bir kelimedede olsa hükmi 'âm olur: *yenşurüne* ¹⁵⁶ gibi. Elbette ihfâ [30b] (1) eylemek vâcibdür. Zîrâ *yenşurüne* ¹⁵⁷ bir kelimedür ki vakf mümkün olmaz. Ta'rîf (2) budur: *el-ihfâ'u hâlet^{um}* ¹⁵⁸ *beyne'l izhâri ve'l-idğâmi 'âriye^{en} 'ani't-teşdîdi* (3) *me'a beķâ'i'l-gunneti*. ¹⁵⁹ Bâb-ı izhâr ¹⁶⁰ ve eger tenvîn veyâhûd nûn-ı sâkîn, (4) *harfu halku kane sitte* ¹⁶¹ ey ehî, hâ u hemze hâ u hâ u 'ayn u ğayn (5)

¹⁴⁸ Yazmada: *zi* '.

¹⁴⁹ 'Sen kerem ve ihsanı olanların cömertliğini sırala ve zalim olana itibar etme ve Allah'tan çok çok korkup sakınmayı ziyadeleştir. [Ölünceye kadar] ilmi istemeye devam et, yüce Rabin yardımıyla bunun, seni yüce derecelere ulaştıracağını görürsün' İhfâ harflerinin şifrelemesi.

¹⁵⁰ 'Zeynep güldü, *senayâ* dişlerini gösterdi, [bu sebeple] Şarap içmeksizin beni sarhoş bıraktı. Benim boynuma zillet kolyelerini taktı. Ve göz kapakları ile bana özlem suyunu içirdi'

¹⁵¹ 'Şerrinden' Felak 113/2, 3, 4, 5.

¹⁵² 'Baktıklarını' Ahzâb 33/19.

¹⁵³ 'Şerrinden' Felak 113/2, 3, 4, 5.

¹⁵⁴ 'Şerrinden' Felak 113/2, 3, 4, 5.

¹⁵⁵ '+dAn' Felak 113/2, 3, 4, 5.

¹⁵⁶ 'Baktıklarını' Ahzâb 33/19.

¹⁵⁷ 'Baktıklarını' Ahzâb 33/19.

¹⁵⁸ Yazmada: *hâlet^{um}*.

¹⁵⁹ 'İhfâ, [tenvîn veya nun-ı sakinde bulunan] gunne sesinin bekasıyla beraber şeddeden uzak, izhar ile idgam arasında bir haldir.

¹⁶⁰ Yazmada: *Bâbu izhâr*.

¹⁶¹ 'Boğaz harfleri altıdır'

harfinden birine uğrasa izhār olur ve dahı izhār harfini (6) bu beyt dahı cāmī‘dur, harf-i evvelleridür¹⁶²: *Allāhu hayy^{un} hālīk^{un}* (7) ‘*adl^{un} ganiyy^{un} hādiy^{en}*’.¹⁶³ İzhar, āşikāre okumağa dērler. İzhar (8) eylemek vācibdür. Müttefek^{un} ‘aleyh olduğu-çün ve izhārda ‘ām (9) ve hāş olmaz. Zīrā vakfı ve vaşlı berāberdir. Misāli: *min hayrⁱⁿ*,¹⁶⁴ (10) *feseyungidūne*¹⁶⁵ gibi. Ta‘rīf budur: *el-izhāru huve’l-infişālu* (11) *tebā‘ud^{en} beyne’l-harfeyni*.¹⁶⁶ Vechi budur: *vechu’l-izhāri gāyetu* (12) *bu’di’l-mahreci me’a tenevvu’i’l-halki*.¹⁶⁷ Bāb-ı iklāb.¹⁶⁸ ve eger tenvīn veyāhūd (13) nūn-ı sākīn bā’ya uğrasa iklāb olur. İklāb bir harfi (14) āhīr¹⁶⁹ harfe tebdīle dērler. Meselā nūn-ı sākīni yā tenvīni, mīm’e tebdīl (15) etmekdür ve dahı iklāb eylemek vācibdür. Müttefek^{un} ‘aleyh olduğu-çün (16) ve iklābda, ihfādaki gibi ‘ām ve hāş olur. Misāli: *min ba’di*,¹⁷⁰ (17) *leyumbezenne*¹⁷¹ gibi. Ta‘rīf budur: *el-iklābu huve kalbu’n-nūni’s-sākineti*¹⁷² [31a] (1) *evi’t-tenvīni mim^{en} hālīş^{an}* ve *ihfā’uhā ‘inde’l-bā’i biğunneti*.¹⁷³ Bāb-ı idgām-ı (2) me’a’l-ğunne.¹⁷⁴ ve eger tenvīn veyāhūd nūn-ı sākīn *yemnū*¹⁷⁵ harfinden (3) birine uğrasa idgām-ı me’a’l-ğunne olur. Ta‘rīf budur: Ta‘rīf-i idgām, *el-idgāmu fi’l-luğati idhālī’s-şeyⁱⁿ fi’s-şeyⁱⁿ*,¹⁷⁶ (4) ve

¹⁶² Yazmada: *evelleridür*.

¹⁶³ ‘Allah, haydır, halıktır, adildir, ganidir, hadidir’

¹⁶⁴ ‘Hayırdan’ Kasas 28/24.

¹⁶⁵ ‘Alaylı alaylı başlarını sallayacaklar’ İsrâ 17/51.

¹⁶⁶ ‘İzhar, iki harfi birbirinden uzaklaştırarak ayırmaktır’

¹⁶⁷ ‘İzhar vechi, mahrecin bu harflere son derece uzak olmasına ilaveten boğaz bölgesinde çeşitliliğin de bulunmasıdır’

¹⁶⁸ Yazmada: *Bābu iklāb*.

¹⁶⁹ Yazmada: *ahir*.

¹⁷⁰ ‘Sonradan’ Bakara 2/27, 52.

¹⁷¹ ‘Andolsun o atılacaktır’ Hümeze 104/4.

¹⁷² Yazmada: *kalbu’n-nūnu’s-sākineti*.

¹⁷³ ‘İklab, sakın nun veya tenvini, tam bir mime dönüştürerek be harfine geçişte gunne ile o mīm’i gizlemektir’

¹⁷⁴ Yazmada: *Bābu idgāmu me’a’l-ğunne*.

¹⁷⁵ *İdgām-ı me’a’l-ğunne* harflerinin şifrelemesi.

¹⁷⁶ *Ta’rīf-i idgām, el-idgāmu fi’l-luğati idhālī’s-şeyⁱⁿ fi’s-şeyⁱⁿ* derkenara yazılmıştır.

edğimen biğunneⁱⁿ fî yûminu illā bi-kilmeⁱⁿ ke-dunyā ‘anven^{un}.¹⁷⁷ İdgām, (5) bir harfî bi harfîñ içine komağa dërler. Ğunne dëyü hayşūmdan ya‘nî (6) geñezden gelen āvāza dërler. Ta‘rîfî budur: *el-ğunnetu şavt^{un} tahrucu* (7) ‘*an hevāⁱⁿ el-ğayşūmi keşavti ‘n-nehli*.¹⁷⁸ Ammā bu idgāmda ğunne (8) getürmek lâzımdır. İdgām etmek vâcibdür. Ammā ğunne getürmek (9) mīm ile nūn’dan vâcib vāv ile yā’dan cā’izdir ve bu idgāmuñ (10) idgāmı nākış’dur. İdgām-ı nākış aña dërler ki müdgamuñ zātı (11) gide, şıfatı ki ğunnedir bākî kıla. Müdgām aña dërler ki (12) bir harfî bir harfîñ içine gire, bu arada ise giren tenvîn ve nūn-ı sâkindür. (14) Misâli: *men ye ‘mel*,¹⁷⁹ *şerr^{an} yerahu*¹⁸⁰ ve ğayrı gibi ve dahı ma‘lūm (14) ola-ki bu idgāmda ‘amel ikidür. Biri tenvîn ve biri nūn-ı sâkindir. (15) Eger tenvîn uğradı ise, *kalbu ‘t-tenvîni yā^{en} idgamu ‘l-yā ‘i ‘l- ‘ivażiyyeti* (16) *fî ‘l-yā ‘i ‘l-aşliyyeti*¹⁸¹ dënilür ve eger nūn-ı sâkîn (17) uğradı ise, *kalbu ‘n-nūni ‘s-sâkineti*¹⁸² dënilür. Mülākî [31b] (1) olduğı harf-ila gerek yā ve gerek vāv ve gerek ğayrı ve dahı bu (2) idgāmda ‘ām ve hāş taşavvur olunur. Ammā ‘ām olanda elbetde (3) izhâr etmek vâcibdür. Zîrâ idgām olsa muḍā‘afe müşābih (4) olur, kelime bozulur, ma‘nā dahı bozulmak muḳarrerdir. Ammā Qur‘ān-ı Şerîf’de (5) ancak dört kelime bulunmuşdur: *dunyā*,¹⁸³ *bunyān^{un}*,¹⁸⁴ *ķinvān^{un}*,¹⁸⁵ *şinvān^{un}*¹⁸⁶. (6) Bāb-ı İdgām-ı bilā-ğunne:¹⁸⁷ ve eger tenvîn veyāhūd nūn-ı sâkîn *ler*¹⁸⁸ harfinden (7) birine uğrasa idgām-ı

¹⁷⁷ Yazmada: ‘*anvenū*. ‘*Yûminu* kelimesindeki herbir harfte gunne ile idgam et. Ancak *dünya* ve aynı özellikteki bazı kelimeler de bu özellikte olmasına rağmen idgam yapılmaz. İdgam bir şeyi bir şeye girdirmektir (Bu kelimelerin diğeri bir ad da *kelime-yi vahide*’dir)’

¹⁷⁸ ‘Gunne, arı sesi şeklinde geniz boşluğundan çıkan sestir’

¹⁷⁹ ‘Ve kim yapmışsa’ Zilzâl 99/8.

¹⁸⁰ ‘Şer [yapmışsa] onu görür’ Zilzâl 99/8.

¹⁸¹ ‘Kenvinin yerine ya harfini asli ya harfine katmaktır’

¹⁸² ‘Sakin olan nun’u dönüştürmek’

¹⁸³ ‘Dünya’ Bakara 2/85, 86, 114, 130, 200.

¹⁸⁴ ‘Binalar’ Saffât 61/4.

¹⁸⁵ ‘Salkımlar’ En‘âm 6/99.

¹⁸⁶ ‘Çatalı’ Ra’d 13/4.

¹⁸⁷ Yazmada: *bābu idgām-ı bilā-ğunne*.

¹⁸⁸ *İdgām-ı bilā-ğunne* harflerinin şifrelemesi.

bilā-ğunne olur. Misāli: *min rabbike*,¹⁸⁹ *veyl^{lun} likulli*¹⁹⁰ (8) ve ğayrı gibi. Bu idğāmın idğāmı kāmildür. İdğām-ı kāmil aña dërler ki (9) müdgāmın zātından şifātından bir şey bākī qalmayup hemān müdgāmen-fih (10) cinsinden ola. Müdgāmen fih, girilen harfe dërler ve (11) müdgāmın zātından şifātından bir şey bākī qalmaz. Dëmek hemān, iki (12) harf bir cinsden gibi olur, dëmekdür. Lafza ve bunda dağı (13) ‘amel ikidür. İdğām-ı me‘a’l-ğunne¹⁹¹ gibi. Bāb-ı idğām-ı misleyn:¹⁹² Elfāzı (14) yigirmi sekiz harfden mürekkebdür. Yigirmi sekiz harfdan biri sākīn (15) olup yine kendüsine uğrasa idğām-ı misleyn olur. Misāli: (16) *min nārⁱⁿ*,¹⁹³ *fe kulnā ’drib bi’aşake*,¹⁹⁴ *’aleyhim mu’şade^{tün}*¹⁹⁵ gibi. Ammā (17) nūn-ı sākīn, nūn’a uğrasa hem idğām-ı misleyn olur, hem idğām-ı me‘a’l-ğunne **[32a]** (1) olur. Ammā mīm-i sākīn’in üç hālî vardur: mīm’e (2) uğrasa idğām-ı misleyn olur, bā’ya uğrasa ihfā olur, (3) sā’ir hurūfa uğrasa izhār olur, vāv ile fā’ya uğrasa (4) izhār-ı şefevî olur ve dağı bu idğāmda kāmil ve nākış (5) taşavvur¹⁹⁶ olunur, mīm ile nūn’da nākışdur, mā-bākīde kāmildür: (6) *illā*,¹⁹⁷ *’amme*,¹⁹⁸ *’ammā*,¹⁹⁹ *mimme*,²⁰⁰ *mimmā*²⁰¹ idğām-ı me‘a’l-ğunne olur.²⁰² Zīrā aşlı, nūn-ı sākīndür (7) ve dağı ma‘lūm ola-ki ne kadar teşdīdli harf var (8) ise idğām-ı misleyn olur. Ta’rīfī

¹⁸⁹ ‘Rabbinden’ Nebe 78/36.

¹⁹⁰ [‘Diliyle çekiştiren’ Herkesin vay haline’ Hümeze 104/1.

¹⁹¹ İki farklı tamlama şekli bir arada

¹⁹² Yazmada: *bābu idğāmu misleyn*.

¹⁹³ ‘Ateşten’ Âraf 7/12.

¹⁹⁴ ‘Biz demiştik, asan ile vur!’ Bakara 2/60.

¹⁹⁵ ‘O [ateş] kapatılacaktır onlar üstüne’ Hümeze 104/8.

¹⁹⁶ Yazmada: *taşşavur*.

¹⁹⁷ ‘Başkasına’ Bakara 2/45.

¹⁹⁸ ‘Hangi şeyden?’ Nebe 78/1.

¹⁹⁹ ‘Hangi şeyden?’ Nahl 16/1.

²⁰⁰ ‘Neyden?’ Târik 86/5.

²⁰¹ ‘Neyden?’ Bakara 2/23.

²⁰² Bu kural *idğām-ı me‘a’l-ğunne* yerine *Teşdid me‘al-ğunne* için geçerlidir.

budur: *mā ettehadā mahrec^{en}* (9) ve *şife^{ten}*.²⁰³ Bāb-ı idgām-ı mütecāniseyn²⁰⁴ ve eger mahreci iştirāk üzre (10) olup şıfâtı ihtilāf üzre olan harfler biri birine(11) uğrasa idgām-ı mütecāniseyn olur. Bu hurūf Hāfş²⁰⁵ rivāyetine (12) göre üç mahrece mevķūfdur. Bir mahreci, dāl tā tā’dır; bir (13) mahreci, zāl sāl zāl’dır; bir mahreci mīm bā’dur. Evvelki mahrecde olan (14) hurūfa misāl: *mā ‘abedtum*,²⁰⁶ *eskalet de‘ve‘l-lāh*,²⁰⁷ *le‘in beseṭte*²⁰⁸ ve (15) ğayrı gibi. Üçüncü mahrece misāl: *yā buneyye ‘rkeb me‘anā*.²⁰⁹ Eşah (16) rivāyetde idgām-ı mütecāniseyn olmaķdır ve dahı idgām-ı mütecāniseyn (17) vācibdür. Kāmıllık ve nākışlık taşavvur²¹⁰ olunur. Eger ol iki [32b] (1) harf inceliķda berāber veyāhūd evvelki ince sānī kalın olursa (2) kāmildür: *mā ‘abedtum*²¹¹ *kālet tā‘ife^{tum}*²¹² gibi. Ammā evvelki kalın (3) sānī ince olsa nākışdur: *beseṭte*²¹³ *ferraṭtu*²¹⁴ *eḥaṭtu*²¹⁵ gibi. (4) Bunda ‘amel hemān sākīn olan harf-i sāniye idgām etmekdür. (5) Meselā: *beseṭte*’de²¹⁶ tā-yı sākīn tā’ya uğramışdur. Ta‘rīfi budur: (6) *me‘t-tehadā mahrec^{en} veḥtelefā şıfa^{ten}*.²¹⁷ Bāb-ı idgām-ı mütekāribeyn.²¹⁸ ve eger iki (7) harfin biri birine mahrecde ve şıfatda yakınlığı olsa idgām-ı mütekāribeyn (8) olur. Bu ise iki mahrece mevķūfdur. Biri (9) lām biri kāf. Evvelki mahrece misāl *elem nehluḳkum*²¹⁹ gibi. Zīrā

²⁰³ ‘Mahrec ve sıfat bakımından aynı olan idgama denir’

²⁰⁴ Yazmada: *Bābu idgāmu mütecāniseyn*.

²⁰⁵ ‘Ebū Ömer Hafs bin Süleymān bin el-Mugīre el-Esedī (öl. 180/796)’

²⁰⁶ ‘Sizin taptıklarınıza’ Kāfirūn 109/4.

²⁰⁷ ‘[Yükü] Ağırlaşınca ikisi beraber Allah’a dua ettiler’ Âraf 7/189.

²⁰⁸ ‘Andolsun eğer sen uzatırsan’ Mâ’ide 5/28.

²⁰⁹ ‘Yavrucuğum, [sen de] bizimle beraber bin’ Hūd 11/42.

²¹⁰ Yazmada: *taşşavur*.

²¹¹ ‘Sizin taptıklarınıza’ Kāfirūn 109/4.

²¹² ‘Bir gurup demişti ki’ Ahzāb 33/13.

²¹³ ‘Sen uzatırsan’ Mâ’ide 5/28.

²¹⁴ ‘İşlediğiniz kusur’ Yūsuf 12/80.

²¹⁵ ‘Ben gördüm’ Neml 27/22.

²¹⁶ ‘Uzattın’ Mâ’ide 5/28.

²¹⁷ ‘Mahreçleri bir sıfatları farklı olan idgama idgam-ı mütecāniseyn denir’

²¹⁸ Yazmada: *Bābu idgāmu mütekāribeyn*.

²¹⁹ ‘Sizi yaratmadık mı?’ Mürselāt 77/20.

idgām-ı müteḳāribeyn (10) vācibdür ve bu idgāmda kāmillik nāḳışlık idgām-ı mütecāniseyn (11) gibi taṣavvur olunur ve eger ḳāf ḳāf'a uğrasa (12) ihtilāfıdır, hem nāḳış olur ve hem kāmil olur. Ammā kāmil (13) olmak ḳāf'ı ḳāf kılmak ile olur ve bu idgām, idgām-ı mütecāniseyne (14) kıyās etmek gerek. Zikir olunan ta'rīfde ya'nī 'amelde (15) idgām-ı müteḳāribeyn'in ta'rīf budur: *mā teḳārub^{en} mahrec^{en} ev şife^{ten}*.²²⁰ (16) Bāb-ı idgām-ı şemsiyye:²²¹ Ḳaçan elif-lām'dan yā'nī lām-ı ta'rīfden (17) sonra bu beytün kelimelerinin evvelki harfleri ki on dört [33a] (1) harfdur, biri vāḳi' olsa idgām-ı şemsiyye olur. Beyt budur: (2) *tub summe, de' zenb^{en}, ramā zid sum'a^{ten}, şim şadra dayfⁱⁿ ṭābe* (3) *ẓann^{um} lehu ne'am*.²²² Bu idgāma niçün derler; "Güneş (4) doğduktan sonra yıldızlar nice ḡā'ib olur?" Kezālik lām (5) bu on dört harfe mülākī olduğda ḡā'ib olmada yıldızlara (6) müṣābih olduğu-çün derler. Hemān gūyā elif-lām mülākī olduğu (7) harf cinsinden olur. Bunun²²³ idgāmı vācibdür. Misāli: (8) *bi'l-lāhi*,²²⁴ *ve'n-nāsi*,²²⁵ *e'r-raḥīm*²²⁶ gibi ve ḡayrı gibi. Ammā ba'zı kelime (9) vardur. Elif-lām'dan sonra bu on dört harfdan biri (10) vāḳi' olsa yine idgām-ı şemsiyye olmaz. Misālleri: *yevme'l-teḳa'l-cem'āni*,²²⁷ (11) *fī fi'eteyni'l-teḳatā*,²²⁸ *izi'l-teḳaytum*,²²⁹ *fe'l-teḳamehu'l-ḥūtu*,²³⁰ *fe'l-teḳa'l-mā'u*²³¹ (12) *ve'l-teffeti's-sāḳu*²³² gibiler. Zīrā bu kelimātün elif-lām'ları aṣlıdır. (13) Lām-ı ta'rīf degildür ve daḡı bu idgām kāmildür.

²²⁰ 'Mahreç olarak veya sıfatlarında yakınlık olunan idgama denir'

²²¹ 'Yazmada: *Bābu izhār-ı şemsiyye*.

²²² Hata ve günahlarından tevbe et. Sonra [seni ateşe] sokacak olan bu günahı bir daha işlemek üzere terk et. [Kur'an-i Kerim] dinlemeyi ziyadeleştir. Misafire bolca ikramda bulun, ona tatlı dil ve güler yüzle davran. Evet bu onun [misafir] için ne güzel olur'

²²³ Yazmada: *bunaḡ*.

²²⁴ 'Allah'a' Bakara 2/8, 28, 62, 67.

²²⁵ 'Ve insanlar[dan]' Nâs 114/6.

²²⁶ Bağışlayan ve merhamet edendir' Fâtiha 1/3.

²²⁷ Yazmada: *yevme'l-cem'āni*. 'iki topluluk günü' Al-i İmrân 3/166.

²²⁸ 'Şu iki toplulukta karşılaşan' Al-i İmrân 3/13.

²²⁹ Yazmada: *ize'l-teḳaytum*. 'Karşılaştığınız zaman' Enfâl 8/44.

²³⁰ Yazmada: *fe'l-teḳamehu'l-ḥūte*. 'Sonra onu bir balık yuttu' Saffât 37/142.

²³¹ 'Derken su[lar] birleşti' Kamer 54/12.

²³² 'Ve bacak [bacağa] dolaşır' Kıyâmet 75/29.

Bunda (14) ‘amel, *kalbu ’l-lāmi ’s-sākineti*²³³ mülākī olduğu harf ile olur. (15) İdgām-ı şemsiyye’niñ zikri mürür êtdi. Ta’rîfî budur: (16) *eş-şemsiyyetu tudgamu lâmuḥā ve yusāvi ’l-lisāni ḥattā yestetriha ’l-kelāmi*.²³⁴ (17) Bāb-ı izhār-ı kameriyye:²³⁵ Kaçan elif-lām’dan sonra, *ebga hacceke [33b]* (1) *vehaf* ‘akīme²³⁶ harfinden biri vāki’ olsa izhār-ı kameriyye olur. (2) Buna izhār-ı kameriyye niçün dërler? Ay doğduğu zamân yıldızlar (3) gāyb olmaz. Kezālik elif-lām’dan sonra bu on dört (4) harfdan biri vāki’ olsa gā’ib olmadığı-çün izhār-ı kameriyye (5) dërler ve izhār eylemek vācibdür. Misālleri: *ve ’l-’aşri*,²³⁷ *ve ’l-ḥamdu* (6) *li ’l-lāhi rabi ’l-’ālemīn*²³⁸ ve ğayrı gibi. Ammā ba’zı kelimeye izhār-ı kameriyye (7) dēnilmez: *el-hākum*²³⁹ gibi, zīrā elif-lāmi aṣlīdür. Bāb-ı kalkāle:²⁴⁰ (8) Kaçan *kuṭbu ced*ⁱⁿ²⁴¹ harfinden biri kelimenün ortasında (9) veyāḥūd āḥirinde vāki’ olsa kalkāle olur gerek aṣlen (10) sākīn olsun gerek vakfen sākīn olsun. Aṣlen sākīn (11) olduğına misāl: *kaḍ ḥācceptum*²⁴² gibi, vakfen sākīn olduğına (12) misāl: *el-bābi*,²⁴³ *bi ’l-ḥakki*,²⁴⁴ *bi ’l-kıstī*.²⁴⁵ Kalkāle eylemek (13) vācibdür ve kalkāle depretmege dërler. Ta’rîfî budur ve *ḥurūfī ’l-kalkāleti* (14) *ḥamsetu yecme ’uhā kavluke kuṭbuced*ⁱⁿ ve *innemā vuṣifet bizelike* (15) *liennehā izā vukife ’aleyhā tekālķāle ’l-meḥrace ḥattā yusme’a lehu nebrāt*^{un} *ķaviyye*^{un} (16) *vehiye lafzan et-*

²³³ Yazmada: *kalbu ’l-lēlāmi ’s-sākineti*. ‘Sessiz lām’ın kalbi’

²³⁴ ‘Lam-i tarîfin şemsi harflerden birine idgam edilmesidir’

²³⁵ Yazmada: *Bābu izhār-ı kameriyye*.

²³⁶ ‘Haccı talep et ve onu yerine getirmemekten kork’ *İzhār-ı kameriyye* harflerinin şifrelemesi.

²³⁷ ‘Asra andolsun ki’ Asr 103/1.

²³⁸ ‘Hamd, alemlerin Rabbi Allah’a mahsustur’ Saffāt 37/182.

²³⁹ ‘Sizi oyaladı’ Tekāsür 102/1.

²⁴⁰ Yazmada: *Bābu kalkāle*.

²⁴¹ ‘Çok sert’ *Kalkāle* harflerinin şifrelemesi.

²⁴² ‘Kapi’

²⁴³ ‘Sen tartıştın’

²⁴⁴ ‘Gerçekte’

²⁴⁵ ‘Adil olmak gerekirse’

*teharrek²⁴⁶ ve 'l-iztirābu.*²⁴⁶ Bāb-ı fī-ḥükm-i rā:²⁴⁷ ve eger rā üstün (17) veyāḥūd ötrü olsa kalın okunur esre olsa ince okunur [34a] (1) sākīn ise mā-ḳabline tābī' olur ve eger mā-ḳabli üstün veyā ötrü (2) ise kalın okunur gerek aşlen sākīn ve gerek vaḳfen sākīn (3) olsun lākīn vaḳfen sākīn olanıñ mā-ḳabli yine sākīn olsa (4) ol sākine i'tibār olunmaz mā-ḳabline olunur. Meger ḥarf-i līn ola(5) *ḥayr*,²⁴⁸ *ṭayr*,²⁴⁹ *seyr*²⁵⁰ gibi ol zamān mā-ḳabline i'tibār olunur. Zīrā (6) līniñ riḳḳate münāsibeti vardır terḳīḳ okunur. Veyāḥūd yā'dır, (7) yā ise kesra menzilesindedir ol cihetden terḳīḳ okunur. (8) Ve eger mā-ḳabli esre olsa ince okunur gerek aşlen sākīn olsun (9) gerek vaḳfen sākīn olsun ammā aşlen sākīn olanıñ mā-ba'dinde (10) ḥurūf-ı isti'lā vāḳi' olsa kalın okunur mureḳḳa'dan mufahḥame (11) ḥurūc lāzım gelmesün içün. Ḥurūf-ı isti'lā yedi ḥarfdur²⁵¹ (12) *ḥuṣṣa dağṭⁱⁿ kız²⁵²* ḥarfleridür misālleri *mirṣād*,²⁵³ *ḳirṭās*,²⁵⁴ (13) *fırḳa*²⁵⁵ gibi Ḳur'ān-ı 'aẓīm'de ancak bu üç ḥarf bulunmuşdur mā-bāḳī (14) ḥadīs-i şerīfde gelür. Ve eger rā-yı sākīniñ²⁵⁶ mā-ḳabliniñ kesresi (15) 'arız olsa kalın okunur zīrā aşı meftūḥdur. Misālleri: (16) *irci 'ī*,²⁵⁷ *inirtebtum*,²⁵⁸ ve *ḳul rabbi*

²⁴⁶ 'Kalkale harfleri beştir. Senin ḳ-ṭ-b c-d [قطب ج] sözün bu harfleri biraraya toplamaktadır. Bu kuralın Kalkale diye isimlendirilmesinin sebebi mahreḳte sarsıntının meydana gelmesidir ki taki kuvvetli bir ses işitilsin. Kalkale sözlükte teharrek ve ızdırab manasına gelişmektedir'

²⁴⁷ Yazmada: *Bābu fī-ḥükm-i rā*.

²⁴⁸ 'İyilik'

²⁴⁹ 'Kuş'

²⁵⁰ 'Yürümek'

²⁵¹ Yazmada: *ḥarefdur*.

²⁵² *İsti 'lā* [Müsta'liye] harflerinin şifrelemesi.

²⁵³ 'Dikkat'

²⁵⁴ 'Kat'

²⁵⁵ 'Tayfa'

²⁵⁶ Yazmada: *rā'-ı sākīnin*.

²⁵⁷ 'Geri gelmek' Fecr 89/28.

²⁵⁸ 'Eğer içinize bir şüphe düşerse' Mâide 5/106.

'*rḥamhumā*²⁵⁹ *illā limeni* '*rteḏā*,²⁶⁰ *rabbi* '*rci* '*ūni*²⁶¹ *ellezī* '*rteḏā*²⁶² (17) gibi. Bāb-ı lām-ı lafzatu '*llāh*:²⁶³ Eger lafzatu '*llāh* lām'ının [34b] (1) mā-ḳabli meftūḥ veyā mazmūm olursa lām ḳalın okunur. Misāli: (2) *ve* '*llāhi*,²⁶⁴ *naşru* '*llāhi*²⁶⁵ gibi ve eger mā-ḳabli meksūr olursa lām ince (3) okunur. Misāli *bi* '*llāhi*,²⁶⁶ *bi'smi* '*llāhi*²⁶⁷ gibi. Bāb-ı zamīr:²⁶⁸ Müfredi müzekkeri ġā'ib (4) hū hī ile. Hū, hī ki kelimeniñ āḥirine munzamm ola. Meselā: (5) *innehu*'da²⁶⁹ hū, *fīhi*'de²⁷⁰ hī eger bu iki zamīruñ mā-ḳabilleri müteḥarrik (6) olursa medd olur. Misāli *innehu*,²⁷¹ *bihi*,²⁷² *ve* ġayrı gibi. Ammā *lem yentehi*,²⁷³ (7) *ve yefḳahu lekum*²⁷⁴ bunlaruñ hāları zamīr degildür, nefis-i kelimedendür, medd (8) olmaz eger mā-ḳabilleri sākīn ḳaşr olur. Misāli: '*aleyhi*,²⁷⁵ *ileyhi*,²⁷⁶ (9) *fīhi*²⁷⁷ ve ġayrı gibi. Ammā sūre-yi Furḳān'da; *fīhī muḥān*^{en278} medd olur. (10) Zīrā *vehum*,²⁷⁹ *fīhim*,²⁸⁰ *hān*^{en281} tevehhüm eder. Ol vehmi def' içün ḥafş (11) medd

²⁵⁹ 'Rabbim sen de bunlara acı' İsrâ 17/24.

²⁶⁰ 'Razı olduklarından başkasına' Enbiyâ 21/28.

²⁶¹ 'Rabbim beni geri döndür' Mü'minûn 23/99.

²⁶² Yazmada: *rabbi* '*rci* '*ūni* *ellezī* '*rteḏā*. 'Memnun olan'

²⁶³ Yazmada: *Bābu lām-ı lafzatu* '*llāh*.

²⁶⁴ 'Yemin ederim'

²⁶⁵ 'Allah'ın yardımı' Nasr 110/1.

²⁶⁶ 'Allah'a' Bakara 2/8, 28, 62.

²⁶⁷ 'Allah'ın adıyladır' Hūd 11/41.

²⁶⁸ Yazmada: *Bābu zamīr*.

²⁶⁹ 'Şüphesiz' Bakara 2/37.

²⁷⁰ 'İçinde' Bakara 2/19.

²⁷¹ 'Bu o'

²⁷² 'Bununla'

²⁷³ 'Bundan vazgeçmezse' Alak 96/15.

²⁷⁴ 'Ve o, bunu senin için anlayacak'

²⁷⁵ 'Onun üzerine'

²⁷⁶ 'O'na' Bakara 2/28.

²⁷⁷ 'İçinde' Bakara 2/19.

²⁷⁸ 'Onun içinde hor ve hakir olarak' Furkan 25/69.

²⁷⁹ Yazmada: *vāhum*. 'Ve onlar hayalperestler'

²⁸⁰ 'Onlara' Bakara 2/129.

²⁸¹ 'İşte burada'

eder. Ammā ve ‘*emmā yerdehu lekum*²⁸² kaşr olur. Zīrā aşlı elif (12) iledür. Ya’nī *yerdāhu*’dır.²⁸³ Bāb-ı sekte:²⁸⁴ sekte aña dērlerki (13) āvāzın kesesin, nefes almayasın. Qur’ān-ı şerīfde dört (14) yerde gelür. Biri sūre-yi Kehf’de; ‘*ivec*^{en},²⁸⁵ *ḳayyimen*,²⁸⁶ biri sūre-yi Yāsīn’de; (15) *min merḳadinā hāzā*²⁸⁷ ve biri sūre-yi Ḳıyāmet’de; *men* (16) *rāḳ*ⁱⁿ,²⁸⁸ biri sūre-yi Muṭaffifin’de; *bel rāne*²⁸⁹ sekte eylemek (17) cā’izdir. Ta’rīf budur: *es-sektu ḳat’u’ş-şavṭi dūne’t-tenefusu*²⁹⁰ [35a] (1) vaḳf ile sektenin farkı vaḳıfda nefes alınur, sektede nefes alınmaz. (2) Bāb-ı vaḳf:²⁹¹ Kelimenin āhirini sākīn ḳılmaḳdur gerek tenvīnli (3) gerek tenvīnsiz. Ammā tenvīn üstün olsa elif ile vaḳf olunur; (4) ‘*aḳāb*^{en} *elīm*^{en},²⁹² Ammā tenvīn meftūh olup tā-yı gird²⁹³ üzre ise hā ile (5) vaḳf olunur; *kelime*^{ten} *ṭayyibe*^{ten}²⁹⁴ ve daḥı Qur’ān-ı şerīfde vaḳfun ‘alāmeti (6) tā, ḳāf, lām olan yerde muṭlaḳ durmağa işāretdür. Ya’nī altı (7) yanından bed’ olunsa ma’nā güzel olur. Cīm olan yerde durmağa (8) cā’izdir dēyu işāretdür, geçmek daḥı cā’izdir. Mīm, durmaḳ lāzım (9) olduğına işāretdür, durmasa ma’nā güzel olmaz. Zā olan yerde (10) mücevvez olmağa işāretdür, durmaḳ cā’iz, lākīn za’īfdür. Lām-elif olan (11) yerde durmamağa işāretdür ve daḥı vaḳf olmayan yerde teneffüs için (12) durmaḳ cā’izdir, aña vaḳf-ı mürāḥḥaş dērler. Nihāyet vaḳf étdüğü (13) kelimedden bed’ eder ve eger kelime elif-lām’lı ise, elif-lām’dan bed’ (14) eder ve daḥı ḥareket üzre vaḳf étmek laḥn-ı celī’dür, şaḳınmaḳ (15) lāzımdur. Bāb-ı teshīl:²⁹⁵ Aña dērlerki hā ile

²⁸² ‘Veya o seni memnun ediyor’

²⁸³ ‘Onu memnun ediyor’

²⁸⁴ Yazmada: *Bābu sekte*.

²⁸⁵ ‘Hiçbir eğrilik’ Kehf 18/1.

²⁸⁶ ‘Dosdoğru olarak’ Kehf 18/2.

²⁸⁷ ‘Yattığımız yerden [bizi kim kaldırdı? Rahmanın uyardığı şey] işte budur’ Yasin 36/52.

²⁸⁸ ‘Kurtaracak olan kimdir?’ Ḳıyāmet 75/27.

²⁸⁹ ‘Doğrusu [kalplerinin üzeri] paslanmıştır’ Muṭaffifin 83/14.

²⁹⁰ ‘Nefesi kesmeden sesi kesmektir’

²⁹¹ Yazmada: *bābu vaḳf*.

²⁹² ‘Acıklı bir azab’ Nisā 4/138, İsrā 17/10, Fetih 48/16, Müzemmil 73/13, İnsān 76/31.

²⁹³ Yazmada: *tā-yı girt*.

²⁹⁴ ‘Sözüm güzel’ İbrāhīm 14/24.

²⁹⁵ Yazmada: *Bābu teshīl*.

hemzeninde (16) bir āvāz çıka. Hafşuñ teshîli yedi yerdedir. İki āz-
 zekeraynî²⁹⁶ (17) medd-i lâzım êtdükden şonra bir vechi teshîldir. Meselâ: āz-
 zekeraynîniñ²⁹⁷ [35b] (1) ikinci hemzesini teshîl êder. İki dahı āl'āne²⁹⁸ medd-
 i lâzım (2) êtdükten şonra bir vechi teshîldir. Meselâ: āl'āneniñ²⁹⁹ ikinci (3)
 hemzesi teshîl êder, ammâ sûre-yi Enfâl'da medd olmaz ve bir dahı (4) *kul*
*allāhu ezine lekum*³⁰⁰ teshîl olur, zîrâ aşlı *e'allāhu*'dur³⁰¹ ve bir dahı (5) *allāhu*
*hayr^{un} emmā yuşrikūn*³⁰² teshîl olur, zîrâ bu dahı *e'allāhudur*,³⁰³ (6) ve bu ikisi
 medd-i lâzım olduğdan şonra teshîl olur ve bir dahı (7) *e'a'cemiyy^{un}*³⁰⁴ teshîl
 olur, bu iki hemzeli cümle teshîl olur. (8) Teshîl eylemek câ'izdür. Beyân-ı
 imâle: İmâle aña dêrler ki, esre ile (9) üstün ortasında okuna hafşuñ imâlesi
 bir yerdedür: (10) *bi'smi'llāhi mecrāhādadır*.³⁰⁵ Beyân-ı hâ-yı Sekte,
 Qur'ân'da yedi yerdedür. (11) Altısı sûre-yi Hakkâ'dadır; iki mâ-ğabl
kitābiyeh,³⁰⁶ iki *hisābiyeh*,³⁰⁷ biri (12) *māliyeh*³⁰⁸ ve biri *sulţāniyeh*.³⁰⁹ Biri dahı
 sûre-yi Kâri'a'da *māhiye*'dur.³¹⁰ (13) Bunların cümlesi hâ-yı sâkîndur.
 Vâkıfda, vâsılda hâ-yı sâkîndur, 14) tâ degildür. Beyân-ı işmâm:³¹¹ İşmâmıñ
 beyânı yukâruda zıkr olundı. Medd-i 'ârız ((15) işmâmından³¹² ğayrı hafşuñ

²⁹⁶ 'İki erkeği mi?' En'âm 6/143, 144.

²⁹⁷ 'İki erkeği mi?' En'âm 6/143, 144.

²⁹⁸ 'Şimdi mi?' Yûnus 10/91.

²⁹⁹ 'Şimdi'

³⁰⁰ 'De ki: Allah mı size izin verdi?' Yûnus 10/59.

³⁰¹ 'Allah mı?' Neml 27/59.

³⁰² Yazmada: *allāhu hayr^{un} mā yuşrikūn*. 'Allah mı daha hayırlıdır yoksa ona şirk koştukları mı?' Neml 27/59.

³⁰³ 'Allah mı?' Neml 27/59.

³⁰⁴ 'Yabancı söz mü?' Fussilet 41/44.

³⁰⁵ 'Onun [yüzüp] ğidişi Allah'ın adıyla[dır]' Hûd 11/41.

³⁰⁶ 'Kitabımı' Hâkka 69/19, 25.

³⁰⁷ 'Hesabımla' Hâkka 69/20.

³⁰⁸ 'Malım' Hâkka 69/28.

³⁰⁹ 'Saltanatım' Hakka 69/29.

³¹⁰ 'Onun ne olduğunu' Kâria 101/10.

³¹¹ Yazmada: *Beyānu işmām*.

³¹² Yazmada: *işmāmında*.

, sūre-yi Yūsuf'da işmāmı vardır. (16) *lā te'mennā*³¹³ kelimesinde meselā mīm nūn'a urduğında dudakların (17) yumar. İşmām eylemek cā'izdir. Beyān-ı tā-yı tavīl:³¹⁴ Tā-yı gird,³¹⁵ tā-yı tavīle, uzun [36a] (1) tā'ya dērler; ve tā-yı gird³¹⁶ hā gibi yazılan tā'ya dērler. Qur'ān'da *rahmet*³¹⁷ (2) uzun tā ile yedi yerdedir. Sūre-yi Bakara'da *yecūne rahmete 'llāhi*,³¹⁸ (3) A'rāf'da *inne rahmete 'llāhi*,³¹⁹ Hūd'da *rahmetu 'llāhi ve berakātuhu*³²⁰ ve Meryem'de (4) *zikru rahmeti rabbike*³²¹ ve Rūm'da *ilā āsāri rahmeti*³²² ve Zuhruf'da (5) mevzi'ayn *rahmete rabbik*,³²³ *rahmetu rabbike hayr*³²⁴ mā-bākī girddür³²⁴ (6) ve dahı Qur'ān'da *ni'met*³²⁵ uzun tā ile on bir yerdedir. Sūre-yi Bakara'da (7) *vezkurū ni'mete 'llāhi 'aleykum*³²⁶ ve Nahl'da³²⁷ üç yerde ve *bi-ni'meti 'llāhi*,³²⁸ (8) ve *ye'rifūne ni'mete 'llāhi*,³²⁹ ve *'şkurū ni'mete 'llāhi*³³⁰ ve İbrāhīm'de iki (9) yerde *beddelū*³³¹ *ni'mete 'llāhi kufran*, ve *in te'uddū ni'mete 'llāhi*³³² ve 'Ukūd'da³³³ (10) bir yerde *vezkurū ni'mete 'llāhi*

³¹³ 'Bize güvenmiyorsun' Yūsuf 12/11.

³¹⁴ Yazmada: *Beyānu tā-yı tavīl*.

³¹⁵ Yazmada: *tā-yı girt*.

³¹⁶ Yazmada: *girtdür*.

³¹⁷ 'Merhamet'

³¹⁸ 'Allah'ın rahmetini umarlar' Bakara 2/218.

³¹⁹ 'Muhakkak ki Allah'ın rahmeti' Âraf 7/56.

³²⁰ Yazmada: *rahmete 'llāhi*. 'Allah'ın rahmeti ve bereketleri' Hūd 11/73.

³²¹ 'Bu, rabbinin, [Zekeriyya kuluna olan] rahmetinin anılmasıdır' Meryem 19/2.

³²² '[Bir bak!] rahmetinin eserlerine' Rum 30/50.

³²³ 'Rabbinin rahmetini', 'Ve Rabbinin rahmeti' Zuhruf 43/32.

³²⁴ Yazmada: *tā-yı girt*.

³²⁵ 'Nimet'

³²⁶ 'Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün' Bakara 2/103.

³²⁷ Surenin asıl ismi *Nahl*.

³²⁸ 'Allah'ın nimeti' Nahl 16/72.

³²⁹ '[Onlar] Allah'ın nimetini bilirler' Nahl 16/83.

³³⁰ 'Allah'ın nimetine şükredin' Nahl 16/114.

³³¹ Yazmada: *biddelū*.

³³² 'Allahın nimetini nankörlüğe çeviren[leri]', 'Ve eğer Allah'ın nimetini saymak istesenez' İbrāhīm 14/28, 34.

³³³ Mâ'ide suresinin diğer bir ismidir.

'aleykum³³⁴ ve Lokmân'da *fî'l-baḥri bi-ni'meti 'llāhi*³³⁵ (11) ve Fâtır'da *uzkurū*³³⁶ ni'mete 'llāhi³³⁷ ve Tûr'da *femā ente ni'meti* (12) *rabbike*³³⁸ ve Âl-i 'İmrân *vezkurū* ni'mete 'llāhi³³⁹ mā-bākī girdür³⁴⁰ ve daḥı (13) Qur'ân'da tā-yı tavîle ile *la'net*³⁴¹ iki yerdedür.³⁴² Biri Âl-i 'İmrân'da (14) *fenec'al le'nete 'llāhi*,³⁴³ biri sûre-yi Nûr'da *enne le'nete 'llāhi 'aleyhi*³⁴⁴ (15) mā-bākī girdür³⁴⁵ ve daḥı Qur'ân'da tā-yı tavîle ile *imra'et*³⁴⁶ yedi (16) yerdedir. İkisi sûre-yi Yûsuf'da *imra'eti'l-'azîzi turāvidu*,³⁴⁷ (17) *imra'ete'l-'azîzi'l-'āne*³⁴⁸ ve biri Âl-i 'İmrân'da *iẓ kâleti-mra'etu*³⁴⁹ [36b] (1) ve biri Kaşas'da *ve kâleti-mra'etu fir'avnu*³⁵⁰ ve üç Tahrim'de *imra'ete* (2) *Nûhⁱⁿ ve-mra'ete Lûtⁱⁿ*,³⁵¹ *imra'ete fir'avne*³⁵² mā-bākī girdür³⁵³ ve daḥı (3) ma'siyet tā-yı tavîle ile Qur'ân'da iki yerdedür. İkisi daḥı (4) *kad semi'a*'dadır:³⁵⁴ ve *ma'siyeti'r-*

³³⁴ 'Allah'ın size olan nimetini hatırlayın' Mâ'ide 5/7.

³³⁵ 'Allah'ın nimetiyle denizde [giden gemiler]' Lokmân 31/31.

³³⁶ Yazmada: *vezkurū*.

³³⁷ 'Allahın nimetini hatırla' Fâtır 35/3.

³³⁸ 'Rabbinin nimeti sayesinde [kahin ve mecnun] değilsin' Tûr 52/29.

³³⁹ 'Ve Allah'ın rahmetini hatırlayın' Âl-i İmrân 3/103.

³⁴⁰ Yazmada: *girdür*.

³⁴¹ 'Bir lanet'

³⁴² İmlada çift hareketli yer-/yir-.

³⁴³ Yazmada: *le'nete 'llāhi*. 'Allah'ın lanetini [yalancıların üzerine] olmasını dileyelim' Âl-i İmrân 3/61.

³⁴⁴ Yazmada: *ve inne le'nete 'llāhi*. 'Kuşkusuz Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir' Nûr 24/7.

³⁴⁵ Yazmada: *girdür*.

³⁴⁶ Yazmada: *imrāt*. 'Kadınlar'

³⁴⁷ Yazmada: *imru'eti'l-'azîz*. 'Vezirin hanımı murat almak istemiş[ti]' Yûsuf 12/30.

³⁴⁸ Yazmada: *imru'eti'l-'azîzi'l-'ān*. 'Azizin karısı da işte şimdi [dedi]' Yûsuf 12/51.

³⁴⁹ Yazmada: *ve iẓ kâleti-mru'etu*. 'Hani İmrân'ın karısı demişti ki' Âl-i İmrân 3/35.

³⁵⁰ Yazmada: *ve kâleti-mru'etu fir'avnu*. 'Ve Firavun'un hanımı dedi' Kasas 28/9.

³⁵¹ Yazmada: *ve-mru'tu Nûhⁱⁿ ve-mru'etu Lûtⁱⁿ*. 'Nuh'un karısını ve Lut'un karısını' Tahrim 66/10.

³⁵² Yazmada: *ve-mru'ete fir'avne*. 'Firavun'un karısını' Tahrim 66/11.

³⁵³ Yazmada: *girdür*.

³⁵⁴ Mücâdele sûresi.

rasūli, ve *ma‘şiyeti’r-rasūli* (5) ve *tenācev*³⁵⁵ ve dahı *inne şecerete’z-zekḳūmi*,³⁵⁶ Duhān’da tā-yı tavīle ile (6) birdür, mā-bāḳī girddür³⁵⁷ ve dahı lafz-ı sünnet Qur’ān’da tā-yı tavīle (7) ile beş yerdedür. Sûre-yi Fâtır’da üç yerde *illā sunnete’l-evvelīne*³⁵⁸ (8) *felen tecide li-sunneti ‘llāhi tebdīl^{en} velen tecide lisunneti ‘llāhi* (9) *tahvīl^{en}*³⁵⁹ biri dahı Enfāl’de *feḳad meḳat sunnetu’l-evvelīne*³⁶⁰ (10) ve Ğāfir’de³⁶¹ *sunnete ‘llāhi elletī ḳad ḥalet fī ‘ibādihī*³⁶² mā-bāḳī (11) tā-yı girddür.³⁶³ ve sûre-yi Kaşas’da *ḳurratu ‘aynⁱⁿ lī veleḳ*³⁶⁴ tā-yı tavīledür. (12) Ammā *ḳurratu ‘aynⁱⁿ*³⁶⁵ ikidür, tā-yı girddür.³⁶⁶ ve Vāḳı‘a’da *cennetu ne ‘īm*³⁶⁷ tā-yı tavīle (13) iledür, mā-bāḳī girddür³⁶⁸ ve *fıṭrat*³⁶⁹ Rûm’da, *beḳıyyet*³⁷⁰ Hûd’da, ve *meryeme-bnete*³⁷¹ (14) Tahrim’de ve A‘râf’ın ortasında *temmet kelimetu rabbeke’l-ḥusnā*³⁷² (15) cümle tā-yı tavīle iledür, mā-bāḳī girddür³⁷³ ve dahı ma‘lûm ola-kim tā-yı tavīleyi(16) ve tā-yı girdi³⁷⁴ bilmeden murād vaḳfuṅ keyfiyetini bilmekdür. Tā-yı tavīle ise tā-yıla (17) vaḳf olunur.

³⁵⁵ ‘Ve resule karşı gelmek’, ‘Ve ressule karşı gelmeyin [iyilik ve takva üzerine] konuşun’ Mücâdele 58/8,9.

³⁵⁶ ‘Gerçekten zakkum ağacı’ Duhân 44/43.

³⁵⁷ Yazmada: *girtdür*.

³⁵⁸ Yazmada: *sunnete’l-evelīne*.

³⁵⁹ ‘Öncekilerin sünnetinden başka [ne gözetirler]? O halde Allah’ın sünnetine bir tebdil bulamazsın, Allah’ın sünnetine bir tahvil de bulamazsın’ Fâtır 35/43.

³⁶⁰ ‘Elbette öncekilerin kanunu geçerlidir’ Enfâl 8/38.

³⁶¹ Mü’min sûresinin diğer adı.

³⁶² ‘Allah’ın, kulları hakkındaki geçte gelen kanunu budur’ Mü’min 40/85.

³⁶³ Yazmada: *tā-yı girtdür*.

³⁶⁴ ‘Bana da sana da göz aydınlığı’ Kasas 28/9.

³⁶⁵ ‘Göz aydınlığı’.

³⁶⁶ Yazmada: *tā-yı girtdür*.

³⁶⁷ ‘Naîm cenneti [vardır]’ Vâkıa 56/89.

³⁶⁸ Yazmada: *girtdür*.

³⁶⁹ ‘Yaratılış’ Rûm 30/30.

³⁷⁰ ‘Dinlenmek’

³⁷¹ Yazmada: *ve meryemu-bnete*. ‘[İmran’ın] kızı Meryem’ Tahrim 66/12.

³⁷² Yazmada: *rabbike’l-ḥusnā*. ‘Rabbinin, [İsrail oğullarına olan] güzel vaadi gerçekleşti’ Âraf 7/137.

³⁷³ Yazmada: *girtdür*.

³⁷⁴ Yazmada: *tā-yı girti*.

Bāb-1 maḳṭū'³⁷⁵ ve mevşūl: maḳṭū' ayrı yazılana dēnilür. [37a] (1) Mevşūl ulaşıḳ yazılana dēnilür. Ḳur'ān'da maḳṭū' olan (2) *en lā*³⁷⁶ ondur; ikisi sūre-yi Hūd'da *en lā ilāhe illā huve*³⁷⁷ ve sānī *en* (3) *lā ta 'budū illā iyyāhu*³⁷⁸ ve Tevbe'de *en lā melce 'e*³⁷⁹ ve biri Yāsīn'de (4) *en lā ta 'bud'u-şeyṭāne*³⁸⁰ ve biri Mümteḥine'de *en lā yuşrikne*³⁸¹ (5) ve biri Ḥac'da *en lā tüşrik bī şey*^{en382} ve biri Duḥān'da *en lā ta 'lū*³⁸³ (6) ve A'rāf'da mevżi'ayn *en lā yeḳūlū*,³⁸⁴ ve *en lā eḳūle*³⁸⁵ ve Nūn'da³⁸⁶ (7) *en lā yedhulennehe 'l-yevmē*³⁸⁷ mā-bāḳī mevşūldur. Ammā Enbiyā'da (8) *en lā ilāhe illā ente*³⁸⁸ ihtilāfidür ve sūre-yi Ra'd'da ve *in mā* (9) *nuriyenneke*³⁸⁹ ḳaṭ'dur, mā'adāsı³⁹⁰ mevşūldur. Ammā fetḥ-ile *en mā*³⁹¹ (10) cümle mevşūldur ve daḥı maḳṭū' Ḳur'ān'da 'an mā³⁹² birdür. A'rāf'da (11) 'an mā nuḥū³⁹³ mā-bāḳī mevşūldur ve daḥı Ḳur'ān'da maḳṭū' min mā³⁹⁴ (12) ikidür, biri Nisā'da *femⁱⁿ mā meleket*³⁹⁵ ve biri Rūm'da *min mā* (13) *meleket eymanukum*.³⁹⁶ Ammā sūre-yi Münāfikīn'de *ve enḳikū min mā*

³⁷⁵ Yazmada: *Bābu muḳṭū'*.

³⁷⁶ 'Her neyse'

³⁷⁷ 'O'ndan başka ilah yoktur' Hūd 11/14.

³⁷⁸ '[Rabbin] kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi' İsrâ 17/23.

³⁷⁹ Yazmada: *en lā melece 'i*. 'Bir çare olmadığını' Tevbe 9/118.

³⁸⁰ 'Şeytana tapmayın' Yāsīn 36/60.

³⁸¹ Yazmada: *Mümteḥene*. '[Allah'a hiçbir şeyi] ortak koşmayın' 60/12.

³⁸² 'Banan hiçbir şeyi ortak koşma' Hacc 22/26.

³⁸³ Yazmada: *ta 'lev*. 'Ululuk taslamayın' Duḥān 44/19.

³⁸⁴ 'Söylemeyecekler' Âraf 7/169.

³⁸⁵ Yazmada: *en lā eḳūlu*. Âraf 7/105.

³⁸⁶ Kalem sūres.

³⁸⁷ 'Sakın bugün [aranıza bir miskin] sokulmasın' Kalem 68/24.

³⁸⁸ 'Senden başka ilah yoktur' Enbiyâ 21/87.

³⁸⁹ 'Sana gösterelim [mi?]' Ra'd 13/40.

³⁹⁰ Yazmada: *mā 'idāsı*.

³⁹¹ 'Her neyse'

³⁹² 'Şeylerden' Âraf 7/166.

³⁹³ 'Yasak kılınan şeylerden' Âraf 7/166.

³⁹⁴ 'Neyden'

³⁹⁵ 'Sahip olduklarınız' Nisâ 4/25.

³⁹⁶ 'Mülkiyetiniz altında bulunan [köleler]' Rūm 30/28.

(14) *razaḵnāḵum*³⁹⁷ ihtilāfidür, mā‘adāsı mevşüldür ve dahı *emmen*³⁹⁸ (15) dört yerde maḵtū‘dur; biri Nisā‘da *emmen yekūnu ‘aleyhim* (16) *vekīl*^{en399} ve biri Tevbe‘de *emmen essese bunyānehu*⁴⁰⁰ ve biri (17) Şāffāt‘da *emmen ḥaleḵnā*⁴⁰¹ ve biri Fuşşilet‘de *emmen ye ‘tī*⁴⁰² [37b] (1) mā-bāḵī mevşüldür ve dahı *ḥaysu mā*⁴⁰³ Bakara‘da iki yerde maḵtū‘dur: (2) ve *ḥaysu mā kuntum fevellū vucūheḵum ṣaṭrah*⁴⁰⁴ mā-bāḵī mevşüldür (3) ve dahı *en lem yerahu*⁴⁰⁵ her nerede gelürse maḵtū‘dur; (4) *en lem yekun rabbuke*⁴⁰⁶ ve *en lem yerahu eḥadun*⁴⁰⁷ ve dahı *inne mā*⁴⁰⁸ teşdid ile ve kesr-ile (5) En‘ām‘da *innemā tū‘adūne le ‘ātin*⁴⁰⁹ maḵtū‘dur, mā‘adāsı (6) mevşüldür ve dahı Nahıl‘da⁴¹⁰ *innemā ‘inde ‘llāhi*⁴¹¹ muhtelifdür ve *enne mā*⁴¹² (7) feth-ile ve teşdid ile ikidür. Hac‘da *ennemā yed‘ūne*⁴¹³ ve (8) Lokmān‘da ve *ennemā yed‘ūne*,⁴¹⁴ Enfāl‘da *ennemā ḡanimtum*⁴¹⁵ muhtelifdür, (9) mā-bāḵī mevşüldür ve dahı lām‘ı mā‘dan kaṭ‘, sūre-yi İbrāhīm‘de (10) *kulli mā se‘eltumūhu*⁴¹⁶ maḵtū‘dur,

³⁹⁷ ‘Size verdiğimiz rızıktan [Allah] için harcayın’ Münâfikûn 63/10.

³⁹⁸ ‘Yahut kimdir?’ Tevbe 9/109.

³⁹⁹ ‘Veyahut onlara kim vekil olacaktır?’ Nisâ 4/109.

⁴⁰⁰ ‘Yoksa binasını [yıkılmak özere olan bir uçurumun kenarına kuran] kimse mi?’ Tevbe 9/109.

⁴⁰¹ ‘Yoksa bizim yarattıklarımız mı?’ Sâffât 37/11.

⁴⁰² ‘Yoksa bize [güven içinde] gelenler mi?’ Fussilet 41/40.

⁴⁰³ ‘Nerede[olursanız]’ Bakara 2/144.

⁴⁰⁴ ‘[Ey müslümanlar!] ve nerde olursanın olun, [namazda] yüzünüzü o tarafa doğru çevirin’ Bakara 2/144,150.

⁴⁰⁵ ‘[Kimsenin] kendisini görmediğini [mi sanıyor?]’ Beled 90/7.

⁴⁰⁶ ‘Çünkü rabbın [haksız yere helak edecek] değildir’ En‘âm 6/131.

⁴⁰⁷ ‘Kendisini kimsenin görmediğini [mi sanıyor?]’ Beled 90/7.

⁴⁰⁸ ‘Muhakkak’ En‘âm 6/134.

⁴⁰⁹ ‘Size vaadedilen mutlaka gelecektir’ En‘âm 6/134.

⁴¹⁰ Yazmada: *Nahıl‘da*.

⁴¹¹ ‘Şüphesiz Allah‘ın yanında olan [sizin için daha hayırlıdır]’ Nahl 16/95.

⁴¹² ‘Ve elbette’ Hâc 22/62, Lokmân 31/30.

⁴¹³ ‘Ve gerçekten yalvardıkları şeyler’ Hâc 22/62.

⁴¹⁴ Yazmada: *yed‘avne*. ‘Ve elbette yalvardıkları’ Lokmân 31/30.

⁴¹⁵ ‘Aldığınız ganimetlerin’ Enfâl 8/41.

⁴¹⁶ Yazmada: *kulli mā se‘eltumūhu*. ‘[O] istediğiniz şeylerin hepsinden [size verdi]’ İbrāhīm 14/34.

ve mevâzî’-ı erba‘a’da ihtilâfidür. (11) Nisâ’da *kullemâ ruddû*,⁴¹⁷ A‘râf’da *kullemâ dehalet*,⁴¹⁸ Mu‘minûn’da (12) *kullemâ câ’e*,⁴¹⁹ Mülk’de *kullemâ ulkiye*⁴²⁰ mâ‘adâsı mevşûldur ve *bi’sē mā*⁴²¹ (13) Bakara’da muhtelifdür; *kul bi’semâ ye’murukum bihi*⁴²² ve dahı En‘âm’uñ (14) âhirinde *fî mā âtākum inne rabbeke*⁴²³ ve Mâ’ide ‘de *liyebluvekum fî mā* (15) *âtākum*⁴²⁴ ve Bakara’da *fî mā fe’alne fî enfusihinne*,⁴²⁵ Vâkı‘a’da *fî mā* (16) *lā ta’lemüne*⁴²⁶ ve Rûm’da *fî mā razaknākum*⁴²⁷ ve Tenzil’de⁴²⁸ *yehkumu* (17) *beynehum fî mā hum fîhi*,⁴²⁹ ve *ente tehkumu beyne ‘ibādike fî mā kânū* [38a] (1) *fîhi*⁴³⁰ [iki] def‘a, En‘amda *kul lā ecidu fî mā ūhiye*⁴³¹ ve Nûr’da *fî mā* (2) *eḡdum*⁴³² ve Enbiyâ’da *fî me-ṣtehet*⁴³³ bu on mevzî‘de ihtilâfidur, (3) mâ‘adâsı bilâ-hilâfin mevşûldur. Ammâ Şu‘arâ’da *etutreküne fî mā* (4) *hāhunā āminîn*⁴³⁴ bilâ-hilâfin maḡtû‘dur ve dahı Bakara’da *fe’eyne mā* (5) *tuvellū*⁴³⁵ ve Nahıl’da *eyne*

⁴¹⁷ Yazmada: *ruvvū*. ‘Her ne zaman ne götürülse’ Nisâ 4/91.

⁴¹⁸ ‘Her [ümme] girdikçe’ Âraf 7/38.

⁴¹⁹ ‘[Her ümmete] Ne zaman [peygamber] geldiyse’ Mü‘minûn 23/44.

⁴²⁰ ‘Her biri [Cehenneme] atıldıkça’ Mülk 67/8.

⁴²¹ ‘Ne kötü şey’ Bakara 2/90, 93.

⁴²² ‘De ki: [Eğer imanlı iseniz imanınız] Size ne kötü şey emrediyor’ Bakara 2/93.

⁴²³ ‘Şüphesiz Rabbin, size verdiği şeylerde [cezası çabuk olandır]’ En‘âm 6/165.

⁴²⁴ ‘Size verdiği ile sizi sınamak istedi’ Mâ’ide 5/48.

⁴²⁵ ‘Kendileri hakkında bir şey yaparlarsa’ Bakara 2/240.

⁴²⁶ ‘Bilmediğiniz bir biçimde’ Vâkıa 56/61.

⁴²⁷ ‘Size rızık olarak verdiğimizizin [temiz olanlarından]’ Tâhâ 20/81.

⁴²⁸ Zümer sûresinin diğer adı.

⁴²⁹ ‘Şüphe yok ki Allah, onların aralarında ihtilaf edip durdukları şeyde hükmünü verecektir’ Zümer 39/3.

⁴³⁰ ‘Kulların arasında, o ihtilaf edip durdukları şeyler hakkında sen hüküm vereceksin’ Zümer 39/46.

⁴³¹ ‘De ki: Bana vahyolunanda, [leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış birşey] bulamıyorum’ Enâm 6/145.

⁴³² ‘Daldığınız bu iftira hakkında’ Nûr 24/14.

⁴³³ ‘[Gönüllerinin dilediği] nimetler içinde’ Enbiyâ 21/102.

⁴³⁴ ‘Siz burada güven içinde bırakılacak mı [sanırsınız]?’ Şuarâ 146.

⁴³⁵ ‘Nereye yönelirseniz yönelin’ Bakara 2/115.

*mā yuveccihhur*⁴³⁶ maḳtū'dur. Ammā Şu'arā'da *eyne* (6) *mā kuntum*⁴³⁷ ve Ahzâb'da *eyne mā suḳifū*⁴³⁸ ve Nisâ'da *eyne mā tekūnū*⁴³⁹ ihtilâfidur, (7) *mā-bāḳī* maḳtū'dur ve daḥı Hūd'da *in lem yestecībū*⁴⁴⁰ mevşūldur, (8) *mā-bāḳī* maḳtū'dur ve daḥı *en len*⁴⁴¹ iki yerde mevşūldur; (9) Kehf'de *en len nec 'ale lekum*⁴⁴² ve Kıyâmet'de *en len necme 'a 'izāmeḥu*⁴⁴³ (10) *mā-bāḳī* maḳtū'dur ve daḥı *keylā*⁴⁴⁴ dört yerde mevşūldur; Âl-i 'İmrân'da (11) *likeylā teḥzenū*,⁴⁴⁵ Hadîd'de *likeylā te'sev*,⁴⁴⁶ Hac'da *likeylā ye'leme*,⁴⁴⁷ Ahzâb'da (12) *likeylā yekūne*⁴⁴⁸ *mā-bāḳī* maḳtū'dur ve daḥı Nūr'da *'an men* (13) *yeşā'u*⁴⁴⁹ ve Necim'de *'an men tevellā*⁴⁵⁰ maḳtū'dur, *mā-bāḳī* mevşūldur (14) ve daḥı Ğâfir'de *yevmehum bârizūne*,⁴⁵¹ Ve'z-Zâriyâtî'de *yevmehum* (15) *'ale'n-nâri*⁴⁵² bunların *mā*'ları⁴⁵³ *hum*'lardan⁴⁵⁴ maḳtū'dur, *mā-bāḳī* mevşūldur (16) ve daḥı ve *mā lihāzā*⁴⁵⁵ dört yerde maḳtū'dur; Kehf'de *mā* (17) *lihāze'l-*

⁴³⁶ 'Onu nereye gönderse' Nahl 16/76.

⁴³⁷ 'Hani [taptıklarınız] nerde?' Şuarâ 26/92.

⁴³⁸ '[Melun olarak] Nerede bulunurlarsa [yakalanırlar]' Ahzâb 33/61.

⁴³⁹ 'Nerede olursanız olun [ölüm size olaşır]' Nisâ 4/78.

⁴⁴⁰ 'Eğer [sana] cevap veremezlerse' Kasas 28/50.

⁴⁴¹ 'Değilse' Enbiyâ 21/87.

⁴⁴² '[Fakat], Size kıyamet için yaptığımız [vaadi] yerine getirmeyeceğimizi [sanmıştınız], değil mi?' Kehf 18/48.

⁴⁴³ '[İnsan] Kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı [mı sanıyor?]' Kıyâmet 75/3.

⁴⁴⁴ 'Öyle değil' Nahl 16/70.

⁴⁴⁵ 'Üzülmesiniz diye' Âl-i İmrân 3/153.

⁴⁴⁶ Yazmada: *likeylā te'sā*. 'Üzülmemeniz için' Hadîd 57/23.

⁴⁴⁷ Yazmada: *likeylā yu'lemu*. 'Bilmez hale gelmesi için' Hacc 22/5.

⁴⁴⁸ Yazmada: *likeylā yekūnū*. 'Olmaması için' Ahzâb 33/37, 50.

⁴⁴⁹ 'Dilediği kimseden' Nūr 24/43.

⁴⁵⁰ '[Zikrimizden] Yüz çeviren kimseden' Necm 53/29.

⁴⁵¹ 'O gün onlar kabirlerinden meydana fırlarlar' Mü'min 40/16.

⁴⁵² 'O gün onlar ateşe [sokulacaktır]' Zâriyât 51/13.

⁴⁵³ 'Ne?' Bakara 2/135.

⁴⁵⁴ 'Onlar' Bakara 2/4.

⁴⁵⁵ 'Bu ne?' Furkân 25/7.

*kitābī*⁴⁵⁶ ve Furkân'da *mā lihāze'r-raşūllī*⁴⁵⁷ ve Nisâ'da *femā lihā'ulā'i*⁴⁵⁸ [38b] (1) ve Me'âric'de *femā li'l-lezīne*⁴⁵⁹ mā-bākī mevşıldur ve dahı *velā tehīne* (2) *menāş*ⁱⁿ⁴⁶⁰ Şād'da ihtilāfidur ve dahı *ev vezenūhum ve kālūhum*⁴⁶¹ (3) mevşıldur, ya'nī vāv'dan sonra elif kitābet olmaz ve dahı *hā'ulā'i*⁴⁶² (4) ve gayrılar mevşıldur, ve elif-lām'lar cümle mevşıldur ve *yā eyyuhe*'de⁴⁶³ olan (5) *yā maqtū*'dur ve dahı *ma'lūm ola-ki eķīmū*⁴⁶⁴ okunsa *ātū*⁴⁶⁵ gelür, tā'nın (6) ötresi-(i)le *eķāmū*⁴⁶⁶ okunsa *ātev*⁴⁶⁷ gelür, tā'nın üstün-ile *eķimne*⁴⁶⁸ (7) okunsa *ātiyne*⁴⁶⁹ gelür, tā'nın kesri-yile *eķāme*⁴⁷⁰ okunsa *ātī*⁴⁷¹ gelür. (8) Beyân-ı besmele ve ta'avvüz: Qur'ân-ı 'azīmü'ş-şānı okumağa başladuğda (9) e'ūzu-besmele demek sünnetdür. Nihāyet sūre-yi Tevbe'nin evvelinde dēnmez, (10) zīrā besmele āyeti rahmetdür, *berā'etūn*⁴⁷² āyeti ğađabdur, rahmet āyeti ğađab (11) āyeti cem' olmasun için dēnmez. Delil bu beytdür *ve mehmā teşilhā ev bede'te* (12) *berā'eten, li tenzilihā bi's-seyfi leste mübesmilen*.⁴⁷³ Ammā evşatında besmele demek (13) cā'izdür. Bābu't-tekbir ve dahı *ve'd-đuhā*'dan⁴⁷⁴ aşığı sūre (14) āhirinde tekbir getürmek sünnet'dür

⁴⁵⁶ Yazmada: *mā lihāze'l-kitābe*. 'Bu nasıl bir kitaptır!' Kehf 18/49.

⁴⁵⁷ 'Bu ne biçim bir peygamber ki!' Furkân 25/7.

⁴⁵⁸ 'Bu adamlara ne oluyor ki!' Nisâ 4/78.

⁴⁵⁹ 'O kâfirlere ne oluyor ki!' Meâric 70/36.

⁴⁶⁰ 'Halbuki artık kurtulma zamanı değildi' Sâd 38/3.

⁴⁶¹ 'Onlara ölçtükleri veya tarttıkları [vakit ise eksiltirle]' Mutaaffifin 83/3.

⁴⁶² 'Bunlara' Nisâ 4/143.

⁴⁶³ 'Ey!' Bakara 2/21.

⁴⁶⁴ 'Ayakta tutun' Bakara 2/43.

⁴⁶⁵ 'Sizler verin'

⁴⁶⁶ 'Ayakta tutan' Bakara 2/277.

⁴⁶⁷ 'Verdiler' Hac 22/41.

⁴⁶⁸ 'Kadınlar kıldı' Ahzab 33/33.

⁴⁶⁹ 'Kadınlar verdiler' Ahzab 33/33.

⁴⁷⁰ 'O [ayakta] kaldı' Tevbe 9/18.

⁴⁷¹ '[Ey kadın] ver'

⁴⁷² 'Bir uyarıdır' Tevbe 9/1.

⁴⁷³ 'Bir önceki sureyi bu sureye vasl edeceğin [bitiştireceğin] veyahut kendisiyle başlayacağın vakit besmele çekmeyesin. Çünkü bu sure, savaşıla alakalı olarak indirilmiştir'

⁴⁷⁴ 'O kuşluk vaktine yemin olsun' Duhâ 93/1.

ve sūre āḥirinde (15) sūre āḥirini tekbīre üleşdurmak cā'īzdür. (16) *illā ebterī* ve *ḥasedī* ve *mesedī* (17) daḥı üleşdurmasa evlādur. (18) *temmet el-kitāb bi* 'avni 'llāhi'l-vehhāb (19) *fī seneh seb'a ve tis'a ve tis'ın ve elfi*.⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ 'Kullarına karşılık beklemeden bol bol veren Allah'ın yardımıyla [Hicri] 1096 senesinde sona erdi'

3. BÖLÜM

SÖZLÜK

A

āhīr [Ar.]: Son en son, sonda olan.

Aḥzāb [Ar.]: Kur'ân'da otuz üçüncü sırada bulunan surenin adı. Yetmiş üç ayetten oluşmaktadır.

aḳall [Ar. + T. -i]: En düşük, en az, en küçük.

‘āḳıl-i ṭālib-i tecvīd [Ar. + Far. -i + Ar. + Far. -i + Ar.]: Tecvidi isteyen akıllı.

aḳṣā-yı ḥalk [Ar. + Far. -i + Ar.]: Hemze [ʾ] ve he [ه] harflerinin çıkartıldığı boğazın [dudaklara] en uzak yeri, Hemze [ʾ] ve he [ه] harflerinin mahreci. *Aḳṣa'l- Halk*.

aḳṣā-yı lisān [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kaf [ك] harfinin çıkartıldığı dilin [dudaklara] en uzak yeri, kaf [ك] harfinin mahreci, dil kökü. *Aḳṣa'l-Lisān*.

a‘lā [Ar.]: Çok yüksek, daha yüksek, en yüksek.

‘alāmet [Ar.]: Bir şeyi gösteren belirti, işaret, örnek, emare.

‘ale’s-seviyye [Ar. + Ar.]: Bir seviyede, aynı boyda.

Āl-i ‘imrān [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kur'ân'da üçüncü sırada bulunan surenin adı. İki yüz ayetten oluşmaktadır. *Emān Suresi, Kenz Suresi, Tayyibe Suresi*.

‘ām [Ar.]: Herkese ait, herkesçe bilindik olan, basit.

‘amel [Ar.]: Yapılan iş, eylem, fiil.

‘amel-i kesir [Ar. + Far. -i + Ar.]: Namazın mahiyetiyle bağdaşmayan bir fiilin namaz esnasında onu bozacak düzeyde oluşunu ifade eden terim.

A'rāf [Ar.]: Kur'ân'da yedinci sırada bulunan surenin adı. İki yüz altı ayetten oluşmaktadır.

'āriz [Ar.]: Asılda olmayıp sonradan ortaya çıkan, geçici.

aşıl [Ar.]: Bir şeyin kendisi, bir şeyin esası, bir şeyin hakikati.

aşlen [Ar.]: Bir şeyin esası olarak, kökü itibariyle.

aşlî [Ar.]: Kökte bulunan, Arapçada kelime köküne ait temel harf veya hareke.

aşağı [T.]: Alt, daha derin, bir yüksekliğe göre daha alçakta olan.

āvāz [Far.]: Ses.

āyet [Ar.]: Kur'ân-ı Kerim'de sureleri oluşturan cümle, kelime veya *Hurûf-ı Mukattaa* diye tabir edilen harflerden oluşan parçaların her biri. *Sekene* olarak tabir edilen işaretlerle, ayetler birbirinden ayrımları gösterilmektedir.

'ayn [Ar.]: [ع] Arap alfabesinin on sekizinci ve Osmanlıca'nın yirmi birinci harfi olan harfin adı.

B

bā [Ar.]: [ب] Arap ve Osmanlı alfabesinin ikinci sırada bulunan harfin adı.

bāb-ı fî-hüküm-i rā [Ar. + Far. -i + Ar. + Far. -i + Ar.]: ra'nın kurallarının bölümü, ra harfinin hükümlerinin bölümü.

bāb-ı lām-i lafzatu'llāh [Ar. + Far. -i + Ar. + Far. -i + Ar.]: Lafzatullah lāmının bölümü, [Allah] lafzının okunuş kuralları bölümü.

bāb-ı meddāt [Ar. + Far. -i + Ar.]: Medler bölümü, Uzatmalar bölümü.

bābu's-şifātü'l-ḥurūfî [Ar. + Ar. + Ar.]: Harflere ait olan sıfatların bölümü.

Bakara [Ar.]: Kur'ân'da ikinci sırada bulunan surenin adı. İki yüz seksen altı ayetten oluşmaktadır. Kur'ân'ın en uzun suresidir. *Sûretü'l-Kürsi*.

baṭn [Ar.]: İç, orta.

bed' ét- [Ar. + T.]: Başlamak.

bed' olun- [Ar. + T.]: Başlanılmak.

besmele [Ar.]: *Bismillahirrahmanirrahim* anlamına gelir.

beyân eyle- [Ar. + T.]: Açıklamak, söylemek.

Beyân-ı besmele [Ar.]: *Bismillahirrahmanirrahim*'in açıklaması.

Beyân-ı hâ-yı sekte [Ar. + Far. -i + Ar. + Far. -i + Ar.]: Sekte olan he'nin [ه] açıklaması.

Beyân-ı işmām [Ar. + Far. -i + Ar.]: İşmamın açıklaması.

Beyân-ı tā-yı ṭavīl [Ar. + Far. -i + Ar. + Far. -i + Ar.]: Uzun te'nin [ت] açıklaması.

beyn[Ar.]: 1. Ara. 2. İki şeyin arasında olma.

bilā-hilāfin [Ar.]: Anlaşmazlık olmadan, zıt bir görüş olmadan.

bir barmaḵ [T.]: Tecvitte harflerin uzatma derecelerini bir parmak kaldırıp hemen indirmekten ibaret olan zamana göre ölçümlenir. Bu zaman miktarı, uzatma ölçüsü olarak esas alınır. İki kere e' e' diyecek kadar geçen zaman, bir parmak miktarı uzatmaya denk gelmektedir.

C

cā'iz [Ar.]: İslamiyet'e göre uygun, günah olmayan, izin verilen, yerinde, doğru olan.

cāmi' [Ar.]: İçine alan, ihata eden, hepsini kapsayan.

cānib [Ar.]: Taraf, yan.

cem'[Ar.]: Toplanma, bir araya gelme.

cemī '[Ar.]: Bütün, hepsi.

cemī '-i **ḳurrā** [Ar. + Far. -i + Ar.]: Bütün usta hafızlar.

cevf [Ar.]: Ağız ve boğaz boşluğu.

cezem/cezim [Ar.]: Arapça metinlerde harflerin üzerine konularak ses ve nefesin kesilmesini gösteren [◌̣] şeklindeki hareke işareti.

cīm [Ar.]: [ج] Arap alfabesinin beşinci ve Osmanlı alfabesinin altıncı sırada bulunan harfin adı.

cins [Ar.]: Tür, çeşit.

Ç

çek- [T.]: Bir sesli harfi uzatarak okumak.

D

dād [Ar.]: [ض] Arap alfabesinin on beşinci ve Osmanlı alfabesinin on sekizinci sırada bulunan harfin adı.

dāl [Ar.]: [د] Arap alfabesinin sekizinci ve Osmanlı alfabesinin onuncu sırada bulunan harfin adı.

def'[Ar.]: Savuşturma.

depre- [T.]: Yerinden oynatmak. bk. *kalkale*.

duḥān [Ar.]: Kur'ân'da kırk dördüncü sırada bulunan surenin adı. Elli dokuz ayetten oluşmaktadır.

duḥūl [Ar.]: Dahil olma, girme, giriş.

E

ednā [Ar.]: En aşağı.

ednā-yı halk [Ar. + Far. -i + Ar.]: Boğazın [dudaklara] en yakın kısmı. *Edne'l-halk*.

elif [Ar.]: [l,ʔ] Arap ve Osmanlı alfabesinde birinci sırada bulunan harfin adı. Boğaz boşluğundan çıkıp kalın harflerde 'a' ve ince harflerde, á sesi veren harfin adı. Elif harfi kelimenin ortasına veya sonuna gelir. *Elif* her zaman harekesiz bk. *Hemze*.

elif-i muḳadder [Ar. + Far. -i + Ar.]: Sözde ve gösterimde olmayan fakat cümlelerin gidişatına göre var olduğu anlaşılan elif.

elif-lām [Ar. + Ar.]: [ʔl]Arapçada lam-i tarif olarak adlandırılan el-takısı.

en'ām [Ar.]: Kur'ân'da altıncı sırada bulunan surenin adı. Yüz altmış beş ayetten oluşmaktadır. *Hucce suresi*.

enbiyā [Ar.]: Kur'ân'da yirmi birinci sırada bulunan surenin adı. Yüz on iki ayetten oluşmaktadır.

enḡāl [Ar.]: Kur'ân'da sekizinci sırada bulunan surenin adı. Yetmiş beş ayetten oluşmaktadır.

eṣaḡ [Ar.]: Sahih, asıl.

esfeliyye [Ar.]: Sad [ص], za [ز] ve sin [س] harflerinin tecvitteki mahreç ismi.

esre [Ar.]: [ʔ] Arapça'da kalın harflerde 'ı' ince harflerde 'i' seslerini veren bir hareke. Harfin altında gösterilir. *Kesre*.

etbā' [Ar.]: Tabi olanlar, bir kimseye uyanlar.

eṡrāf [Ar.]: Taraflar, yanlar.

evṣaṡ [Ar.]: Orta, vasat.

evvelā [Ar.]: İlk önce, her şeyden önce.

F

fā [Ar.]: [ف] Arap alfabesinin yirminci ve Osmanlı alfabesinin yirmi üçüncü sırada bulunan harfin adı.

fātır [Ar.]: Kur'ân'da otuz beşinci sırada bulunan surenin adı. Kırk beş ayetten oluşmaktadır. *Melaike suresi.*

fem [Ar.]: Ağız.

feth[a] [Ar.]: [َ] Arapçada kalın harflerde 'a' sesini veren ve ince harflerde 'a-e' arası bir ses veren hareke. Harfin üstünde gösterilir. *Fetha, Üstün.*

furkân [Ar.]: Kur'ân'da yirmi beşinci sırada bulunan surenin adı. Yetmiş yedi ayetten oluşmaktadır.

furkân-i kadīm [Ar. + Far. -i + Ar.]: Ezeli olarak hak ile batılı ayıran kitap anlamına gelmekle beraber Kur'ân-ı Kerim'in bir diğer adıdır. Furkan suresinin birinci ayetinde Allah Kur'ân'ı böyle tarif ettiğinden dolayı Furkan-i kadim ve Furkan-i Hakîm gibi isimler de verilmektedir.

fuşşilet: [Ar.]: Kur'ân'da kırk birinci sırada bulunan surenin adı. Elli dört ayetten oluşmaktadır.

füveyk [Ar.]: Biraz üstünde.

G

ğadab âyeti [Ar. + Ar. + T. -i]: Allah'ın çok yüksek bir hiddet ile insan ve cinleri tehdit ettiği Kur'ân surelerindeki her bir cümlelerin genel adı.

ğāfir [Ar.]: Kur'ân'da kırkıncı sırada bulunan surenin adı. Seksen beş ayetten oluşmaktadır. *Mümin Suresi.*

ğayn [Ar.]: [غ] Arap alfabesinin on dokuzuncu ve Osmanlı alfabesinin ikinci sırada bulunan harfin adı.

geñez [T.]: Geniz, burun ve ağzın arka kısmında bulunan boşlu.

gird [Far.]: Yuvarlak, dairesel.

ğunne [Ar.]: Sesin genizden çıkarılması, inleme.

günāh [Far.]: Allah'ın emirlerine göre davranmama, Allah'a karşı işlenen suç.

günahkār [Far.]: Allah'a emirlerini dinlemeyen adam, suç işlemiş adam.

H

ḥā [Ar.]: [ح] Arap alfabesinin altıncı ve Osmanlı alfabesinin sekizinci sırada bulunan harfin adı.

hā [Ar.]: [خ] Arap alfabesinin yedinci ve Osmanlı alfabesinin dokuzuncu sırada bulunan harfin adı.

hā [Ar.]: [ه] Arap alfabesinin yirmi yedinci ve Osmanlı alfabesinin otuzuncu sırada bulunan harfin adı.

ḥac [Ar.]: Kur'ân'da yirmi ikinci sırada bulunan surenin adı. Yetmiş sekiz ayetten oluşmaktadır.

ḥadīd [Ar.]: Kur'ân'da elli yedinci sırada bulunan surenin adı. Yirmi dokuz ayetten oluşmaktadır.

ḥadīs [Ar.]: Hz. Muhammed'in [s.a.v.] bütün halleri, tavırları, sözleri ve başkasında görüp onayladığı durumlara karşılık gelen terim.

ḥadīs-i şerīf [Ar.]: Şerefli hadis, değerli hadis, iftihar vesilesi olan hadis.

ḥāfe-yi lisān [Ar. + Far. -i + Ar.]: Dil yanı, dat [ض] harfinin mahreci. *Hâfetü'l-lisân.*

halk [Ar.]: Boğaz, ağızdan mideye giden yol, gırtlak.

ḥanek-i a'lāya [Ar. + Far. *-i* + Ar.]: Üst damak.

ḫareke [Ar.]: [◌َ ◌ِ ◌ُ ◌̇ ◌̈ ◌̉ ◌̊] Arap ve Osmanlı alfabesinde ünlü sesleri göstermek için ünsüz harflerin üstlerine veya altlarına konulan; a/e seslerine karşılık gelen üstün [fetha] [◌َ], ı/i seslerine karşılık gelen esre [kesra] [◌ِ], o/ö/u/ü seslerine karşılık gelen ötre [zamme] [◌ُ], ünlü olmadığını belli etmek n cezim [sükun] [◌̇], -an/-en seslerine karşılık gelen iki üstün [◌̈], -in/-ın seslerine karşılık gelen iki esre [◌̉] ve -un/-ün seslerine karşılık gelen iki ötre [◌̊] işaretlerinden her biri.

ḥarf [Ar.]: Dildeki sesleri gösteren ve alfabeyi meydana getiren işaretlerden her biri.

ḥarf-i evvel [Ar. + Far. *-i* + Ar.]: Önde bulunan harf.

ḥarf-i lām [Ar. + Far. -i + Ar.]: Dile herhangi bir zorluk olmadan kolayca çıkartılan harflere denir. Önceki harf üstünlü olan sakin vav [و] ve ye [ي] harfleridir.

ḥarf-i medd [Ar. + Far. -i + Ar.]: Arapça'da belli şartlarda kendinden önceki harfin sesini uzatan vav [و], ye [ی] ve elif [ا] harflerinden her biri.

ḥarf-i muḥaffefe [Ar. + Far. *-i* + Ar.]: Mukattaa harflerinde med harfinden sonra gelen asli sükûn, şeddesiz ve cezimli olarak harfte gerçekleşmesiyle oluşan kurala denir. *Harf-ı muḥaffef*.

ḥarf-i müsakḳale [Ar. + Far. *-i* + Ar.]: Mukattaa harflerinde med harfinden sonra şeddenin [idgam] meydana gelmesidir.

ḥarf-i sāni [Ar. + Far. *-i* + Ar.]: Üçüncü harf.

ḥarfī [Ar.]: Harfe ait olan.

ḥatim sevabı [Ar. + Ar.+ T. -ı]: Kurʿân'ın tamamını okuyarak bitirmekten dolayı Allah'ın vadettiği mükafat.

hatm ol- [Ar. + T.]: Son bulmak, ölmek, ömrünü tamamlamak.

hā-yı sākīn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Hareke almamış veya cezimli he harfi.

ḥayr du‘ā eyle- [Ar. + Ar. + T.]: Allaha yalvararak, her hangi güzel veya hayırlı arzusunu ondan istemek, iyilik için yakarmak.

ḥayṣūm [Ar.]: Geniz.

ḥazf [Ar.]: Tecvit ilminde iki anlamı vardır. Fer'î [med harfinden sonra hemze veya sükûn gelince asli meddin üzerine ziyade olarak med yapılması] medlerde en az uzatma anlamında bunun dışındaki yerlerde ise harfin hiç uzatılmaması, med yapılmaksızın okunması anlamına gelir.

ḥelāl [Ar.]: Yapılması dinen serbest olan fiil.

hemze [Ar.]: [ٔ, ء] Arap ve Osmanlı alfabesinde birinci sırada bulunan harfin adı. Eliften farklı olarak boğazdan çıkmaktadır. Arapça'da kelimelerin asli harflerinde bulunan harfe *hemze* denilmektedir. Kelimelerin baş, orta ve sonlarında bulunabilir. a ile e harfleri arasında bir ses vermektedir. Bazen vav [و] veya ye [ي] harfleri ile de gösterilmektedir. *Hemze* her zaman harekeli. bk. *Elif*.

ḥifẓ eyle- [Ar. + T.]: Kur'ân'ı ezberlemek, korumak.

ḥūd [Ar.]: Kur'ân'da on birinci sırada bulunan surenin adı. Yüz yirmi üç ayetten oluşmaktadır.

ḥurūf [Ar.]: Harfler.

ḥurūf-ı isti‘lā [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kalın harfler, yükselme harfleri, dilin kök kısmını damağa doğru yükseltilmesiyle çıkartılan harflere denir. *İstilâ harfleri*.

ḥurūf-ı līn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Yumuşak harfler, vav [و] ve ye [ي] harfleri. bk. *Medd-i līn*.

ḥurūf-ı medd [Ar. + Far. -i + Ar.]: Harekesi olmayan başka bir harfi uzatmak için kullanılan elif [ا], vav [و] ve ye [ي] harflerinin genel adı.

ḥurūf-ı muḳaṭṭı‘āt [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kur’ân’da tek harf veya birkaç harf olacak şekilde 29 surenin başında bulunan ve sadece harflerden oluşan ayetler.

ḥük[ü]m [Ar.]: Bir şey hakkında bir karara varma.

I

ıẓrā/ıẓra’ [Ar.]: Alçaltma, düşürme.

İ

ibrāhīm [Ar.]: Kur’ân’da on dördüncü sırada bulunan surenin adı. Elli iki ayetten oluşmaktadır.

ictihād [Ar.]: Kur’ân ve sünnet çerçevesinde yeni bir şey hakkında kendine göre bir karara varma.

idgām [Ar.]: Tecvit ilminde birbirinin misli veya mütecanisi [aynı cinsten] ya da mütekaribi [birbirine yakın] olan iki harften birincisi sakın, ikincisinin harekeli olarak yan yana gelmesi durumunda birinciye ikinciye katmaya denir. Söz konusu iki harften birincisine *müdgam*, ikincisine *müdgamün fih* denir.

idgām-ı bilā-gunne [Ar. + Far. -i + Ar.]: Gunnesiz idgam. Bir harfi diğer bir harfe katma. Sakin nun [نْ] ve tenvinin [نَ ِ ٍ] akabinde ra [ر] ve lam [ل]’dan biri gelirse idgam-i bilâ gunne olur.

idgām-ı kāmīl [Ar. + Far. -i + Ar.]: [idgām-ı nāḳış’ın zıddı] Bir harfi başka bir harfe tam katmak. *İdgam-ı tam*.

idgām-ı me‘a’l-gunne [Ar. + Far. -i + Ar. + Ar.]: Gunneli idgam. Mahreçleri ve sıfatları aynı, mahreçleri bir sıfatları farklı veya mahreç ve sıfat bakımından yakınlığı bulunan iki harften sakın olan birinci harfi sonraki harekeli harfe katma.

idgām-ı misleyn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Mahreç ve sıfat bakımından aynı iki harften sakın olan birincisini, harekeli olan ikincisiyle birleştirmeye denir.

Eğer misleyn olan harfler nun [ن] ve mim [م] ise idgam-i misleyn me‘a’l-gunne icra edilir. Bu iki harfin dışındaki harflerde ise idgam-i misleyn bilâ-gunne denir.

idgām-ı mütecāniseyn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Mahreçleri aynı, sıfatları farklı olan iki harfin; sakin olan birinci harfi, harekeli olan ikinci harfe katma.

idgām-ı mütekāribeyn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Mahreç ve/veya sıfatları yakın iki harfin, sakin olan birinci harfi, harekeli olan ikinci harfe katma.

idgām-ı nākış [Ar. + Far. -i + Ar.]: [idgām-ı kāmīl’in zıddı] Bir harfin bazı sıfatlarını başka bir harfin bazı sıfatlarına katma. İki harfi birbirine tam katmama.

idgām-ı şemsiyye [Ar. + Far. -i + Ar.]: [ل ظ ط ض ص ش س ز ر ذ د ث ت] Şemsi harflerin Arapçada bulunanel- [ال] takısından sonra gelmesiyle harflerin birbirine katılması.

ihfā [Ar.]: Sakin [cezimli] nun [ن] harfinden veya tenvinden [ُ ِ َ] sonra gelen [د ذ ز س ش ص ض ط ظ ف ق ك ت ث ج] harflerinden dolayı, bu harflerle beraber genizden çıkarılan ses.

ihlāş [Ar.]: Kur’ân’da yüz on ikinci sırada bulunan surenin adı. Dört ayetten oluşmaktadır.

ihtilāf [Ar.]: Birbirine zıt olan sıfatlar için kullanılmaktadır. *Kalın-ince.*

i

k i

İ

iki üstün [T. + Ar.]: [ِ] Kalın harflerde -in, ince harflerde -in eklerine karşılık gelen hareke.

i
e

İklāb [Ar.]: Be [ب] harfinden önce gelen cezimli nun [ن] harfinin ĩkunmadan, mim [م] harfiymiş gibi sese girip, sesi biraz akıttıktan sonra be [ب] harfi olarak çıkarma.

e

İkṭiṣār [Ar.]: Kısaltma, sınırlandırma, daraltma.

T

T

.

kalın [T.]: Arapça ünsüz harflerde bulunan ha, sad, dat, tı, zı, gayn ve kaf [ق غ ظ ط ض ص خ] sesleri. Ayrıca *Allah* lafzı ve ra harfinin bazı durumlarında da kalınlık görülmektedir.

kalḳale [Ar.]: Titretme, Tecvitte be, cim, del, tı ve kaf [ق ط د ج ب] harflerinde durulmasıyla bu harfleri belli etmek için bir defaya mahsus ağızdan çıktığı yerden aynı sesi harekesiz olarak çıkartma.

kāmil [Ar.]: [Bir harfte veya tecvit kuralında bulunan bütün mahreç ve sıfatları tam ve eksiksiz bir şekilde yerli yerince okuma] Noksansız, tam, bütün.

karīb [Ar.]: [Bazı harflerde bulunan mahreç ve sıfatların birbirine benzemesi] Yakın, benzeme.

kaşaş [Ar.]: Kur'ân'da yirmi dördüncü sırada bulunan surenin adı. Yirmi dört ayetten oluşmaktadır.

kaşr [Ar.]: Tecvitte en kısa uzatma miktarına karşılık gelen terim. Harfî, tabii meddine ilave uzatma yapmaksızın okuma.

kaşr me'a'l-işmām [Ar. + Ar. + Ar.]: İşmam [dudakları yumma] ile kısa uzatma.

kaṭ' [Ar.]: Okuyuşta nefes alma veya kıraati sona erdirme amacıyla kelimenin sonunda sesi kesip durma anlamında kıraat terimi.

ḳavī [Ar.]: Daha baskın.

kehf [Ar.]: Kur'ân'da on sekizinci sırada bulunan surenin adı. Yüz on ayetten oluşmaktadır.

kelimāt [Ar.]: Kelimeler.

kelime-yi muḥaffef [Ar. + Far. -i + Ar.]: İçinde şedde [ّ] olmayan kelimeye karşılık gelen kıraat terimi.

kelime-yi müsakka [Ar. + Far. -i + Ar.]: İçinde şedde [ّ] bulunan kelimeye karşılık gelen kıraat terimi.

kelimî [Ar.]: Kelimeye ait, kelime özelliği.

kesra [Ar.]: [-] Arapça'da kalın harflerde 'ı' ince harflerde 'i' seslerini veren bir hareke. Harfin altında gösterilir. bk. *Esre*.

kesra menzilesi [Ar. + Ar. + T. -si]: Kelimenin sonunun esreli olması durumu.

kıyâs ét- [Ar. + T.]: Karşılaştırmak, bir şeyi başka bir şeye göre değerlendirmek.

kitâbet ol- [Ar. + T.]: Kitaba yazılmak, yazılmak.

Kur'ân-ı 'azîm [Ar. + Far. -i + Ar.]: Büyük Kur'ân, yüce Kur'ân.

Kur'ân-ı 'azîmu's-şân [Ar. + Far. -i + Ar. + Ar.]: Şan ve şerefi büyük olan Kur'ân.

Kur'ân-ı kerîm [Ar. + Far. -i + Ar.]: Sonsuz şeref sahibi Kur'ân.

Kur'ân-ı şerîf [Ar. + Far. -i + Ar.]: Şerefli Kur'ân.

kurra [Ar.]: Kur'ân'ı usul ve tecvidine göre okuyan.

L

lafz [Ar.]: Bir tek söz veya kelime. Ağızdan çıkan veya yazılan söz, kelime.

lafzatu 'llâh [Ar. + Ar.]: Allah kelimesi.

lafz-ı sünnet [Ar. + Far. -i + Ar.]: Sünnet kelimesi.

lahn [Ar.]: Tecvit kaidelerine uymamaktan doğan okuyuş hatası.

lahn-ı celî [Ar. + Far. -i + Ar.]: Açık ve herkesin bildiği tecvit hatası. Harflerin mahreçlerini bilmeyip; çekecek yeri çekmeme ve çekmeyecek yeri

çekme, şeddeli harfi şeddesiz ve şeddesiz harfi şeddeli okuma veya idgamı izhar, izharı idgam okuma.

laḥn-ı ḥafī [Ar. + Far. -i + Ar.]: Gizli hata, herkesin bilmediği, daha çok tecvit âlimlerinin bildiği hatalar. Harflerin sıfatlarını yani kalınlık ve inceliğini tam yapmama.

lām [Ar.]: [ل] Arap alfabesinin yirmi üçüncü ve Osmanlı alfabesinin yirmi altıncı sırada bulunan harfin adı.

lām-ı ta‘rīf [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kelimenin aslında olmayıp isimlerin başına gelen elif-lam’a denir.

lehāta [Ar.]: Küçük dil, küçük dil harfi.

lehviyye [Ar.]: Küçük dil harfi olan kaf ve kef harfleri için kullanılır.

leseviyye [Ar.]: Peltek se [ث], zel [ذ] ve zı [ظ] harflerin genel adı.

lisān [Ar.]: 1. Dil. 2. Beş harf bölgesinden biri olan dil anlamındadır. Tecvitte dilin ucu, dilin ortası, dilin kökü ve dilin iki kenarı olarak dört bölümden oluşmaktadır.

loḡmān [Ar.]: Kur’ân’da Otuz birinci sırada bulunan surenin adı. Otuz dört ayetten oluşmaktadır.

M

ma‘ṣiyet [Ar.]: Günah.

mā’ide [Ar.]: Kur’ân’da beşinci sırada bulunan surenin adı. Yüz yirmi ayetten oluşmaktadır.

mā’il [Ar.]: Bir yana, bir tarafa doğru eğilmiş, meyletmiş.

mā-ba’d [Ar.]: Son, arka, devam.

mā-bākī [Ar.]: Kalan, artan.

mā-beyn [Ar.]: İki şeyin arası, ara.

maḥrec [Ar.]: Ses ve harflerin ağız, geniz ve boğazdan çıkış yerleri.

mā-ḳabl [Ar.]: Önceki, önü, geçmişteki.

maḳṭū' [Ar.]: Kesilmiş, sesin kesilmesi.

mazmūm [Ar.]: Harekesi ötre ile biten harf.

me'āric [Ar.]: Kur'ân'da yedinci sırada bulunan surenin adı. Kırk dört ayetten oluşmaktadır.

me'haz [Ar.]: Bir şeyin aslının alındığı kaynak.

mechūre [Ar.]: [ء, الف, ب, ج, ع, غ, ق, ي, ض, ل, ن, ر, د, ط, ظ, ز, ذ, م, و] **1.** Cehr sıfatı alan harf. **2.** Nefesin tutulup sesin çıkarılmasıyla okunan harfler.

medd [Ar.]: Uzatma, çekme.

medd-i 'adl [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kendisinden önce, med ve lin harfleri bulunan her şeddeli harfte yapılan meddir.

medd-i 'arız [Ar. + Far. -i + Ar.]: Arızalı med. Bir kelimede durak sebebiyle sonradan oluşan med. Durulmazsa bu med gerçekleşmez.

medd-i ḥacz/med-i ḥacez [Ar. + Far. -i + Ar./Ar. + Far. -i + Ar.]: *Med-i lazım*'da bütün kıraat âlimlerinin söz birliğiyle med ettiği ve ihtilafta bulunmadığı durumuna karşılık gelen kavram.

medd-i ibdāl [Ar. + Far. -i + Ar.]: Birincisi şeddeli, ikincisi sakın iki hemze [ء] harfinin yan yana gelmesiyle birinci hemze'nin harekesi cinsinden med ile okunması.

medd-i lāzım [Ar. + Far. -i + Ar.]: Muhakkak uzatılması gereken med. Med harfinden sonra cezimli veya şeddeli bir harfin gelmesiyle oluşan uzatmaya karşılık gelen kavram.

medd-i lîn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kelimenin ortasında cezimli vav[و] ve ye[ي] harflerinin bir sonraki harfinde cezimli olmasıyla oluşan üç elif miktarı uzatma kuralı. bk. *Hurûf-ı lîn*.

medd-i munfaşıl [Ar. + Far. -i + Ar.]: Med ile hemzenin ayrı ayrı iki kelimedede sırasıyla arka arkaya bulunmasıdır. İlk kelimenin med ile bitmesi ve ikinci kelimenin de hemze ile başlamasıyla oluşan uzatmaya karşılık gelen kavram.

medd-i muṭṭaşıl [Ar. + Far. -i + Ar.]: Med ile hemzenin aynı kelimedede sırasıyla arka arkaya bulunmasıdır.

medd-i müşebbe‘ [Ar. + Far. -i + Ar.]: *Med-i lazım*’da med harfi zaruri olması durumuna karşılık gelen kavram.

medd-i ta‘zīm [Ar. + Far. -i + Ar.]: Bir elif miktarının en çok uzatılan sınırıdır. Allah lafı ve tevhit kelimelerinde yapılan en az bir eliften en çok üç elife kadar bu miktarlar arası uzatma. *Medd-i mübalağa*.

medd-i ṭabī‘ī [Ar. + Far. -i + Ar.]: Asli ve zati med. Kelimenin aslında bulunan ve bir elif miktarı uzatılan medler.

medd-i temkîn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Birincisi şeddeli, ikincisi sakın iki ye [ي] harfinin yan yana gelmesiyle birinci ye’nin harekesi cinsinden med ile okunması.

meftūḥ [Ar.]: Fethalı harf, üstün harekesi alan harf.

meḥāric-i ḥurūf [Ar. + Far. -i + Ar.]: Harflerin çıkış yerleri, harflerin mahreçleri.

mehmūse [Ar.]: [ف, ث, ص, ت, س, ش, ك, خ, ح, ه] 1. Hems sıfatı alan harfler.
2. Gizli okunan harfler, fısıltıyla okunan harfler.

meksūr [Ar.]: Kesreli harf, Kesre harekesi alan harf.

meryem [Ar.]: Kur’ân’da on dokuzuncu sırada bulunan surenin adı. Doksan sekiz ayetten oluşmaktadır.

meşķ [Ar.]: Aynısının yazılması için verilen yazı örneği. Bir hattatın öğrencisine numune için verdiği hat yazısı.

mevāzı'-i erba' [Ar. + Far. -i + Ar.]: Dört konu.

mevķūf [Ar.]: Vakfedilmiş, durak.

mevşūl [Ar.]: Geçiş yapma.

mevşūl maķķū'[Ar. + Ar.]: Geçiş yapma veya geçiş yapmama anlamına gelen terim.

mevzi'ayn [Ar.]: İki mevzi, iki yer.

mezheb-i ferrā [Ar. + Far. -i + Ar.]: Tefsir ve kıraat âlimi Ebû Zekerıyyâ Yahyâ bin Ziyad bin Abdullâh el-Absî el-Ferra ve ona tabi olanların görüşü.

mezheb-i halîl [Ar. + Far. -i + Ar.]: Dil ve edebiyat âlimi Ebû Abdırrahmân el-Halîl bin Ahmed bin Amr bin Temîm el-Ferâhîdî [el-Fürhûdî] ve ona tabi olanların görüşü.

mıķdār [Ar.]: Ölçü, sayısı, derece, seviye, değeri. *Üç elif miktarı.*

mîm [Ar.]: [م] Arap alfabesinin yirmi dördüncü ve Osmanlı alfabesinin yirmi yedinci sırada bulunan harfin adı.

mîm-i sākîn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Cezimli mim, sakın mim.

mu'minūn [Ar.]: Kur'ân'da yirmi üçüncü sırada bulunan surenin adı. Yüz on sekiz ayetten oluşmaktadır.

muđā'afe [Ar.]: Şeddeli.

mufahhame [Ar.]: Kalın.

muħaffef [Ar.]: Dile hafif gelen, cezimli. bk. *Harf-ı muħaffefe Kelime-yi muħaffef.*

muhtelif [Ar.]: Farklı, birbirine uymayan.

muḵārīn [Ar.]: Bitişik.

muḵarrer [Ar.]: Kesinlik kazanmış mesele, karara bağlanmış.

muḵarrīn [Ar.]: Bitişik, bir arada bulunan.

munfetiḥa [Ar.]: Harfin telaffuzu esnasında dilin üst damaktan ayrılması.

munẓamm [Ar.]: İlave edilen, ek, üste konan, eklenen.

murekḵa [Ar.]: İnce.

muṣ'īd [Ar.]: Bitişik.

muṣmete [Ar.]: İsmat, Harfin telaffuzu esnasında dilin yavaş olması.

mücevvez [Ar.]: Caiz görülmüş, izin verilmiş, uygun bulunmuş.

müdḡamen-fīh [Ar. + Ar.]: İki harfin birbirine katılmasındaki ikinci harf.

müfred [Ar.]: Tekil.

mühtef^{ün}-fīh [Ar. + Ar.]: Üzerine ihtilaf edilen, görüş ayrılığı olan şey.

müḵadder [Ar.]: Miktarı ve ölçüsü takdir edilen, belirlenmiş.

mülāḵī [Ar.]: Bir harfin başka bir harfe uğraması.

mülk [Ar.]: Kur'ân'da altmış yedinci sırada bulunan surenin adı. Otuz ayetten oluşmaktadır.

mümteḥine [Ar.]: Kur'ân'da altmışıncı sırada bulunan surenin adı. On üç ayetten oluşmaktadır.

münfetiha [Ar.]: Kur'ân okurken dil, üst damaktan ayrılır vaziyette iken ağızdan çıkan harflere denir. Harfleri, mim, nun, elif, vav, cim, hı, zel, dal, sin, ayın, te, fe, kaf, lem, he, şin, be ve ye'dir. *İnfîṭāḥ*.

münḥarife [Ar.]: Harf okunduğu zaman o harfte, dil ucuna veya dil arkasına bir meyil bulunmasına denir. Harfleri, lam ve ra'dır. *İnhirāf*.

mürekkeb [Ar.]: Birleşik.

müsaḳḳal [Ar.]: Dile ağır gelen, şeddeli. bk. *Ḥarf-ı müsaḳḳale, Kelîme-yi müsaḳḳal*.

müşmate [Ar.]: Yavaş ve ağır telaffuz edilen harflere denir. Harfleri, elif, be, te, se, cim, ha, hı, del, zel, ze, se, şe, sad, dat, tı, zı, ayın, gayın, kaf, kef, he, vav ve ye'dir. *İşmât*.

müsta'liye [Ar.]: Dil gövdesinin üst damağa yükselmesiyle çıkan harflere denir. Harfleri, hı, sad, dat, gayın, tı, zı ve kaf'tır. *İsti'lā*.

müstefile [Ar.]: Dil gövdesinin üst damaktan ağız boşluğuna inmesiyle çıkan harflere denir. Harfleri, elif, be, te, se, cim, ha, del, zel, ra, ze, sin, şin, ayın, fe, kef, lam, mim, nun, he, vav ve ye'dir. *İstifāle*.

müsteṭile [Ar.]: Dilin iki kenarının sağa, sola, veya her iki tarafının lam mahrecine kadar uzamasıyla çıkan harflere denir. Harfleri, dat'tır. *İstiṭāle*.

müşedded [Ar.]: 1. Şeddeli, şeddelenmiş. 2. Şeddeli olan harf.

müṭbaḳa [Ar.]: Dil kökünün ve ortasını üst damağa boydan boya yapışmasıyla çıkan harflere denir. Harfleri, sad, dat, tı ve zı'dır. *İṭbāḳ*.

mütefeşşiye [Ar.]: Okunuş esnasında sesin ağız içerisinde yayılmasıyla çıkan harflere denir. Harfleri, şin'dir. *Tefeşşī*.

müteḥarrrik [Ar.]: Harekeli.

mütekerrire [Ar.]: Okunuş esnasında dil ucunun titremesiyle çıkan harfe denir. Harfleri, ra'dır. *Tekrīr*.

Müttefeḳ^{un} ‘aleyh [Ar.+ Ar.]: Bütün kıraat âlimlerinin aynı fikirde birleşmesi, aynı tarzda okuması ve aynı hükmü vermesi.

müttefeḳün ‘aleyh [Ar. + Ar.]: Üzerinde ittifak edilen, görüş birliği olan şey.

müzekker [Ar.]: Eril.

müzleḳa [Ar.]: Dil ve dudak ucundan [kolay bir şekilde hızlı] çıkan harflere denir. Harfleri, be, ra, fe, lam, mim ve nun’dur. *İzlāḳ*.

N

naḥl/naḥl [Ar./Ar.]: Kur’ân’da on altıncı sırada bulunan surenin adı. Yüz yirmi sekiz ayetten oluşmaktadır.

nāḳış [Ar.]: Tam olmayan, eksik, noksan.

necim/necm [Ar./Ar.]: Kur’ân’da elli üçüncü sırada bulunan surenin adı. Altmış üç ayetten oluşmaktadır.

nefs-i kelime [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kelimenin kendisinde, kelime kökünde.

nisā’ [Ar.]: Kur’ân’da dördüncü sırada bulunan surenin adı. Yüz yetmiş altı ayetten oluşmaktadır.

nūn [Ar.]: [ن] Arap alfabesinin yirmi beşinci ve Osmanlı alfabesinin yirmi sekizinci sırada bulunan harfin adı.

nūn-ı sākīn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Cezimli nun.

nūr [Ar.]: Kur’ân’da yirmi dördüncü sırada bulunan surenin adı. Altmış dört ayetten oluşmaktadır.

Ö

ötre/ötrü [Kökü belli değildir]: [ُ] Arapçada kalın harflerde ‘o’ veya ‘u’ sesini veren ve ince harflerde ‘ö’ veya ‘ü’ arası ses veren hareke. Harfin üstünde gösterilir. *Damme*.

R

rā [Ar.]: [ر] Arap alfabesinin onuncu ve Osmanlı alfabesinin on ikinci sırada bulunan harfin adı.

rāvī [Ar.]: Rivâyet eden, anlatan, nakleden kimse.

ravm [Ar.]: Kelime sonlarında dururken, harekedeki sesi zayıflatarak, harekeyi hafif bir sesle belli etme.

rā-yı sākīn [Ar. + Far. -i + Ar.]: Cezimli ra harfi.

ridan [Ar.]: [ibn-i ‘Amir, Halefûl ‘aşir ve Kisâî olmak üzere üç kıraat imamının genel adı] Üç imam.

rihve [Ar.]: Okunduğunda sesin tam akmasıyla çıkan harflere denilir. Harfleri te, se, ha, hı sin, şin, sad, fe, kef ve he’dir. *Rihvet*.

rivāyet [Ar.]: Nakledilen, yol.

rūm [Ar.]: Kur’ân’da otuzuncu sırada bulunan surenin adı. Altmış ayetten oluşmaktadır.

S

sā [Ar.]: [س] Arap alfabesinin dördüncü ve Osmanlı alfabesinin beşinci sırada bulunan harfin adı.

sābit [Ar.]: Kanıtlanmış olan, varlığı kesin olan.

sābite [Ar.]: Duran, durur gibi olan.

şād [Ar.]: [ص] Arap alfabesinin on dördüncü ve Osmanlı alfabesinin on yedinci sırada bulunan harfin adı.

şāffāt [Ar.]: Kur'ân'da otuz yedinci sırada bulunan surenin adı. Yüz seksen iki ayetten oluşmaktadır.

şāfire [Ar.]: Okunuşta ıslık benzeri bir sesle çıkan harflere denir. Harfleri, ze, sin ve sad'dır. *Sefîr*.

sākin [Ar.]: Sesli harf yerini tutan harekelerden biriyle okunmayan ve üzerine sükûn işareti konan, cezimli [harf].

şarfiyyûn [Ar.]: Sarf âlimleri.

sebeb-i medd [Ar. + Far. -i + Ar.]: Uzatmaya sebep olan kurallar.

sekte [Ar.]: Kesilme, kesintiye uğrama, durma.

senāyā-yı 'ulyā [Ar. + Far. -i + Ar.]: Ağzın en önünde bulunan üst iki diş.

senāyā-yı süflā [Ar. + Far. -i + Ar.]: Ağzın alt ön dişleri.

şifāt-i ħurūf [Ar. + Far. -i + Ar.]: Harflerin sıfatları.

sîn [Ar.]: [س] Arap alfabesinin on ikinci ve Osmanlı alfabesinin on beşinci sırada bulunan harfin adı.

sûre [Ar.]: Kur'ân-ı Kerîm'in en küçüğü üç, en büyüğü iki yüz seksen altı ayetten meydana gelen ve Fâtiha, Rahman, Bakara gibi ayrı ayrı isimleri olan yüz on dört kısımdan her biri.

sûre-yi ĥaĥĥa [Ar. + Far. -i + Ar.]: Hakka suresi. Kur'ân'da altmış dokuzuncu sırada bulunan surenin adı. On bir ayetten oluşmaktadır.

sûre-yi ibrahîm [Ar. + Far. -i + Ar.]: İbrahim suresi. Kur'ân'da on dördüncü sırada bulunan surenin adı. Elli iki ayetten oluşmaktadır.

sūre-yi k̄āri‘a [Ar. + Far. -i + Ar.]: Karia suresi. Kur’ân’da yüz birinci sırada bulunan surenin adı. On bir ayetten oluşmaktadır.

sūre-yi kıyāmet [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kıyamet suresi. Kur’ân’da yetmiş beşinci sırada bulunan surenin adı. Kırk ayetten oluşmaktadır.

sūre-yi muṭaffifin [Ar. + Far. -i + Ar.]: Mutaaffifin suresi. Kur’ân’da seksen üçüncü sırada bulunan surenin adı. Otuz altı ayetten oluşmaktadır.

sūre-yi münāfiḳin [Ar. + Far. -i + Ar.]: Münafikun suresi. Kur’ân’da Altmış üçüncü sırada bulunan surenin adı. Altmış ayetten oluşmaktadır.

sūre-yi ra‘d [Ar. + Far. -i + Ar.]: Rad Suresi. Kur’ân’da on üçüncü sırada bulunan surenin adı. Kırk üç ayetten oluşmaktadır.

sūre-yi yūsuf [Ar. + Far. -i + Ar.]: Yusuf suresi. Kur’ân’da on ikinci sırada bulunan surenin adı. Yüz on bir ayetten oluşmaktadır.

sūre-yi zilzāl [Ar. + Far. -i + Ar.]: Zilzal suresi. Kur’ân’da doksan dokuzuncu sırada bulunan surenin adı. Sekiz ayetten oluşmaktadır.

sūkūn [Ar.]: Durma. Harfin harekesiz olarak kendi sesi ile okunması.

sūkūn-i aṣl [Ar. + Far. -i + Ar.]: Asıl olan cezim. Kelimenin veya harfin kendi içinde bulunan cezim.

§

şeceriyye [Ar.]: Cim [ج], şin [ش] ve dat [ض] harflerinin sıfatı. *şeceriyye*.

şedīde [Ar.]: [ب, د, ت, ط, ج, ك, ق, ء] 1. Şiddet sıfatı alan harfler, şiddet harfleri. 2. Sesin akıcılığına engel olan sıfat, harf cezim ile okunduğu zaman sesin asla akmaması.

şefe [Ar.]: Dudak, alt dudak. Tecvitte üst dudaktan çıkan harf olmadığından sadece alt dudak için kullanılır.

şīn [Ar.]: [ش] Arap alfabesinin on üçüncü ve Osmanlı alfabesinin on altıncı sırada bulunan harfin adı.

şu‘arā [Ar.]: Kur’ân’da yirmi altıncı sırada bulunan surenin adı. İki yüz yirmi dört ayetten oluşmaktadır.

T

ṭā [Ar.]: [ط] Arap alfabesinin on altıncı ve Osmanlı alfabesinin on dokuzuncu sırada bulunan harfin adı.

tā/tā’ [Ar./Ar.]: [ت] Arap alfabesinin üçüncü ve Osmanlı alfabesinin dördüncü sırada bulunan harfin adı.

ta‘avvüz [Ar.]: İstiaze, sığınma, eûzü.

ta‘rif-i idgām [Ar. + Far. -i + Ar.]: İdgamın tarifi.

tābi’[Ar.]: Uymak. Birine veya bir şeye uyma, onun ardı sıra gitme.

taḥrīm [Ar.]: Kur’ân’da altmış altıncı sırada bulunan surenin adı. On iki ayetten oluşmaktadır.

ṭarafeyn [Ar.]: Her iki taraf.

ṭaraf-ı lisān [Ar. + Far. -i + Ar.]: Dil ucu.

tā-yı gird [Ar. + Far. -i + Far.]: [ڤ] Yuvarlak te, Arap alfabesinde he harfine benzeyen te.

tā-yı sākīn [Ar. + Far. -i + Ar.]: [تْ / ٲ] Harekesiz te.

tā-yı ṭavīle [Ar. + Far. -i + Ar.]: [ت] Uzun te.

tecvīd [Ar.]: Kur’ân-ı Kerim’i güzel ve usulüne göre okuma kurallarının öğretici bilim.

tefrīt [Ar.]: Aşırılık, normalin altında kalma.

tekbīr [Ar.]: Allah’ın büyüklüğünü ifade için *Allahu Ekber* anlamında.

tekmil êt- [Ar. + T.]: Tamamlamak, daha mükemmel hale getirmek.

tenvîn [Ar.]: Kelime sonlarına konulduğunda -An, -in ve -Un olarak okutan hareke. İki üstün: -An [َ], iki esre: -in [ِ] ve iki ötre: -Un [ُ] seslerinin genel ismi.

tenzil [Ar.]: [Zümer suresinin diğer adı] Kur'ân'da otuz dokuzuncu sırada bulunan surenin adı. Yetmiş beş ayetten oluşmaktadır.

terkîk [Ar.]: Harfi ince okuma, istifale harflerinde bulunan *lazım* sıfat için kullanılan kıraat terimi.

teshîl [Ar.]: Kolaylaştırma, hemzeyi yumuşatarak he [هـ] harfine yaklaştırma.

teşdîd [Ar.]: Şeddeli olan harf.

tevassuţ [Ar.]: Tecvitte orta uzunlukta uzatma miktarına karşılık gelen terim. İki veya üç elif miktarı uzatma.

tevassuţ me‘a'l-işmām [Ar. + Ar. + Ar.]: İşmam [dudakları yumma] ile orta uzatma.

tevbe [Ar.]: Kur'ân'da dokuzuncu sırada bulunan surenin adı. Yüz yirmi dokuz ayetten oluşmaktadır.

tilâvet [Ar.]: Kur'ân'ı güzel ve yüksek sesle kurallara göre okuma.

ţûl [Ar.]: Tecvitte en uzun uzatma miktarına karşılık gelen terim. En az dört elif miktarı uzatma. Kur'ân okumada okuyuş hızı ve kuralların icrasındaki ölçüsü yönüyle tertil/tahkik, tedvir ve hadr olmak üzere üç kısma ayrılır. Bunlardan birincisine uygun olan uzatma şekli *ţûl*, ikincisi *tevassuţ*, üçüncüsüne de *kaşr* karşılık gelmektedir. bk. *tevassuţ*, *kaşr*.

ţûl me‘a'l-işmām [Ar. + Ar. + Ar.]: İşmam [dudakları yumma] ile uzun uzatma.

ṭūr [Ar.]: Kur'ân'da elli ikinci sırada bulunan surenin adı. Kırk dokuz ayetten oluşmaktadır.

U

'Uḫūd [Ar.]: Kur'ân'da beşinci sırada bulunan surenin adı. Yüz yirmi ayetten oluşmaktadır. *Maide suresi*.

'ulemā-yi ḳurrā [Ar. + Far. -i + Ar.]: Kur'ân'ın usulüne uygun ve sünnete göre okumayı bilen kişi; Kur'ân'ı, yedi kıraat ve on rivayete göre okumayı bilen kişi. *Kurra Hâfiz*.

uṣūl [Ar.]: 1. Biçim, tarz, yol. 2. Ölçülere uygun, münasip. 3. Bir ilimde, önce öğrenilmesi gereken başlangıç bilgileri.

uṣūl [Ar.]: Dişlerin kökü.

Ü

üç mezheb [Tr + Ar.]: Üç ekol, üç mektep, üç görüş. Harflerin mahreçlerini anlatan üç farklı ekol. bk. *Ridan*

V

vācib [Ar.]: Farza yakın ama farz olmayan ve her müslümanın yapma zorunda olduğu kural.

vaḳf [Ar.]: 1. Durma, duraklama, kelime sonunu harekesiz okuma. 2. Kur'ân okunurken durulması gereken yeri gösteren işaret.

vaḳf-i mürāḥḥaş [Ar. + Far. -i + Ar.]: Nefesin yetmemesi gibi durumlarda, vakfetmeye [durmaya] ruhsat vermek için durulacak kelimenin üzerine küçük bir sad [ص] harfi konulmuştur. Bundan dolayı bu durağa *vaḳf-ı mürāḥḥaş* denilmektedir.

vāḳı'a [Ar.]: Kur'ân'da elli altıncı sırada bulunan surenin adı. Doksan dokuz ayetten oluşmaktadır.

vaķıf [Ar.]: Kur'ân okunurken durulması gereken yeri gösteren işaret.

vasat-i ĥalk [Ar. + Far. -i + Ar.]: Boğazın ortası.

Vasat-ı lisân [Ar. + Far. -i + Ar.]: Dil ortası.

vaşl [Ar.]: Bağlama, birleştirme.

vāv [Ar.]: [و] Arap alfabesinin yirmi altıncı ve Osmanlı alfabesinin yirmi dokuzuncu sırada bulunan harfin adı.

vāv-i muķaddere [Ar. + Far. -i + Ar.]: Gizli vav harfi, gösterimde olmayan fakat aslında var olan vav harfi.

vāvı's-sükūn [Ar. + Ar.]: [وْ/و] Cezimli vav, sakın vav veya hareke almamış olan vav harfi.

ve'z-zāriyāti [Ar. + Ar.]: [Sure, ve'z-zāriyāti şeklinde başlamasından dolayı böyle zikredilmiştir] Kur'ân'da elli birinci sırada bulunan surenin adı. Altmış ayetten oluşmaktadır.

vech [Ar.]: Tar, şekil.

veliy/vely [Ar./Ar.]: Birbirini takiben ardı sıra gelme.

Y

yā[Ar.]: [ي] Arap alfabesinin yirmi sekizinci ve Osmanlı alfabesinin otuz birinci sırada bulunan harfin adı.

yāsīn[Ar.]: Kur'ân'da otuz altıncı sırada bulunan surenin adı. Seksen üç ayetten oluşmaktadır.

yā-yı muķaddere [Ar. + Far. -i + Ar.]: Gizli ye harfi, gösterimde olmayan fakat aslında var olan ye harfi.

Z

zā [Ar.]: [ﺯ] Arap alfabesinin on birinci ve Osmanlı alfabesinin on üçüncü sırada bulunan harfin adı.

zāhir [Ar.]: Görünen, belli, apaçık.

zāhr-i lisan [Ar. + Far. -i + Ar.]: Dilin üstü.

zāl [Ar.]: [ﺯ] Arap alfabesinin dokuzuncu ve Osmanlı alfabesinin on birinci sırada bulunan harfin adı.

zamīr [Ar.]: Tecvitte genel olarak kelimelerin sonlarına gelerek uzun okunan hâ, hû, hî [ﺯ, ﺯ, ﺯ] zamirleri kastedilmektedir.

zuhruf [Ar.]: Kur'ân'da kırk üçüncü sırada bulunan surenin adı. Seksen dokuz ayetten oluşmaktadır.

Tecvit Terimlerinin Türkçeleşmiş Karşılıkları

Öncelikle bu konuda ayrı başlık atmamızın sebebi, aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere bazı tecvit terimlerinin tanımı yapılırken bu terimlerin Türkçe karşılıklarının da ortaya çıkmaya başlamasıdır. Özellikle tecvit kural ve kaideleri Arapça olmasından dolayı bütün metinlerde bu Arapça Tecvit terimleri esas teşkil etmektedir. Başlıklandırma ve konuların ayrılması bu Arapça terimlere göre yapılmaktadır. Dolayısıyla işbu metinde de Tecvit terimleri esas tutularak başlıklandırmalar yapılmıştır. Fakat bazı terimler açıklanırken Türkçe karşılıkları ile açıklanmış olmalarından dolayı Türkçe tecvit terimlerinin de oluşmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu metinde, Türkçe terimlerle başlık açılmamış, bütün başlıklar Arapçadır. Fakat bu Arapça terimlere verilen Türkçe karşılıklar dikkatimizi çekmiş, ve günümüz ile de sentezleyerek bir çıkarımda bulunmaya çalışılmıştır. Bunların başlıca örnekleri şu şekildedir:

bir parmak: Uzatmaların miktarını belirlemek üzere konulan bir kaidedir. Tecvitte *bir elif miktarı*, *iki elif miktarı*, *bir buçuk elif miktarı* vb. gibi tabirler de kullanılmaktadır. Meddlerin uzatma miktarlarını ölçü altına almak için bu gibi tabirler kullanılmaktadır. Bir parmağı kaldırıp hemen indirme arasında geçen süre esas alınmasıyla ortaya çıkan bir tabirdir, bu da en kısa uzatma olan *medd* veya *medd-i tabī'ī* denilen tecvit terimlerine karşılık gelmektedir. Sırasıyla *bir parmak*, *iki parmak*, *üç parmak* ve *dört parmak* uzatma tabirleri kullanılmaktadır.

çek-: Metinde, Tecvitteki *medd* terimine karşılık olarak tanımlama yapılmıştır.⁴⁷⁶ Ayrıca uzatmalarda *uzatma* tabiri yerine *çekmek* kavramı kullanılmaktadır.

⁴⁷⁶ Ayrıca günümüzde de *medd* işaretlerinden olan ‘uzun a/e veya uzun i’ sesleri yerine yine eskiye nazaran, daha çok terim anlamında *çeker* şeklini aldığı görülmektedir. Özellikle uzatmanın yerine med harflerinin genel ismi olarak *çeker* kavramı kullanımı yaygındır. Günümüzde *çeker* kelimesi, uzatılan a/e (◌◌) veya i (◌◌) seslerine karşılık gelen işaretler için kullanılmaktadır.

depretmek: *Kalkale* olarak bilinen tecvit teriminin tanımında kullanılmaktadır. Tek başına bir terim olmaktan çok *kalkale* kelimesinin tanımı olarak kullanılması dikkat çekicidir.

i

k

i **iki ötre:** [◌] Tecvitte -un sesine karşılık gelen bir terimdir. Günümüzde de kullanımı mevcuttur.

ü

s i

k

ü **üstün:** Arapça’da harekelerde bulunan *fetha* [◌] işaretine karşılık olarak kullanılmaktadır. Bu harekeye *ustun* denilmesinin sebebi, harfin ‘üstüne’ karşılık gelmektedir. Günümüzde de kullanımı mevcuttur.

s

r **Metinde Geçen Şahsiyetler**

e **‘Âsım:** [Ebû Bekr Âsım bin Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (öl. 127/745)] Hafs’ın hocasıdır. Asıl adı Asım bin Behdele’dir. Yedi kıraat imamından biridir. Kufe’de doğup hayatını burada geçirdiği bilinmektedir.

◌] **‘Aişe binti Süddî:** [Ebû Hattâb el-Esîdî]’nin kızıdır. Eski Belendî Süddî’dir. Günümüzde (öl. 18/678) anılarak ‘özü sözü doğru olan Aişe’ demektir. İlk halife Hz. Ebû Bekir’in kızı ve Hz. Peygamber’in hanımıdır. Mekke ve Medine’de yaşamıştır.

‘Ömer: [Ebû Hafs Ömer bin el-Hattâb bin Nüfeyl bin Abdiluzzâ el-Kureşî el-Adevî (öl. 23/644)]. Hz. Ebubekir’in Kur’ân’ı derlemeye başlayıp yarıda kalan kısmını ondan sonra tamamlattırılmasına ve kitap haline getirmesine öncülük eden Hulefâ-yi Râşidîn’in ikincisi (634-644).

Benî ‘Umeyye: Ümeyye oğulları adında Arabistan coğrafyasının muhtelif yerlerine dağınık halde yaşamış bir Arap kabilesi.

Fir‘avn: Mısır’ın eski imparatorluk döneminde, krallık sarayını ve kralların genel ismini ifade eden bir unvandır. Bu unvan Kur’ân’da otuz

dokuz yerde geçmekle beraber iki yerde de kral olarak zikredilmektedir. Kur'ân Firavun'u, tanrılık davasında bulunan, Hz. Musa ve Hz. Harun ile mücadele eden, İsrailoğullarına zulüm ve işkence eden, onları köleleştiren, erkek çocuklarını öldüren veya köle yapan bir zalim hükümdar olarak anlatmaktadır. Bu nedenlerden dolayı Allah'ın, Hz. Musa Peygamber özerinden mucize olarak ona, ehline ve sarayına çeşitli belaları vermesinden sonra da ordusuyla beraber suda boğulmasına kadar çeşitli surelerde anlatmıştır.

Hafş: [Ebû Ömer Hafs bin Süleymân bin el-Mugîre el-Esedî (öl. 180/796)] Hafs bin Süleyman, Kıraat-i seb'a imamlarından Asım bin Behdele'nin iki ravisinden biri. Kıraat imamı. Kûfe'de doğmuş Bağdat ve Mekke'de yaşadığı bilinmektedir.

Hāmān: Kur'ân-ı Kerim'e göre Firavun ile beraber olan ve Firavun'un akıl danıştığı bir kimsedir. Hz. Musa ile Hz. Harun'a karşı Firavun'un inanmaması için uğraşmıştır. Kur'ân'da altı ayette Firavun'la beraber zikredilmektedir. Firavun'un veziri ya da önemli bir saray görevlisi veya Amon kültünün baş rahibi olmalıdır.

Hazret-i 'Alî: [Ebü'l-Hasen Alî bin Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (öl. 40/661)]. İlk Müslümanlardan, Hz. Peygamber'in damadı, amcaoğlu ve Hulefâ-yı Raşidin'in dördüncüsü (656-661). Kur'ân'ın tefsirini ve tevilini ve aynı zamanda her ayetin hem zahiri hem batini anlamlarını en iyi bilen sahabedir.

İmām Zufer/Zufer: [Ebü'l-Hüzeyl Züfer bin el-Hüzeyl bin Kays el-Anberî el-Basrî (öl. 158/775)]. Ebû Hanife'nin öğrencisi, Hanefî mezhebinin imamlarından biridir Ayrıca Hanefî Fıkıh ve hadis âlimidir. İsfahan'da doğmuş Kûfe ve Basra'da yaşadığı bilinmektedir.

İşhâk: Kur'ân'da adı geçen Peygamberlerden birisidir. Babası Hz. İbrahim Peygamber annesi Hz. Sâre'dir. Yaklaşık milattan önce 19. veya 18. yüzyılda yaşamıştır. Filistin ve civarında yaşadığı bilinmektedir.

İsmâ'îl: Kur'ân'da adı geçen Peygamberlerden birisidir. Babası Hz. İbrahim Peygamber annesi Hz. Hacer'dir. Mekke'de yaşadığı bilinmekle beraber hayatının çoğu Filistin ve civarında geçtiği bilinmektedir.

Kārūn: Kur'ân'da adı geçmektedir. Hz. Musa'nın akrabasıdır. Kur'ân'da Hz. Musa'dan, Allah'a zengin olmak için dua etmesini istediği, hazinelerinin anahtarlarını yetmiş deve ancak taşıdığı, zengin olduktan sonra Allah'a isyan ettiğinden dolayı malıyla beraber helak olduğu anlatılmaktadır.

Kūfe Şehri: Bugün Irak'ta Necef ilinin içerisinde, Fırat nehri kıyısında bulunan bir bölümdür. Tarih boyunca çok önemli islami ilim merkezlerinden biridir.

Mezheb-i Sîbveyh: [Ebû Bîşr (Ebû Osmân, Ebû'l-Hasen, Ebû'l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr bin Osmân bin Kanber el-Hârisî (öl. 180/796)] Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisi. Onun yolunda gidenlere denilen bir tabirdir. H 135-140 (M 752-757) yılları arasında Şîraz yakınlarındaki Beydâ köyünde doğmuş Basra'da yaşadığı ve yine Şîraz'a dönüp orda vefat ettiği bilinmektedir.

Muğîre: İmam Hafs'ın dedesi. bk. *Hafş*.

Peygâmbere: Allah Tarafından insanları Allah'ın yoluna yönlendirmek için gönderildiğine inanılan, *Cebraîl* meleği tarafından Allahtan vahiy ve kitap indirilen bir elçi veya bir uyarıcı. Arapçada *Resul* veya *Nebi* denilmektedir.

Râziye İbn-i İmâm: Kim olduğu tespit edilememiştir.

Süleymân: İmam Hafs'ın babası. bk. *Hafş*.

Tefsîr-i Kevâşîye: [Tebşîratü'l-mütezekkir ve tezkiretü'l-mütebaşşır (et-Tefsîrü'l-kebîr, et-Tebşîra fî't-tefsîr)/Telhîşu Tebşîrati'l-mütezekkir ve tezkireti'l-mütebaşşır (et-Telhîş fî tefsîri'l-Şur'âni'l-'azîz, et-Telhîş fî tefsîri'l-Şur'âni'l-mecîd, Tefsîrü'l-Kevâşî)] Tefsir ve kıraat âlimi olan el-

Hasen el-Kevâşî el-Mevsîlî'nin [Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed bin Yûsuf bin el-Hasen el-Kevâşî el-Mevsîlî (öl. 680/1281)] yazdığı bir tefsir kitabıdır.

SONUÇ

Eser, Berlin Eyalet Kütüphanesi'nde *Ms. Or. Quar. 77* koduyla kayıtlı mecmua içinde bulunmaktadır. Mecmua, iki bölümden oluşmakta olup birinci bölümde el-Cezerî'nin *Mukaddime*'si Arapça olarak verilmiştir. İkinci bölümde ise tez çalışmamızın konusunu oluşturan tecvit bilgisi bulunmaktadır. Mecmua içinde müellif hakkında bilgi olmamasına rağmen, yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda tecvit bilgisinin Şaban Efendi'ye ait olan *Risâletün fî ilmi't-tecvîd* adlı eserinin bir kopyası olduğu tespit edilmiştir.

Eserin kataloğunda 1686 tarihi verilmesine rağmen ilk bölümün sonunda H 1095 (M 1683 veya 1684), ikinci bölümün sonunda ise H 1096 (M 1684 veya 1685) tarihi verilmiştir. Bu farklılıklar sebebiyle tarafımızdan çalışmanın tarihi 17. yüzyıl olarak belirtilmiştir.

Metin, Eski Anadolu Türkçesi döneminden birkaç asır sonra yazılmasına karşın, yine bu dönemin etkisi altında olduğu görülmüştür. Türkçe kelimeler, kalınlık-incelik uyumu bakımından *-incelik* hariç- sağlamdır. Fakat düzlük yuvarlaklık bakımından Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinin devam ettiği görülmüştür. Bazı eklerin düz ünlülü oldukları, bazı eklerin yuvarlak ünlülü oldukları, bazılarının ise iki şekilli olmalarına rağmen uyum dışı kullanıldıkları belirlenmiştir. Yuvarlak ünlülü ekler: +aru, -dU, -Ur, -dUğ, +Um, -Uş, +sUz. Düz ünlülü ekler : -mİş, -dİ, +İ, +üncİ, -sın, -(i)n-. İki şekilli ekler: +dİr/+dUr, -dUr/-dİr, +İn, +nİn/+Uğ, +nUğ, -dığ/-duğ.

Metinde bulunan bazı kelimelerin ikili şekilde kullanımları tespit edilmiştir: *okumak~okımak, dëyü~deyü, yerdedür~yërdedür* vb.

Metinde ünlülerin gösteriminde başta, ortada ve sonda belli bir düzen bulunmamaktadır. Fakat kapalı e'nin [è] gösteriminde sadece kelime başında bu durum görülmektedir. Kelime başında kimi yerde esreli elif ile [إدوپ] gösterilirken kimi yerde ise esreli elif+ye [إيدر] ile gösterilmiştir. Kelime içinde ise düzen bulunmaktadır. Ayrıca metinde aynı kelimenin hem kapalı è [دِو] ile hem normal e [دِو] ile yazılmış örnekleri tespit edilmiştir.

Metinde çift ünsüzlerin gösteriminde üç farklı yöntem bulunmaktadır. Kimi yerde şeddeyle birlikte tek ünsüz yazılmış, kimi yerde sadece şedde, kimi yerde ise hem şedde hem çift ünsüzün aynı anda yazıldığı görülmüştür.

Metinde hadis olarak zikredilen dört kısım bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesinin hadis olduğuna dair kaynakları tespit edilmiştir. Kaynağı tespit edilemeyen fakat metinde hadis olarak geçen kısımlar da bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Ali'ye ait iki, Hz. Ayşe'ye ve Hz. Ömer'e ait birer rivayet bulunmaktadır.

Metinde, *Ḳur'ân-ı 'azîm aña hayr du'â eyleye. Dêye-ki: Sen beni hıfz eyledügin gibi haqq te'âlâ seni hıfz eyleye ve eger tecvîdsiz okursañ bed-du'â eder. Dêr-ki: Sen beni zâyi' êtdügin gibi haq ta'âlâ seni zâyi' eyleye* şeklinde *Ḳur'ân* özerinden intak sanatı yapılmaktadır. Ayrıca hadis olarak zikredilen, *Ḳur'ân-ı 'azîm bir güzel şürete girüp ehline gelüp dêye-ki: Sen beni bildüñ-mi? Ehli: Bilmedüm, dêye. Ḳur'ân-ı 'azîm eyde ki: Sen beni dünyâda pek severdüñ ve öğrenürdüñ, dêye. Ol-daḥı: Sen Ḳur'ân mısın? dêye. Ḳur'ân-ı 'azîm: Belî! Ḳur'ân'am, dêye* kısmında da intak sanatı yapıldığı görülmüştür.

Metinde Türkçe yazılmış şekilde bulunan ve müstensihe ait olmadığı anlaşılan; *şulehâdan biri vâkı'âda görür ki a'lâ maḳâmlara erişmiş, ol daḥı su'âl eylemiş ki: Bu maḳâmlara neden êrüşdüñ? Cevâb vêrüp dêmiş-ki: İki yıl Ḳur'ân-ı 'azîme mülâzemet-ile êrişdüm. Anuñ içün şâ'ir dêmiş-ki: "İki yıl olmasa helâk olurdu Zufer, Ḥazret-i 'Alî olmasa helâk olurdu 'Ömer* iki kısım tespit edilmiştir. Ayrıca müstensihe ait olmayan ve kime ait olduğu belirtilmemiş Arapça kısımlar da olduğu belirlenmiştir.

Metnin içinde bulunan ve tecvit ilminde kavramlaşmış; *bir parmak, çekmek, depretmek, üstün, iki üstün, iki ötre* ve *iki esre* Türkçe kökenli kelimeler tespit edilmiştir. Bu terimlerden bazıları tamamen Türkçe olup, bazıları ise sonradan Arapça ve Türkçe kelimelerin birleşiminden terim özelliği kazandığı ortaya çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Hurşid Rauf: *Et-Teshil fi Tecvidit-Tenzil (Kolay Anlatımlı Tecvid)* (A. Akkuş, Çev.). (2012). <https://docplayer.biz.tr/4769193-Ltshyl-fy-tjwyd-ltnzyl.html>
- Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları. <https://sozluk.gov.tr/>
- Akar, A. (2020). *Türk Dili Tarihi* (15. baskı). Ötüken Yayınları.
- Akyüz, A. (2016). *Osmanlı Kıtâat Âlimleri* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Altıkulaç, T. (1999). İbnü'l-Cezerî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-cezeri>
- Ayverdi, İ. (2024). *Kubbealtı Lugati*. <http://lugatim.com/>
- Ayverdi, İ., Topaloğlu, A. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (1. baskı). Kubbealtı Yayınları.
- Bediüzzaman, S. N. (2021). *Mesnevi-i Nuriye*. TDV Yayınları.
- Bekar, B., Güngör, O. C. (2021). *Kitâb-ı Ekleseyâstikûs* (1. baskı). Sonçağ Akademi.
- Birişik, A. (2002). Kur'an. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran>
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/medrese>
- Çetin, A. (2011). Tecvid. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tecvid--kuran>
- Çöllü, Y. (2022). *Hasan b. Muhammed'in Şerh-i Cedîd-i Karabaş İsimli Eseri İnceleme-Metin* [Yüksek Lisans Tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Devellioğlu, F. (2020). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle* (34. baskı). Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Türk Dili Tarihi* (14. baskı). Akçağ Yayınları.

- Ergin, M. (2020). *Türk Dil Bilgisi* (2. baskı). Boğaziçi Yayınları.
- Fîrûzâbâdî: *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. (M. Koç, E. Tanrıverdi, Çev.; 1. baskı) (2013). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Gökkaplan, Y. (2019). Neticetüs-süluk Fi Nasihatil-mülukta “mAll” Sıfat-fiil Eki. *The Journal of International Civilization Studies*, 4(2).
- Gündüz, M., Yılmaz, A., Ergün, M., Öztürk, C. (2019). *Eğitim Tarihi*, s. 62-199 Anadolu Üniversitesi.
<https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/TAR324U/ebook/TAR324U-14V2S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>
- Kanar, M. (2015). *Türkçe-Farsça Sözlük*. Say Yayınları (2. baskı).
<https://saykitap.com/urun/turkce-farsca-sozluk-orta-boy/>
- Karaçam, İ. (2003). *Osmanlı'da Dârü'l-Kurrâ Müessesesi ve Kiraat Öğretimi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kazıcı, Z. (1983). *Anahatları ile İslam Eğitim Tarihi*. Bir Yayıncılık.
- Küçük, C. (2017). Kur'ân Harflerinin Sıfatları (Sıfat-ı Hurûf). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(7), Article 7.
- Nişanyan, S. (2024). *Nişanyan Sözlük—Türkçe Etimolojik Sözlük*.
<https://www.nisanyansozluk.com/>
- Önder, M. K. (2020). *Tecvîd İlminin Temel Kaynakları Bağlamında Harflerin Mahreç ve Sıfatları* [Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Özkan, M. (2023). *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*. Filiz Kitapevi.
- Özmen, A. (2019). Türk Edebiyatında Manzum Tecvîdlerden Risâle-i Tecvîd. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8(4).
<https://www.tekedergisi.com/DergiTamDetay.aspx?ID=4551&Detay=Ozet>
- Redhouse, J. W. (2015). *A Turkish and English lexicon: Shewing in English the significations of the Turkish terms = Kitab-i Maani-i Lehçe* (5. baskı). Çağrı Yayınları.

- Sarioğlu, A. (2023). Türklerin İslamiyet'e Geçiş Süreci ve Etkili Olan Faktörler. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2023(1). <https://doi.org/10.55543/insan.1179330>
- Tekin, M. (2021). *Şeyhü'l-Kurrâ Şaban Bin Mustafa'nın "Risâletün fî ilmi't-Tecvîd"i ile Sıtkı Güllü'nün Tecvid Dersleri isimli eserinin karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi] İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
<http://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/3791>
- Tetik, İ. (2016). *Tecvid ilmi: Tarihsel evveliyatı, doğuşu ve gelişim süreci* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Tetik, İ. (2021). Tecvid İlminin Tarihsel Gelişimi. *Tarihten Günümüze Kiraat İlmi: Uluslararası II. Kiraat Sempozyumu*, s. 601-674.
- Topaloğlu, B., Karaman, H. (2015). *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus* (24. baskı). Ensar Neşriyat.
- Türk, V., Doğan, Ş., Şerifoğlu, Y. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*. Kesit Yayınları.
- Yayla, Y. (2023). *Süleyman Bin Mustafavî El-Kütahyavî Lugat-i Kur'an*. Kriter Yayınları.